

**KUŞAK YOL PROJESİNİN İRAN DIŞ
POLİTİKASINA ETKİLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Samaruddin GAWHARAY

Kütahya - 2021

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KUŞAK YOL PROJESİNİN İRAN DIŞ
POLİTİKASINA ETKİLERİ**

Danışman:
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Hazırlayan:
Samaruddin GAWHARAY

Kütahya - 2021

Kabul ve Onay

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından

Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ (Danışman)		
Doç. Dr. Cantürk CANER		
Dr. Öğr. Üyesi Volkan TURAN		

Onay

Prof. Dr. Şahmurat ARIK
Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Kuşak Yol Projesinin İran Dış Politikasına Etkileri” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

....../.../2021

Samaruddin GAWHARAY

Özgeçmiş

İlk, orta ve Lise öğretimini Afganistan’da tamamladı. 2012 Yılında başladığı Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünü 2018 yılında tamamladı. 22 Ocak 2019 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi’nde Yüksek Lisans eğitimine başladı.

Teşekkür

Bu çalışmamın hazırlamasında benden hiçbir maddi ve manevi yardım esirgemeyen çok değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ'a ve yıkılmaz dağ gibi varlığını her daim arkamda hissettiğim ve bana hayatta karşılaştığım tüm zorlukların üstesinden gelebilme azmi davranışlarıyla ve değerli tavsiyeleriyle ilim öğrenmeye yolunda ışık tutan tüm aile üyelerine sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim

ÖZET

KUŞAK YOL PROJESİNİN İRAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

GAWHARAY, Samaruddin

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Haziran, 2021, 105 sayfa

Tarihi ipek yol yolunda İran'ın Coğrafi önemi yeni sera jeopolitik ve jeo-stratejik konumuyla kadim İpek yolunun çıkış tarihçesi ile beraber projenin zaman zaman farklı nedenlerde raflara kaldırsa da Sovyet Birliğin dağılmasıyla birlikte yeniden kuşak yol projesi güzergâhlarına ana ülkelerini içirişine İran'ın konumunu da yer almaktadır. Dolayısıyla ipek yolunun ticareti doğudan batıya, batıdan doğuya kültür sanat, baharatların yeni sıra farklı dönemlerde çeşitle hastalıkların yayılmasına sebep olmuştur. Öte yenden 21. Yüzyılın ilk çeyreği kuşak yol projesi yaygınlaşmasıyla birlikte İran'ın dış politikası bölgede siyasi, ekonomik açısında yarattığı hâkimiyet mücadelesi proje kapsamında İran kendine yeni ortak stratejik aramaktadır. İran'ın kuşak yol projesinin özerindeki politikasına özel coğrafi konumuna rağmen yeni sıra bul enerji zenginlik doğal kaynaklar sahip petrol ve doğalgaz rezervleri olmasıdır. Kuşak yol projesi ilk kez Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafında 2013 yılında Orta Asya gezisi sırasında ortaya attığı öte yenden İran'ın batı Asya'da ayrıca yeni kuşak projesi için özel bir coğrafi ve iletişim konumuna sahiptir. Kuşak yol projesinde İran'ın coğrafi konumu kara ve deniz alanında kuzey-güney ekseninde birbirine bağlar ve Avrupa, Asya ve Okyanusya kıtaları, özellikle Güney ve Güneydoğu Asya. İran, Avrupa, Asya ve Afrika'nın üç kıtasının toprak köprüsü olarak kabul edilen bir transit kara ülkesidir. Kafkasya, Anadolu, Karadeniz ve Avrupa'nın kuzeybatı tarafından, kuzey ve kuzeydoğudan Hazar Denizi ve Orta Asya'ya, güney ve güney doğudan Umman Denizi, Hint Okyanusu ve Hint kıtasına, güneybatıdan ise Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya kadar bağlanmaktadır.

Anahtar Kelimeleri: Hegemonya Mücadelesi, İpek Yolu Projesi, İran Dış politikası, Kuşak Yol Politikası, Yenidünya Düzeni

ABSTRACT**THE INFLUENCE OF BELT ROAD PROJECT ON IRAN FOREIGN POLICY****GAWHARAY, Samaruddin****Master's Thesis, Department of Political Sciences and International Relations****Supervisor: Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ****June, 2021, 105 pages**

The Iranian geographical importance as well as its geopolitical and geostrategic position has given way to play significant role in historical Silk Road Project. Within its historical development process, the project, it has been put aside from time to time for different reasons, come to the international agenda aftermath of the dissolution of the Soviet Union and Iran retaken its place in updated project. The project which had commercial character the beginning and transformed into the political one provided the widespread of cultural interaction between the East and West on one hand, led to the spread of diseases even pandemics on the other hand. Accordingly, this project at the first quarter of the 21th century the project became a means of breathing for Iran which was under the pressure of American financial embargo and the political blockade and isolation imposed by the international community. The main parameters which made Iran stronger in this project are the rich resources of oil and natural gas reserves of Iran and its private relations with China and Russia. In this context, this project, named firstly Silk Road (2013), later One Belt One Belt (2014) and eventually Belt and Road (2017), has been declared firstly by the President of China, Xi Jinping, in 2013 during the official trip arranged towards the Central Asia. Since this declaration China who began defining itself as the global or hegemon power by forming regional alliances and by enchainning the strategic ports and lands initiated a debate seeking a new world order. In this context, Iran as a transit national territory of the West Asia gained a geostrategic and geopolitical importance in respect of its function to connect the European, Asian and African continents each other. From this point of reality, our thesis aims to demonstrate the influences of the Belt and Road Project over the Iranian foreign policy in different dimensions.

Keywords: Struggle For Hegemony, Belt Road Project, Iranian Foreign Policy, Silk Road Project, New World Order

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM İPEK YOLUNUN ORTAYA ÇIKIŞ TARİHÇESİ

1.1. ÇIKIŞ NEDENLERİ	6
1.2. YAYGINLAŞMASI.....	9
1.3. GÜZERGÂHLARI	11
1.4. SİYASİ VE EKONOMİK ÖNEMİ	14
1.5. YARATTIĞI HÂKİMİYET MÜCADELESİ.....	19

İKİNCİ BÖLÜM İPEK YOLU PROJESİ VE İRAN

2.1. İRAN'IN COĞRAFİ KONUMU.....	24
2.2. İRAN'IN JEOPOLİTİK KONUMU	26
2.3. İRAN'IN BÖLGEDE SÖZ SAHİBİ OLABİLME DÜŞÜNCESİ	34
2.4. PROJE KAPSAMINDA İRAN'IN YENİ STRATEJİK ORTAKLIKLARI	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KUŞAK YOL PROJESİNİN İRAN'IN JEOPOLİTİĞİ VE DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

3.1. KADİM İPEK YOLUNUN KUŞAK YOL PROJESİNE DÖNÜŞÜMÜ	46
3.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Mücadelesi	49
3.1.2. İpek Yolunun İki Aktörü Olarak Çin ve İngiltere	53
3.1.3. ABD-Çin Rekabeti ve Kuşak Yolu Projesinin Deklarasyonu	55
3.2. KUŞAK YOL PROJESİNİN İRAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ	65
3.2.1. Kuşak Projesi ve İran-Rusya İlişkileri	65
3.2.2. Kuşak Projesi ve İran-Çin Dış İlişkileri.....	69
3.2.3. Kuşak Projesi ve İran-Güney Asya İlişkileri	80

3.2.4. Kuşak Projesi ve İran-AB İlişkileri	86
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	97
DİZİN	104

TEZ METNİ

GİRİŞ

İnsanoğlu tarih boyunca varlığını sürdürebilmek için türlü türlü mücadelelere girişmiştir. Varlığını sürdürülebilme mücadelesini kazanmak ve başarılı bir biçimde hedefe ulaşmak için hedefe yönelik bir takım araç ve gereçler geliştirip kullanmıştır. Elbette ki yollar bu mücadelenin bel kemiğini oluşturan önemli unsurlarından biridir. Çünkü yollar ekonomik, siyasi, nizami ve kültürel hedeflerini gerçekleştirme konusunda önemli bir etkindir. Öte yandan yollar jeopolitik konum ve jeostratejik planlanması ve hayata geçirilmesi hususunda hayati rol oynar.

Hedefe yönelik eylemler rekabeti ve işbirliğini zorunlu kıldığı gibi yolları kullanmayı da zorunlu kılar. Kısacası tarihin başlangıcından günümüze kadar yollar hem siyasi, hem kültürel, hem de ekonomik olarak varlığının sürdürülebilme mücadelesinin olmazsa olmaz unsuru olmuştur. Yolların bu önemi günümüz siyasi ikliminde de hala devam etmektedir. Tam da bundan ötürü İpek Yolu kavramı tarihte ilk kez 1877 yılında Alman Coğrafyacı Ferdinand Von Richthofan tarafından kullanılmıştır (Tezcan, 2014: 97). İpek Yolu Çin’den başlayıp Anadolu ve Akdeniz güzergâhını geçerek Avrupa’ya kadar uzanan ipek taşımacılığının yapıldığı bir ticaret yolu olarak ortaya konulmuş bir projedir. İpek Yolu Projesi sadece bölgesel ve uluslararası güvenliği, kültürü, siyaseti ve ekonomiyi etkisi altına almakla kalmamış aynı zamanda dünya düzenin belirleyici öğelerden biri olmakla beraber Doğu ve Batı medeniyetlerini birbiriyle kaynaştırma hususunda önemli bir etkileşim aracı olmuştur.

Proje zaman zaman belli nedenlerden dolayı rafa kaldırılrsa da Sovyet Birliği’nin dağılmasıyla birlikte tekrar gündeme gelmiş ve 2013 yılında Çin devlet başkanı olan Xi Jinping tarafından Kazakistan ziyareti sırasında stratejik olarak “Bir Kuşak Bir Yol” adı altında hayata geçirmek üzere dünyaya duyurulmuştur (Karluk, 2019: 216). Bu proje ile yirmi birinci yüzyılın dünyasında Çin’in ekonomik konumunun daha fazla güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan kapsam bakımından yeni ipek yolu 60 tan fazla ülkelerin ekonomik altyapısını ve yatırımı alakadar eden kara ve denizalanın içinde barındıran 21 yüzyılın şartlarına uygun bir biçimde genişletilmiştir. Bir Kuşak, Bir Yol (One Belt One Road) projesi eski ipek yolunu da içine alacak biçimde iki rotadan oluşmuştur. Birinci rotası karasal ipek yolu Çin’den başlayıp Orta Asya ülkesi olan Türkmenistan’a ulaştıktan sonra İran’a ve oradan Orta Doğu’ya

uzanan geleneksel ipek yoludur. Öteki rota ise İran'ı geçtikten sonra Türkiye'ye ve oradan Avrupa'ya uzanan ve kıtaları birleştiren bir rotadır (Çakmak, 2017: 102). Öte yandan, akademik camianın dikkatini en fazla cezp eden ve bilimsel araştırmaların çoğunun üzerine odaklandığı konu bu rota olmuştur. Tüm bu anlattığım bilgiler ışığında tezimde ortaya koymaya çalıştığım hipotezim şudur: Tarihi olarak da doğrudan İran'la bağlantılı olan Kuşak Yol Projesinin İran'ın güncel dış politikasını şekillendirme, bölgesel ve küresel ölçekte jeopolitik açılım yapma ve yeniden şekillenen dünya düzeninde varlığını sürdürme hususunda kullandığı en önemli parametredir. Hipotezimin alt tezlerini şu varsayımlar oluşturmaktadır: İran kuşak yol projesini kendisi için bir jeopolitik zorunluluk olarak görmektedir. İran, proje üzerinden başta Avrasya olmak üzere çoğu Ortadoğu ülkeleri ile yeni ittifaklar kurarak kendi varlığını meşrulaştırmak ve nüfuz alanını genişletmek arayışındadır. İran, Çin ve Rusya başta olmak üzere halihazır dünya düzenine alternatif oluşturabilecek büyük güçlerle ve pek çok çevresel aktörle ilişkilerini pekiştirme hususunda Kuşak Yol Projesinden faydalanmaktadır.

Bu bağlamda İran, Çin'e göre ipek yolu projesinin ekonomik kuşağının ana unsurudur. Zira İran'ın coğrafi ve jeopolitik konumu, malların hareketi, petrol ve doğal gaz boru hatlarının küresel ekonomiye geçişi açısından ekonomik can damarı niteliğinde görülmektedir. İran bu algıdan yararlanarak, dezavantajlarını avantajlara tahvil edebilir ve birçok yeni üretim kalemi elde ederek bölgesel ve küresel düzeyde ekonomik statüsünü yükseltebilir. Ne var ki bu kabil bir projeye aktif bir biçimde katılmak avantajların yanı sıra dezavantajlar, fırsatların yanı sıra tehditler de oluşturmaktadır. Bu projenin aktif tarafı ve ortak üyesi olmak ABD ve AB başta olmak üzere bu yapıların teşkil ettiği uluslararası sistemi ve örgütleri de rakip haline dönüştürmek anlamına gelebilecektir. Günümüzde P5+1 (Birleşmiş Milletlerin beş daimi üyesi ve Almanya) ile tekrar nükleer müzakere başlayan İran için proje ciddi bir problem alanı oluşturabilecektir. Zira İran, özellikle Trump döneminde nükleer enerji üretiminden dolayı cezalandırılmış, oldukça sıkı bir ekonomik ambargoya tabi tutulmuş ve siyaseten dışlanmaya maruz bırakılmıştır. Tüm bunların yanı sıra İran, bir yandan İsrail'in güvenliği için tehdit olarak algılanmakta, öte yandan Körfez ülkeleri ile mezhep temelli ciddi anlaşmazlıklar yaşadığı için bir öteki ve hasım olarak görülmektedir. Yemen, Irak ve Suriye'de Hizbullah, Bedir Tugayları ve Haşdi Şabi gibi proxy (vekil) örgütler

üzerinden nüfuz alanını reel gücünün çok üzerinde genişleten İran, bu aşırı hırslı ve agresif siyasetinden dolayı bölge ülkelerinin öfkesini üzerine çekmektedir (İnaç 2018: 308-311). Bu gerçekleri anlamayı, fırsatlardan yararlanmayı ve bölgesel ve uluslararası rakiplerle rekabet etmeyi esas alan İran, projenin getirdiği saflaşmadan da istifade ederek Çin’le çok önemli ve otuz senelik bir enerji anlaması da yapmıştır. Yeni ipek yolun fırsatları ile felaketlerin çok sayıda somut bölgesel değişikliklerin yaratılması nedeniyle, İran’da dâhil olmak üzere bu yöndeki tüm ülkeleri etkiliyor ve onlara yönelik tehdit ve fırsatlarla eşlik edebilir (Amirahmedian ve Salahidolatabad, 2016: 20).

Proje siyasi olarak birbirinden kopuk gibi görünen ülkeleri sadece coğrafi olarak birbirine bağlamakla kalmamakta, aynı zamanda ipek yolu üzerinde bulunan ülkelerin topraklarına ayrı bir jeopolitik önem de kazandırmaktadır. Öte yandan konuyu ele almamızın iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi konuyla ilgili akademik camiada birtakım çalışmalar olsa da bu çalışmaların birçoğunun konunun geneline odaklandığı gözlemlenmektedir. İkincisi bizim tez konumuzun odak noktası olan İran’ın ipek yolu üzerindeki etkileri ve ipek yolun projesinin şekillendirmesinde ve hayata geçirme hususunda oynadığı rolünden yeterince söz eden bir çalışmanın olmamasıdır. Tezimizde alt hipotezi olarak “Bir Kuşak Bir yol” projesinin; İran’ın jeopolitik konumuna kazandırdığı önem, İran ve Çin’in birbirine yakınlaştırma hususunda oynadığı rol ve İran’ın dış politikasında etkisi seçilmiştir. Çalışmamız bir saha çalışmasına dayandırmamakta ve literatür taraması ve mukayeseli analiz esasına dayanan bir metodoloji üzerinden kurgulanmaktadır. Tezimiz geleneksel tez yazım biçimine sadık kalınarak üç bölüm şeklinde ele alınmıştır. Birinci bölümde söz konusu projenin tarihsel olarak ortaya çıkış nedenleri, izlediği coğrafi güzergâhlar ve ulus üstü bir proje olarak yaygınlaşması ile siyasi ekonomik önemi, yarattığı hâkimiyet mücadelesinin teşmil edildiği genel hatlar ele alınmıştır. İkinci bölümde ise İran’ın Kuşak Yol Projesi kapsamında taşıdığı jeostratejik ve jeopolitik önemden hareketle ile yeni bölgesel stratejik ortakları detaylı bir biçimde irdelenmiştir. Üçüncü Bölümde ise yeni ipek yolundaki İran’ın bölgeye ve özellikle Çin’e yönelik dış politikasının nasıl şekillendiği farklı boyutlarıyla incelenmiştir. Ancak çalışmamızı hazırlarken literatürdeki mevcut Türkçe yazılmış kitapların yanı sıra, dijital kaynaklardan ve Fars dilindeki kayda değer eserlerden yararlanmıştır. Kaynakların çeşitliliği tezimizi farklı görüşlerle zenginleştirmiş ve farklı bakış açıları üzerinden okuyucunun alana dair tartışmaları

mukayeseli analizine imkân sağlamıştır. Çalışmamızın Türkiye açısından belki de en önemlisi katkısı, küresel bir Çin'in ortaya çıkmasında etkin rol oynayan küresel bir projenin uluslararası tesirinin yanı sıra bölgemizde pek de anlaşılamadığı bir komşusu olan İran'ın dış politikasında nasıl bir değişim ve dönüşüme yol açtığı bariz bir biçimde ortaya konulmuş olmasıdır. Diğer yandan İran'da geçirdiğimiz on yıllık zaman dilimi bizim çalışmamızı mevcut çalışmalarından daha farklı bir anlam kazandırmakla beraber çalışmamızın tutarlı ve yararlı bir sonuca ulaşma konusunda da oldukça faydalı olmuştur. Zira hem Türk ve hem de İran toplumlarını yeterince gözlemleme imkanına sahip olan bir öğrenci/araştırmacı olarak mümkün mertebe tarafsız, objektif ve doyurucu sonuçlara ulaştığımı umut ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM
İPEK YOLUNUN ORTAYA ÇIKIŞ TARİHÇESİ

1.1. ÇIKIŞ NEDENLERİ

İnsanlık tarihi bir bakıma mücadelelerin ve keşiflerin tarihidir. Dolayısıyla insanoğlu mevcut toplum yapısını korumak ve nesli devam ettirmek uğruna belli başlı imkânlarla ulaşmak için hayatı boyunca can pahasına da olsa bir dizi uğraş vermekten geri durmamıştır. İnsanoğlu verdiği bu hayati çaba sonucunda tarihe damga vuracak, insanlık tarihin akışını ve toplumların kaderini değiştirecek birtakım buluşlara imza atmıştır. Şüphesiz ki insanlık tarihinin harikulade buluşlarından bir tanesi ipeğin geçmişi M.Ö. 12'inci yüzyıla kemik ve kaplumbağa kabukları üzerinde yazılara göre ilk kez Çin İmparatoru Huang-ti'nin imparatorluğu döneminde Çin medeniyetinin vazgeçilmez parçalarından biri ipek unsuru olmuştur. İpeğin buluşu yalnızca insanoğlunun verdiği varlık mücadelesine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda insanoğlunun hayatı boyunca ihtiyaç duyacağı ve temel ihtiyaçlarından biri olan giyim ihtiyacını giderme konusunda da önemli kolaylık sağlamıştır. Tabiatın yapısı gereği doğa insanoğluna bu harika armağanı başta ham madde halinde sunmuştur. Daha sonra insanın akıl ve becerinin de katkısıyla ipek böceği dut ağacının yaprakları üzerine bıraktığı İpek kozası ip ve diğer giyim ürünlerinin kullanımında yerini almıştır. Öte yandan Huang-ti'nin baş Cariyesi olan Lei- Tsu geleneksel yöntemlerle ipek ipliği nakış işlemlerinde kullanan ilk kişi olmuştur (Bekin, 1981: 4).

Lei- Tsu sadece ipek ipliği nakış işlemlerinde kullanmakla kalmamıştır. Aynı zamanda ipek dokumacılık metotlarının icat ve geliştirmesi hususuna da öncülük etmiştir. Buradan hareketle ipek ipliği sadece insanın bedenini örtecek iki kumaş parçaları bir araya getirmekten ziyade büyük oranla birbirine benzemeyen farklı toplumları da birbirilerine eklemlendirmiştir. Dolayısıyla ipek bir yandan ana vatanı olan Çin'de giyim sanatının gelişmesinde önemli bir parametresi olduğu gibi Doğu ve Batı toplumlarının siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin ağlarını örülmesinde de hayatı rol oynamıştır. Diğer yandan Han imparatorluğun ekonomisine büyük katkı sağlayan ipek böceği yetiştirme ve ipek dokuma teknikleri muhafaza etmek için gizlilik politikası benimsemiştir. İpek dokuma teknikleri ile ilgili herhangi bir bilgiyi dışarıya sızanlar için imparatorluk yönetimi ölüm cezası öngörmüştür. Çin'in Yu'an Hanedanı Çin ekonomisinin şah damarı olan ipek uluslararası ticarete bütünleşmiş için ve ipek yolunun daha kullanışlı bir ticaret yolu haline getirmek için büyük uğraş vermiştir

(Taşağıl, 2015: 475). İpeğin işlevsel bir ürüne dönüşmesi ve ekonomik değerin artmasının yanı sıra Çin medeniyetinin kültürel ve tarihi hafızasını oluşturacak birtakım rivayetlere ve efsanelere de konu olmuştur.

Bilim adamlar yolları en önemli iletişim aracı, medeniyetin başlangıcı ve sosyal hareketliliğin menşese olarak görmektedir. Arkeolojik kazılara dayanarak kullanım bakımından tarihi geçmişi M.Ö. 12'inci yüzyıla dayanan ipek ürünü tarihte ilk kez 1877 yılında Alman coğrafyacı Ferdinand Von Richthofan tarafından “Çin imparatorluk Devleti” adlı eserinde ipek yolu diye zikir edilmiştir. Ünlü Alman Coğrafyacı bu isimlendirmeye teşvik eden husus ipeğin taşımacılığı bu yol üzerinden gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır (Tezcan, 2014: 97). Ancak birçok araştırmacılar böylesi geniş kapsamlı bölgesel ve uluslararası ticaret yolu çeşitli kültürleri birbirine bağlayan birden fazla ekonomik ürünlerin taşımacılığına temel rol oynayan bir yolun tek bir ürün ismi ile adlandırılması doğru bulmamaktadır. Nitekim bu tezi ileri süren araştırmacılar kendi savını pekiştirmek için ipek yolunun yalnızca ipek ürünün taşımacılığında değil aynı zamanda değerli taşlar, Baharat, Çay, Kâğıt, Porselen ve en önemlisi sosyokültürel alışverişinde ve Para biriminde de önemli katkı sağladığını savunmaktadır. Dolayısıyla böylesi çok yönlü bir yolun tek bir ürünün ismiyle anlamlandırılması doğru bulmamaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki tüm bu anlatılanlara rağmen Doğu medeniyeti Batı medeniyetine bağlayan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalararası köprü işlevi gören ipek yolu üzerinden tüm dünyaya yayılan ve Çin ekonomisinin bel kemiği olan ipek unsuru konusunda hiç şüphe yoktur. Öte yandan Çin'in ipek yolu üzerinden dünyaya ihraç ettiği mallar yalnızca ipekle sınırlı olmamıştır. Örneğin Antik çağdan Orta çağa kadar Çin birçok teknik ve endüstriyel başarılarına imza atmış bir ülkedir. Nitekim Çin'in ipeğin yanı sıra Cam ve Fiberglas konusunda yakaladığı popülaritesi inkâr edilemez bir gerçektir. Zira Çin'den başlayıp Orta Asya'ya oradan Anadolu'ya ulaşarak Akdeniz üzerinden Avrupa'ya kadar uzanan ipek yolu sosyoekonomik ve sosyopolitik alanda geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir mihenk taşı niteliği taşımaktadır (Atasoy, 2016: 71).

Bundan dolayıdır ki tarih boyunca tüm büyük devletler siyasi, ekonomik ve stratejik üstünlüğü sağlamak ve hedeflere başarılı biçimde ulaşmak için böylesine her yöne erişe bilirliliği imkânı olan bir yolun hâkimiyeti kendi elinde tutmak uğruna mücadele vermiştir ve vermeye de devam edecektir. Şüphesiz yollar ekonomik ve

stratejik üstünlüğü sağlayabilecek bir araç olmasının yanı sıra güvenlik tesis etme konusunda da hayati rol üstlenmektedir. Nitekim tarihsel arka plana bakıldığında Çin'deki Han Hanedanlığı ve Roma imparatorluğu döneminde diğer yandan Orta Çağda Müslümanların Batı'da hüküm sürdüğü tarihte Tang imparatorluğu yaşadığı en ihtişamlı yıllarda da dahi güvenlik kaygısı taşımaktaydı. Dolayısıyla konuyu çok dağıtmadan ve ele aldığım konun muhtevası gereği tarih boyunca ipek yolunun üzerine etkin olma arzusu taşıyan ve hale hazırda bu yönde ciddi çaba gösteren ülkelerin en başında Çin'den sonra kuşkusuz İran'a gelmektedir. Süryanilerin yenilgisiyle beraber İran ipek yolu üzerinde etkin olmaya başlamıştır. Büyük Korush hükümdarlık sınırları günden güne daha da genişletme işine girişmiştir. Dolayısıyla İran Partlar döneminden Sasani devrine kadar ipek ticaretinde etkinliğini sürdürmüştür. Roma imparatorluğu Akdeniz'in kıyılarına hâkim olmasıyla birlikte ister istemez dünya ticaret yollarına da hâkim olmuştur. Ancak İran bulunduğu coğrafi ve jeopolitik konum itibarıyla Basra Körfezi ve ipek yolu üzerinden devam eden ticaretin yönünü belirleyecek bir ülke kimliği bu dönemde muhafıza etmiştir (Kahmard.com).

Yukarıda zikir edildiği gibi yollar yalnızca ekonomik kolaylık noktasında değil aynı zamanda siyasi üstünlüğü sağlama hususunda hayati önem taşımaktadır. Bundan sebep ipek yolu Antik çağlardan beri bir gün büyük devlet olma hayali günden devletlerin siyasi ihtirasını kamçılama ve iştahını kendine celp etmiştir. Başka bir deyişle kadim ipek yolu sadece dünyayı kumaşların en harikası olan ipek kumaşıyla tanıştırmaya aracılık etmemiştir (en-tourism.tabriz.ir). Aynı şekilde yemek kültüründen tutun, sanat kültürüne, siyasi düzenin inşasından bütün siyasi düzenin yakılışına dinin, bilimin, ideolojilerin ve hastalıkları, 1348 yılında dünyanın başına musallat olmuş Kara Ölüm, 1817- 1824 yılında Kollara, 1918-1920'da İspanyol Gribi. En son Aralık 2019'da Çin'in Vuhan kentinde baş gösteren COVID 19 veya Kurana virüsü salgını gibi dünyayı tehdit edecek ölümcül hastalıkların taşımacılığı hususunda önemli rol oynamıştır (İnaç, 2020: 8). Özetle tarihi İpek yolu geçmiş milletlerin mirasını her yönüyle gelecek nesilleri aktarmada taşımacılığın en önemli rotalarından biri olmuştur ve günümüzde bu ehemmiyetini hala devam etmektedir. Buradan hareketle hayat mücadelesi devam ettikçe yollar yolcusuz kalamayacak ve önemini kaybetmeyecektir.

1.2. YAYGINLAŞMASI

İsmi Çin’de ortaya çıkan İpek ürününden alan İpek yolu “yaklaşık olarak 2000 yıllık bir mazisi olanı ve ilk defa MÖ II. yy.’nin sonlarında açıldığı hakkında bilgilerimiz olan İpek yolu. Doğu’nun, ürettiği İpek ve İpekli mallarına Pazar aradığı, Batı’nın da, Doğu’daki İpek ve diğer kıymetli malları elde etmek maksadıyla girişimlerde bulunarak açtığı bir yollar ağıdır. Yani bu Doğu’dan ziyade Batı ülkelerinin ihtiyaçları dikkate alınarak yapılmış bir girişimdir. İpek, İpek halkı ve İpek ülkesi anlamlarında Batı’da Herodotos’tan itibaren ilk kaynaklarda. İpek için kullanılışı da bu 2000 yıllık geçmişine rağmen oldukça yeni olup, ilk defa XIX. Yy ’nin ikinci yarısında 1877 tarihinde Alman bilgini Ferdinand Von Richthofan (1833- 1905) tarafından kullanılmış(Seidenstraße), ondan sonra gerek Batı’da gerekse Doğu’da yaygınlaşmıştır”(Tezcan, 2014: 97). Çin’in Han Hanedanlığın döneminde İpek Yolunun yaygınlaşması Tang Hanedanlığı ’nin gelişile beraber Çin toplumundaki hızlı ekonomik gelişmesi şekillendi ticaret yolunu tarihte daha müreffeh bir aşamaya getirdi. Tang Hanedanlığı döneminde İpek Yolunun yayılmasına tarihte en parlak altın çağını yaşamıştı. İpek yolu Doğu ile Batıya birbirine bağlayan eski ticaret yollarının bir koleksiyonuydu. İpek Yolu M.Ö. birinci yüzyılın ve M.S. 1500 yüzyılı kadar dünyanın farklı bölgelerini yayılmıştır.

İran’dan de geniş ve uzun platosundan geçen bu uzun yol, tarihindeki değişimleri ve yolun yayılmasına etkileyen faktörlerden biriydi, Doğu ve Batı kültürünü, kuzey ve Güney’i birbirine bağladı. İpek ve Baharat yolu sadece Doğu ile Batı arasında malların taşınması için yolları değil, aynı zamanda zenginlik arayışının hareketinde medeniyetlerin büyütmesine ve yayılmasına yol açan kültür hareketinin yollarıydı. Bu rotaları boyunca, bir zincirin halkaları gibi bir dizi liman ve şehir ortaya çıktı. Bu şehirlerin pazarlarında, farklı milletler iş ve ticaret için buluştu ve farklı kültürlerden fikir alışverişinde bulundu. Bu kültürler tasarımlarında, şekillerine ve renklerinde ya da daha dorusu yaşam tarzlarından, giydikleri, yiyeceklerde ve inandıkları ayinle ilgili ’de iyi somutlaşmıştı. Öte yandan, bu ticari bağlantılar komşu topraklardan göçmen zanaatkârların istihdam edilmesine neden olmuş ve bu mimarlık transferine yol açmıştır. Böylece, her yerde elçiler, bilim adamları, sanatçıları, aktörleri, keşişler, hacılar ve savaşçılar bilgiyi öğrendiler veya öğretilerini eski ipek arterlerden

yaydılar (Riahi, Yusufjamali ve Bushasibgusha, 2019: 101). İpek Yolu, MÖ 3. ve 16. yüzyıllarda uygar milletler arasındaki en büyük köprüsüymüş.

Sasani döneminde İran, ipek Yolu'nun merkezi olması ve Batı ile Doğu arasında çeşitli malların ticaretinin yanı sıra, Partlar döneminde' de iki önemli Çin ve Hint medeniyetinin İran ve Batı ile bağlantısına aracılık etmiştir. İpek yolu üzerinden Batı'ya bağlanır. Böylelikle ipek yolu üzerindeki farklı toplumların yaşam biçimleri kültürleri zamanla bütünleşmiş ve gelişmiştir (Tezcan, 2014: 106). İpek yolun üzerinden kültürlerin yeninde dinlerin yayınlanmasına inançların aktırılmasına neden olmuştur. Fikirleri' içinden geçtikleri kültürlerin renklerini alarak sürekli geliyordu. Ek olarak kolayca yok edilebilecek inanç ve inançları korumak önemliydi. Örneğin beşinci yüzyıla gelindiğinde, Budizm kuzey Hindistan'dan (Budizm'in doğum yeri) tamamen ortadan kalkmış, ama Çin ve Güneydoğu Asya gibi dünyanın diğer bölgelerine yayılması, bugün hayatta kalmasını sağladı. Çin toprakları, sınırlarının ötesinde dünyadan hiçbir zaman ayrılmamıştır. Çin kültürü, kuzey, batı ve güneydeki diğer kültürlerden üretilen bir dizi unsuru içerir ve Çin ile dış dünya arasındaki ilişkileri her şeyden önce ve en önemli rol oynayan ipek yolu' dur (Taşağıl, 2015: 420).

İpek Yolunun bu kadar yaygınlaşmasında birçok farklı unsur rol oynamıştır. Bu parametrelerinden en önemlilerinden bir tanesi Doğulu ve Batılı devletlerin hedeflediği ekonomik büyümeyi sağlamak ve toplumsal düzenini düzenli bir biçimde ettirmek için ticarete duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Öte yandan yolunun kullanımının yaygınlaşması yalnızca ticaretin gelişmesine değil aynı zamanda ticaretin çeşitlendirmesine de yol açmıştır. Yollarının birçok amaca hizmet ettiği inkâr edilmez bir gerçektir. Dolayısıyla tarihte birden çok farklı ürünün taşımacılığına kaynaklı eden ve birden fazla güzergâhı olan İpek Yolu elbette ki ticaretin yaygınlaşması ve çeşitlendirmesinin. Yanı sıra muhtelif kültürlerin, sanatın, dillerin, dinlerin, ideolojilerin, fikirlerin, medeniyetlerin, orduların, tarım ürünlerinin, ipeği ile baharatların, çeşitli hastalıkların ve bizim burada saymadığımız çeşitli unsurların Doğudan, Batıya yaygınlaşmasını konusunda da önemli katkı sağlamıştır. Dünya tarihi yolların tarihidir tarih yollar özerinde kurulu böylesine dünya tarihini ve İnsan hayatını kökten değiştirmesinde önemli rol oynayan İpek Yolu ister istemez akademik camiasının da ilgisini yoğun bir biçimde cezp ve celp etmiştir ve etmeye de devam edecektir. Okunuşta tek bir yol gibi algılanan tarihi İpek Yolu aslında birden fazla

yollarından meydana gelen yollar ağı olduğu gibi iki kara bir deniz rotası olmak üzere birçok güzergâhı olan. Öte yenden kıtaları ve medeniyetler birbirilerine bağlayan yalnızca dünya ticaretini değil siyaseti de yakından ilgilendirip şekillendiren önemini gün be gün artana ve 21. Yüzyılın gündemini de yoğun bir biçimde etkisi altına alan bir yoldur. Dolayısıyla her yüzyılda dünya düzenin yeniden dizayn edilmesine bu kadar etkin rol oynayan ve gelişmiş devletlerin rekabet değirmenine su taşıyan ve siyasi mücadelelerin kızıştırmasına vesile olan ulaşım ağının önemi daha iyi idrak edebilmek için İpek Yolunun ayrılmaz parçaları olan güzergâhlarından yeri gelmişken söz etmek hem konunun seyri açısından hem de konunun önemi bakımından bir sonraki bölümde İpek Yolunun güzergâhlarını ele almakta yarar vardır.

1.3. GÜZERGÂHLARI

Tarihi geçmişi M.Ö. 2000 yıllara kadar uzanan İpek Yolu iki farklı güzergâhtan oluşmaktadır. Bu güzergâhlar sırasıyla şu şekilde ele almak mümkündür. İpek Yolunun birinci kara güzergâhı kuzey rotasıdır. Kuzey güzergâhı Asya kıtası Avrupa kıtasına bağlayan ve yaklaşık sekiz bin kilometrelik uzunluğu olan İpek Yolu Changan Danxi, Urumchi Almoota, Hotan Kaşgar, Semerkant, Merv, Kabil, Tahran, Anadolu Bağdat, Halep ve Şam gibi kadim kentlerin üzerine bulunduğu güzergâha, Hindistan, Rusya, Arap yarımadası Afrika ve Avrupa kıtasının dâhil edilmesi halinde İpek Yolu birçok farklı yollarının birbirine bağlanmasıyla meydana gelen bir yollar ağını teşkil etmektedir. İpek yol dediğimiz bu karmaşık yapı genelde aynı rota üzerinde bulunan kuzey ve güney ayrımına tabi tutulan iki farklı coğrafi güzergâhtan meydana gelmektedir. İpek yolunun ana güzergâhlarından biri olan kuzey güzergâhı Hintli, Türk, Koreli, Japon, İbrani, Pers, Arap gibi farklı milletlerin tüccarların ve zanaatkârların bulunduğu ve dönemin Çin yönetimi olan Tang Hanedanlığının başkenti konumunda ve farklı kültürlerin mübadele merkezi olan Chanag (Xi 'an) eyaletinden başlamaktadır. Ve güney rotasını tercih eden kervanlar buradan hareket eden birkaç hafta yolculuktan sonra Red River'ın kıyısında bulunan Hanoi'ye ulaşabilme imkânına sahip olduğu gibi Çin Denizin güneyinde yönünden Endonezya'da ulaşabilme imkânına da sahiptirler (Yılmaz, 2017: 675).

İpek Yolunun kuzey güzergâhı batıya ulaşmak için Çin Seddi'nin paralelinde Hexi koridoru üzerine Lanzhou'ya ulaşmaktaydı. Ancak unutulmamalıdır ki, Sarı Nehir

(Huang he) kıyısında yer alan Lanzhou yalnızca kara yolcular için değil transit gemiler için de önemli bir uğrak noktasıydı. Lanzhou 'ya ulaşan kervanlar sırasıyla, wuwei Zhangye Jiuqoon, Anxi Dunhuang'ı ve Shule ırmağının kıyısını kat ederek. İpek Yolunun kuzey güzergâhın önemli geçiş kapılarından biri olan Yumen (jade Gate) ulaşıyordu. Lanzhou'dan sonra güneye giden yol Xining'den Tibet'e oradan Ganj Nehri deltasında bulunan Bengol körfezinden Malakka boğazı aracılığıyla Endonezya ulaşıırken diğer yolu ise yine Bengol körfezinde başlayarak Hindistan'ın Mala Bar'a oradan Hürmüz boğazına sonra İran körfezin vesilesiyle günümüz Irak'ın başkente olan Bağdat ulaşırdı. Öte yenden Lanzhou'nun Torfan, yiningi Balasagun, Taşkent, Otrar, Hive, Ürgenç, Astrahan içine alan ve Volga Irmağın kıyılarından kara denize oradan kırıma ulaşacak olan bir güzergâhı daha bulunmaktaydı. İpek Yolunun önemli duraklarından Dunghuang bu güzergâhı özerinde yer almaktadır. Diğer yandan yolunun kuzeydoğusunda Gobi Çölüne uzanan ve ölüm ülkesi olarak anılan Taklamakan Çölü yeni bu güzergâhı yer alırken güzergâhın diğer üç ciheti kulun, Himalya Karakurum, Tanrı ve Pamir gibi dağlarıyla çevrilmişti. 4000 metre yüksekliğiyle Pamir dünyanın çatısı olduğu hatırladığımız da bu güzergâhın ne kader engebeli ve zorlu olduğunu önümüze seriyor. Ancak insanoğlu hayatta kalmak için zorlukların kolaylaştırma mücadelesi geçmişte olduğu gibi günümüzde devam etmektedir (A.g.e: 677).

İpek Yolu'nun kuzey kolu, Avrupa'nın en önemli ticari üstlerinin bulunduğu Cenevre ve Venedikli işadamlarının ev sahipliği yapan Kırım Limanında başladı. Kırım'ın (karam yarımadası) güney kıyısındaki Sudaq (Soldaya, Sudak), Karadeniz kıyısındaki Kafa ve günümüzde Don Nehri Halicindeki Azak yakınlarındaki Tana kıyılarındaki, Moğollar döneminin en önemli üsleri ve Limanları arasındaydı.

Karadeniz üzerinden bu limanlar, İran, Bizans, Mısır ve Avrupa ile bağlantılı olarak denizin güney kıyılarının limanlarıyla iş ilişkileri içindedir. İpek Yolu'nun kuzey kolu tam olarak Dan Nehri'nin ağzındaki Tana'dan başlayıp Volga bölgesindeki başkent Ulus juji'ye ulaşmıştır. O andan itibaren Seyhun'un orta kıyısındaki Etherar'a oradan da Issy Gul'un batısındaki Telas ve Bolsaghun'a doğru uzanıyor. Issy Gul, e-posta ve siyah Iritesh kuzeyden bir şubesi Orongo'dan geçerek Karakurum, oradan Pekin, Khan Baligh devam etti. Issy Gul'un bir diğer kolu da yukarı ili 'deki Almaligh'a, Kansu eyaletindeki Shash(altı) Baligh, Hami ve Sochau'ya oradan da Theon Huang'a gitti (Razavi, 2008: 75).

Özetle İpek Yolunun Güney ve Kuzey güzergâhları Dunhuang'ı kadar aynı rotayı takip etse de maalesef Güney güzergâhı ile ilgili tarihi bilgimiz kısıtlıdır. Güney'i konu edinen kaynakların en önemlisi M.Ö. yedinci yüzyılda Akad'ca dilinde kil Tableti üzerine yazılmış en kadim metindir (Haussig, 2001: 36-37). Dolayısıyla ipek yolunun Güney güzergâhı *“Dunhuang'dan sonra güneye yönelerek, Taklamakan Çölü'nün güney kıyısı ve Tibet'in kuzey duvarı boyunca ilerleyerek, Baş Kurgan, Çarkılık (Charqiliq), Wash Shahari, Çerçen, Endere Langer, Niya (Niya Bazar), Keriya (Yudian), Chira Bazar, Hotan, Guma Bazar'ı geçer ve Yarkent'e ulaşırdı. Buradan, kuzey doğru devam eder ve Taklamakan Çölü'nün bitiş noktasında yer alan Kaşgar 'da İpek Yolu'nun Kuzey Güzergâhı'na katılırdı”*(Yılmaz, 2017: 678).

Diğer yandan İpek Yolu'nun Kuzey ve Güney güzergâhlarının birleştiği en önemli durak noktalarından ve bu güzergâhlarından geçen kervanlarına ev sahipliği yapan en önemli şehri Pamirlerin Doğu eteklerinde Changan'ın 3.700 km Batısında yer alan Kaşgar kentidir (A.g.e: 679). Çin'e gitmek üzere yola çıkan yolcular Karakurum ve Pamir gibi zorlu dağlarını geçtikten sonra Taklamakan Çölü'nü kolaya bir şekilde aşım Çine güvenli bir biçimde ulaşmak için Kaşgar 'da hem kendileri dinlendirirlerdi hem de yorgun bineklerini develerle değiştirerek yola devam ederlerdi. Kaşgar 'da bir araya gelen yolcularından tüccarlar ise Pamir dağlarının kuzey yönünden devam ederek sırasıyla Semerkant, Buhara, Belh, Merv, Hazar Denizi üstünden Azerbaycan'ın Bakü şehrine uğrayıp oradan Kara Denize ulaşırlardı. Budist Din âlimleri ve ya Rahipleri ise Kaşgar'dan Taş Kurgan'a oradan efsanelere konu olmuş Hindukuş Dağlarının geçmesinin ardından Gandahara üzerine Taxila Budist Krallıklarına ulaşırlardı. Başka bir ifade ile Kaşgar'ın konumu Kaşgar'a uğrayanlara farklı rotalarından gitme fırsatını sunmaktaydı (Gülmen, 2018: 9). Afganistan'ın Belh şehri üzerinden İran'ın topraklara giren rota ise Rey şehrine ulaştıktan sonra birkaç farklı güzergâhlara ayrılmaktaydı. Bu güzergâhlarından biri Hamedan, Bağdat, Musul, Antakya ve Kapadokya üzerinden Sard'a ulaşırken diğer güzergâhı ise Azerbaycan'dan Trabzon'a ulaşırdı. Bir diğer kolu ise İran, Afganistan ve Hindistan'ı birbirine bağlayan rotaydı (Deniz, 2016: 197). Bu rota İran'ın Rey şehrinden başlayıp Meşhetten Afganistan'ının Herat, Kandahar, Kabil, Hayber Geçidi, Peşaver ve oradan Hindistan'a ulaşmaktadır.

Yeni kuşak yolu girişimi kara yolunu (kuşak) ve deniz yolunu (yol) içermektedir. Kara yolu Çin'den başlar ve Orta Asya'dan Avrupa'nın kalbine geçer. Bu

rota, Çin'i Orta Asya ve Batı Asya üzerinden Basra körfezi ve Orta Doğu'ya bağlar. Aslında Çin, büyük şehirlere, endüstriyel ve ekonomik parklara odaklanarak Çin-Moğolistan-Rusya, Çin-Orta Asya-Batı Asya ve Çin-Hindi yarımadası koridorları şeklinde yeni bir Avrasya kara köprüsü inşa etmeye çalışıyor. Deniz İpek Yolu da ağırlıklı olarak Çin-Pakistan ekonomik koridorları ve Bangladeş- Çin-Hindistan-Myanmar'dan oluşmaktadır. İpek Yolu üç milyar nüfuslu bir bölgeyi ve 23.000 milyar dolarlık bir ekonomiyi kapsıyor. Yolun uzunluğu 11.000 kilometre ve 65 ülke yol üzerinde kapsamaktadır. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (kara yolu), genellikle üç rotadan oluşur: Kuzey rotası Çin'den başlayıp Kazakistan ve güney Rusya, Ukrayna ve Bela Rus'tan geçiyor ve sonunda Polonya'dan geçtikten sonra Almanya'ya ulaşıyor. Orta yolu Çin'den başlıyor, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan başlayıp İran ve Türkiye'den Avrupa'ya geçiyor. Güney rotası Çin, Afganistan, Pakistan, İran, Arap Yarımadası, Mısır ve nihayetinde Kuzey Afrika ve Avrupa'dan geçer. Aslında, İpek Yolu Kuşağı Orta Asya, Batı Asya, Güney Asya ve Arap Yarımadası'nın dört bölgesini birbirine bağlar (Shafae, 2015: 206-207).

1.4. SİYASİ VE EKONOMİK ÖNEMİ

İnsanlık tarihinde İpek Yolunun en eski siyasi ve ekonomik kurumsallarından biridir. İpeğin dokuma sanatın ecdattı ve İpek ana vatanı Çin topraklarında, zaman içerisinde Doğu ile Batı arasında Antik dünyada insanlık toplumunda önemi gün geçtikçe katkı sağlamaktadır. İpek dünyaya siyasi ve ekonomik veya daha doğrusu yayılması çeşitli güzergâhlarından Çin'in Han Hanedanlığı döneminde büyük önemi sahip olmuştur. İpeği işlenmiş yegâni imalât alanında tüketmek bir materyal malzeme çıkarmaktan ziyade ekonomik ve siyasi yaraşık şekilde değer elde etmiştir (Işık, 2017: 146).

İnsanlık tarihinde İpek Yolunun ortaya çıkışı gönümüze kadar Siyasi ve ekonomik önemi için bir takım doğulu ve Batılı güçlü devletlerin aralarındaki stratejik üstünlüğü koruma rekabeti uluslararası gündemini meşgul etmiştir. İpek yolunun yeniden canlandırmasına sebep olan Doğunun ve Batının gelişmiş ülkeler olmuştur. İpek yolunun özerinden yeniden dünyaya dizayn etmesine en önemli etkenler Çin, İngiltere, ABD ve Rusya arasında sonu gelmeyen siyasi, ekonomik ve stratejik üstünlük mücadelesi yatmaktadır. 1978 yılında Çin'in Reformcu ve yenilikçi devlet başkanı olan

Deng Şiaoping uluslararası ekonomik sisteminde Çin'in etkisine artırmak amacıyla bir dizi Liberal ekonomik politikalar hayata geçirmiştir. Çin'in Reform ile açılma politikaları sürdürmesine devam ederek 2001 yılında Dünya ticaret örgütüne (WTO) üye olmuş 21. Yüzyılın ilk yıllarında dünyanın en büyük üreticilerinden biri arasına girmiş, Pekkan'ın siyasi ve ekonomik büyümesinin daha enerji ithalatçısı ve mal ihracatçısı haline gelmişlerdir (Kissinger, 2016: 247). Öte yandan Çin'in enerji kaynakları sağlayabilmek için yeni proje sayısında doğalgaz ve petrol zenginliği sahip olan Orta Asya ile Ortadoğu özellikle hazar deniz ve körfezdeki bölge ülkeleri hata Afrika kıtasına kadar siyasi etkisi için inanılmaz şekel de ekonomik yatırım yapmaktadırlar. Dolayısıyla Çin dünya pazarlarına daha ucuz mal ihracat edebilmek ve enerji ihtiyaçları için yeni siyasi ortaklar peşindedirler.

Dünya insanlık tarihinin en önemli mihenk taşlarından Moğol kaynaklarda (Jamb) İngiliz kaynaklarından Great Silk Rod olarak geçen İpek Yolu tarihin belli dönemlerinde ikinci plana atılmış olsa da durduğumuz noktadan dünya siyasi tarihine geriye baktığımızda İpek Yolu kendi ehemmiyetini büyük oranla koruduğuna şahitlik etmekteyiz (Günay, vd., 2019: 159). Aynı şekilde İpek Yolunun varlığı özel olarak Çin'de genel olarak baktığımız da ise hem bölge ülkelerin hem de diğer dünya ülkelerin sos yo-kültürel alandaki etkinliğinin yanı sıra siyasi ve ekonomik alanlarda da etkinliği geçmişte olduğu gibi günümüzde yaşadığımız 21. Yüzylında hala devam etmektedir. Elbette İpek Yolunun bölge ve dünya ülkelerin siyasi ve ekonomik politikaların belirleme konusundaki bu kadar önemli bir mesele olmasının veya bir takım Doğulu ve Batılı güçlü devletlerin ilgisini üzerine çekmenin ardında yatan en önemli unsur İpek Yolunun diğer yollarından farklı kılan kara ve deniz olmak üzere farklı rotaların yanı sıra kıtaları bağlayan bir iletişim ağı olmasından kaynaklanmaktadır.

İpek Yolu, Han hanedanlığı döneminde başlayan Çin, Orta Asya, Avrupa ve Orta Doğu uygarlıkları arasındaki antik ticareti ve iletişim yollarını ifade eder. Yaklaşık M.O. 300 yüzyılın, Çin'in Xi'an şehrinden Türkiye'deki Konstantinopolis'e kadar uzanan en önemli ticaret yolu olan Orta Doğu ile kapsamlı ticari ilişkiler kurmuştu. Ticaret yolu İpek Yolu olarak biliniyordu ve ipek borsalarının merkezi olarak kabul ediliyordu. İpek, Çin ile dış dünya arasındaki ticaretin artmasında büyük rol oynayan bir emtiadır. İpek yolu yolundaki ülkeler için ticarete ve tüccarları refah getirdi. Yol, Çin, Sind Vadisi, Küçük Asya ve Akdeniz arasındaki ticaret konvoylarının rotasıydı ve

Asya kıtasında ürün, bilgi, teknoloji, fikir ve kültür alışverişi yaparak, Çin, Hindistan, İran ve Roma'nın büyük uygarlıklarının gelişmesinde önemli bir faktördü ve bu da canlandırılması halinde küresel ekonomik ve diplomatik ilişkilerin yeniden yapılandırılmasına yardımcı olabilir. Bu yol aynı zamanda bölgeler arası alışverişlere ve kültürel bağlantılara dikkat etme konusunda tarihi bir dersi temsil ediyor. Bu terim, doğu ve batı arasındaki geleneksel ticaret ağlarına atıfta bulunarak 19. Yüzyıldan beri kullanılmaktadır ve hem deniz hem de kara yollarını içerir. Ancak İpek terimi ilk olarak 1833-1905'te Alman jeolog ve coğrafyacı Ferdinand Von Richthofan tarafından 1877 tarihli Çin İmparatorluk hükümeti adlı kitabında Çin, Orta Asya ve Avrupa arasındaki ticaret yollarını tanımlamak için kullanıldı. Bu yol uzun zamandır Barış ve bağlantı yolu olarak adlandırılıyor ve tek bir yolu olan Batı ile Doğu'nun kesişimi olarak adlandırılıyor. Antik İpek Yolu, Asya'yı karadan geçerek Çin'i Orta Asya ve Roma'ya yaklaşık 8.000 kilometre bağlamıştı. Antik İpek yolu, deniz taşımacılığındaki gelişmeler ve bölgedeki siyasi durum nedeniyle modern çağda değerini ve önemini giderek yitirdi, ancak Çin, modern İpek yolu projesini kurarak ve canlandırarak yeni bir bölgesel işbirliği soluk getirmeye çalışıyor. Ancak Çinli liderleri, bu planın uygulanmasıyla Çin'in dış ve iç politikasının çeşitli temel hedeflerine ulaşılacağına inanıyor (Pirsalami ve Pirankho, 2015: 17-18). Dolayısıyla Çin'in kuşak yolu yol boyunca tüm ülkeler için ortak bir kalkınma ve refah ortamı yaratma çabaları göz önüne alındığında, Çin'in benzersiz küreselleşme vizyonunu gerçekleştirmeye çalıştığını gösteriyor. Her ne kadar ismi ilk kez Alman Jeolog ve coğrafyacı Baron Ferdinand Von Richthofan tarafından İpek Yolu olarak isimlendirilirse de unutulmamak gerekir ki yol sadece Çin'in tarihi sembol haline gelen İpeğin taşımacılığın yanında kıymetli taşlar, mumlar, hurma ve Hindistan'ın leziz ve şifa kaynağı olan baharatların taşımacılığına da vesile olmuştur. Tarihsel sürece bakıldığında birbirinden farklı kültürlerle ve dinlere sahip olan milletlerin birbiriyle iletişime geçmesine büyük katkı sağlayan İpek Yolu öte yandan dünya yemek kültürünün zenginleşmesinde tıbbın gelişmesinde beyin göçüne ve düşüncenin mübadelesinde de önemli katkı sağlamıştır. Yine tarihsel süreç dikkate alındığında yolun yoğun bir harekete mazhar olması sadece Asya ve Avrupa kıtasında bulunan ülkeler arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine aracılık etmemiştir. Aynı zamanda Avrupa ve Asya'nın ekonomik gelir düzeyinin yükselmesine sosyal

refah seviyesinin değişmesine ve siyasi düzenin inşasında ve bozmasında da önemli rol oynamıştır.

Nitekim tarih boyunca uluslararası arenasında söz sahibi olmak isteyen ve birtakım imtiyazlar el geçirmek isteyen çevreler İpek Yolunun kendi politik programların çerçevesine dâhil etmeye ihmal etmemiştir. Örneğin 1789 Fransız inkılabından sonra Fransa'nın İran'a yakınlaşma isteği 19 yüzyılda İngiltere'nin Hindistan'ı işgal etmesi bize açıkça gösteriyor ki İpek Yolu yalnızca Doğulu değil büyük devlet olmak isteyen Batılı devletlerin ekonomik ve siyasi iştihalarını dönem, dönem harekete geçirmeye muktedir bir yoldur. Başka bir deyişle başta Çin'in ve bölge ülkelerin daha sonra dünya ülkelerin siyasi ve ekonomik kaderini tayin etmede belirleyici rol oynayan İpek Yolu kendi kaderinin de belirleyici ögesidir. Dolayısıyla İpek yolu zaman zaman örneğin XV. Yüzyılda Batıda başlayan coğrafi keşiflerin sayısında farklı ticari yolların arayışı hızlandığı gibi İpek yolunun ticari hareketliliği de sekteye uğratmıştır (Duran, 2017: 587). Nitekim İpek yolu üzerine bulanan ülkelerin yolun sayısında sadece önemli jeostratejik konumuna sahip değildi diğer yandan İpek yolu güzergâhları üzerinde bulunan ülkeler için hayati gelir kapısı özelliğini de taşımaktadır. Zira Avrupa'da alternatif yolların arayışı bu ülkelerin vergi gelirinde düşüşüne sebep olmuştur. Siyasi ideolojilerin transferinde önemli katkı sağlayan İpek yolu tüccarlara mal alıp satma hususunda geniş imkânını Pazar bulma kolaylığı sağlamaktaydı.

Diğer yandan İpek yolu Hokkanda, Belh, Kabil, Semerkant, Buhara, Nişabur, Taşkurgan, Taşkent, Tebriz, Derbent, Herat, Bakü, Basra, Bağdat, Gaziantep, Erzurum, Bursa, Van, gibi birer ticaret merkezi olan bu şehirlere de ev sahipliği yapmaktaydı. Konuyla ilgili son yıllarda gözlemlenen akademik camiasının yoğun ilgi ve yapılan bilimsel çalışmaları dikkate alınmıştır. Öte yandan, 1988 yılında mevzuyla ilgili UNESCO'nun 10 yıllık evrensel kültür programı olarak "Büyük İpek Diyalog yoludur" başlığı altında gündem etmesi ve onaylaması İpek Yolunun ne kadar hayati bir öneme sahip bir yol olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir (Taşağıl, 2015: 498). Yaşadığımız çağın hızla gelişen ve değişen teknolojik sıçrayışlar ve Çin'in ekonomik alanda yakaladığı muhteşem büyüme hızını ve ABD'nin aksine askeri üsler kuruma yerine yumuşak güç kullanarak geliştirdiği gelişmelerdir. Uzun vadeli kıymetli madenler, yeni yollar inşa etme ve limanların kiralama politikası dikkate alındığında

Çin modern İpek yolu “Tek Kuşak, Tek Yol” şiarıyla hayata geçirmek istemektedir. 4.4 milyar insanı 65 tan fazla ülkeyi içerisinde kapsayan ve küresel GSYH’nin % 40’nı içerisine alan bu devasa proje yalnızca Çin’in yirmi yedi Avrupa üyesi ülkeleriyle 2001 ve 2011 yıllar arasında gerçekleştirdiği % 46 artışı dikkate alındığında Çin’in 21. Yüzyılda ne kadar muazzam üretici ve tedarikçi bir güç olduğunu aşikârdır. Çin bu ticaret Rusya ve Kafkasya üzerinden demir yoluyla sağlarken deniz rotasını da yoğun bir biçimde kullanmaktadır (Serper, 2017: 3). Dolayısıyla proje hayata geçirildiğinde Avrupa Birliği ve Çin ekonomisi yalnızca ekonomik alanda büyümeyi sağlamakla kalmayacak aynı zamanda siyasi ortaklığını da güçlendirmiş olacaklardır. Öte yandan Çin’in Afrika’da ki yatırımları örneğin Cibuti ve Adidas, Ababay arasındaki ilk uluslararası elektrikli trenin inşası için dört milyar dolar fon sağlaması Kenya’da yeni yollar inşa etmesi 2015’te Çin’in Afrika’ya altmış milyar dolar destek sözü vermesi Çin’in nasıl bir seferberliği başlattığını idrak etmek için yeterlidir. Elbette Çin sadece yollar yapmakla kalmayacak çünkü Çin süper güç olma sevdasını hayata geçirmek için ticareti sürdürülebilir kılan birçok farklı projelerin yanı sıra yeni ekonomik politikalar geliştirerek ekonomik olarak Çine bağlı siyasi ortakları da inşa etmektedir.

Özetle İpek yolu 21.Yüzyılın uluslararası siyasetini ve ekonomisini yakından ilgilendiren konularından biri olmuştur. Konunun yeniden canlanması hem siyasi hem ekonomik olarak başta Çin’in tek süper gücü olabilmek için olmazsa olmaz koşulu iken bölge ve dünya ülkelerin siyasi uzlaşısı ve ekonomik iş birliği hususunda da önemli rol oynamaktadır. Asya, Afrika ve Avrupa gibi kıtaları birleştiren İpek yolunun dünyanın siyasi düzeni inşası açısından birleştirici ögesiyeğin güç mücadelesinin temel parametresi niteliği de taşımaktadır. Sonuç olarak yol hem siyasi rekabetin kızıştırıcı unsurudur hem de ekonomik iş birliğinin artırıcı unsuru özelliği taşımasından dolayı yol tarihin bazı dönemlerde askeri mücadelelerin ve siyasi anlaşmazlıkların da ateş fişegi olmuştur. Unutmamak gerekir ki İpek yolu siyasi ve ekonomik alanlarında etkin bir faktör olduğu gibi sos yo-kültürel alanda da etkisini güçlü bir şekilde his ettirmiştir. Ancak biz konunun kapsamı dışına çıkmamak için İpek Yolunun sos yo-kültürel sahadaki etkisine değinmedik. Yoksa bu inkâr edilmez bir gerçektir ki İpek yolu üç saçı ayağı vardır bunlar ekonomik, siyasi ve sos yo-kültürel ibarettir.

1.5. YARATTIĞI HÂKİMİYET MÜCADELESİ

Öncelikle tarihi İpek Yolu bir yandan bölge ve uluslararası ticaretin, siyasetin ve sos yo-kültürel alanların inşası ve gelişmesinde etkinliği belli tarihi dönemler dışında sürdürebilirken diğer yandan İpek Yolu başta Çin olmak üzere Asya ve Avrupa kıtasının güvenliği ve istikrarı hususunda önemli rol oynamıştır. Elbette İpek yolunun yarattığı hâkimiyet mücadelesinin ardanda yatan nedenler doğu ve batı ülkelerin kendi sosyal refah seviyesini yükseltme ve ekonomik kazançlarının sürdürülebilirliği sağlamak ve geniş Pazar arayışlarını neticeye ulaştırmak için ticaret merkezlerinin asayişini ve kontrolünü elinde tutmak olmazsa olmaz koşuluydu. Nitekim yol üzerine söz ve güç sahibi olmak isteyen devletler siyasi ve ekonomik rekabetinden kaynaklanan olası güvenlik tehlikesini bertaraf etmek ve ticaret akışının güvenliğini sağlamak argümanı ile stratejik üstünlüğü inşa etmek için bir takım askeri mücadelelere girişmişlerdir. Öte yandan siyasi istikrarın olmadığı bir ortamda ekonomik istikrarından söz etmek pek kabul edilebilir bir mevzu değildir. Dolayısıyla hâkimiyet mücadelesi bağlamında İpek yolunun tarihsel arka plana baktığımızda bu geniş kapsamlı yollar ağı yalnızca medeniyetlerin ve devletlerin inşasının yanı sıra siyasi istikrarsızlığın ve askeri mücadelelerine de kaynaklık etmiştir (Yiğit, İnaç ve Güner, 2007: 81-96).

Nasıl ki Çin tarihte ilk kez M.Ö.3000-2000 yıllarda ticareti sakalarla gerçekleştirmiştir aynı şekilde doğal olarak Çinlilerin İpek yolu bağlamında ilk hâkimiyeti mücadelesi de Türklerin dışında başka bir millet ve devletle beklenemezdi. Çin'in Türklerle kadimde yaşadığı bu hâkimiyet ve üstünlük kurma mücadelesinin nedenleri yalnızca ekonominin güvenliği sağlama gayesinden kaynaklanmadığını aşikâradır. Çünkü kadim Çin Han hanedanlığı kendi egemenlik sahasını genişletmek ve yönetiminin altındaki toplumun siyasi istikrarını sağlamak amacını da gütmekteydi. Diğer yandan Çin'in bu üstünlük mücadelesini hedefe varmak için türlü türlü taktiklere başvurmadan geri durmamıştır. Örneğin Han hanedanlığı yönetimin askeri ve ekonomik olarak üstesinden gelmediği tehdit edici unsur olarak gördüğü çevrelerin güçleri kendine bağlamak ve kontrol etmek veya rakip güçleri kendi hedefler doğrultusunda yararlı bir şekilde kullanmak için evlilik diplomasisi gibi diplomasiyi geleneği 2000 yılı yakın bir tarihi geçmişine sahiptir. Tarihi kaynaklar dikkate alındığında Çin'in evlilik diplomasisinin ilk kez hayata Hun devletinin büyük kağanı Mete Han döneminde faaliyete geçirdiğine rastlamaktayız. Hun devletinin büyük kağanı

Mete Han döneminde Çin'in İmparatoru Han Gaozu Ping- che'eng'de 7 gün Mete Han'a esir düştüğünde döneminde Çin yönetimi Mete Han yönetimiyle mevcut tansiyonu düşürmek ve ikili ilişkileri iyileştirmek için Çin sarayından bir prensesi Hun devletinin büyük kağanı Mete Han ile evlendirmek üzere göndermiştir. Diğer yandan Çin devleti yalnızca prensesi göndermekle kalmamıştır aynı zamanda Türklere ilk vergi ödemeyi de kabul etmiştir. M.Ö.198 yılında yaşanan bu olayı sırasında Çin yönetimi Mete Hanın eşin bir takım değerli hediyeleri göndermeye de ihmal etmemiştir. Başka bir ifadeyle İpek yolu üzerindeki hâkimiyet mücadelesinde bu olay kadının gücünü ve Türk kültüründe kadının ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu ve Çinlerinde bunu nasıl ustaca kullandığına da şahit olmaktayız. Tüm bu anlattıklarımız ışığında M.S.216 yılına kadar İpek yolunda söz ve güç sahibi Türkler olmuştur. Öte yandan Türkler Hun imparatorluğun dağılmasının ardından İpek yolu üzerinde ki hâkimiyetinin tam anlamıyla sona erdiği söylemek zordur (Cinkara, 2019: 332-333). Nitekim tarihsel süreçte bakıldığında Hun devletin yıkılışından sonra Göktürkler tüm siyasi, askeri, ekonomik ve diplomatik imkânları kullanarak hem tek bayrak altında toplanmaya başarmıştır hem de topraklarını genişletmiştir. Orhun yazıtlarında rastladığımız bilge Kağan'ın Türk Milletine verdiği bu tesviyeler *“Ötüken ormanından iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer Ötüken Ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım. Altın, gümüş, ipeği ipekliyi sıkıntısız öylece veriyor. Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış”, “Tatlı sözüne yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün, Türk milleti, öleceksin! Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersin, Türk milleti, öleceksin! Orada kötü kişi şöyle öğretiyormuş. Uzak ise kötü mal verir, yakın ise iyi mal verir deyip öyle öğretiyormuş. Bilgi bilmez kişi o sözü alıp, yakına varıp, çok insan öldün! O yere gidersen Türk milleti, öleceksin! Ötüken yerinde oturup kervan, kafile gönderirsen hiçbir sıkıntı yoktur. Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın”* dikkate alındığında Çinliler ve Türkler arasındaki İpek yolu bağlamında bu hâkimiyet mücadelenin köklerin ne kadar derinde olduğunu aşîkârdır (A.g.e: 334).

İpek yolu gibi küresel bir yol üzerindeki hâkimiyet mücadelesi elbette Türkler ve Çinlilerle sınırlı bir mücadele değildir. Nitekim İpek yolu güzergâhları üzerinde doğrudan varlığı gösteren veya dolaylı olarak İpek yolundan faydalanıp zarar gören tüm

Ülkelerin İpek yoluna yönelik bir takım siyasi, ekonomik, sos yo-kültürel ve güvenlik politikaları olmuştur ve olmaya da devam ettiğini görmekteyiz. Zira büyük g olmak isteyen tüm doğulu ve batılı devletler siyasi hayallerin ulaşmak için İpek yolunun üzerindeki hâkimiyetin ne anlama geldiğin gayet farkındalar. Dolayısıyla İpek yolu etrafında tarihte yaşanmış hâkimiyet mücadelesinde Çin ve Türk devletlerin dışında bu mücadeleye katılmış olan devletler XI. Yüzyıla kadar Çinliler, İranlılar, Romalılar, Hintliler ve Araplar olmuştur. Ancak İpek yolu 1000 yılık yakın Türklerin hâkimiyeti altına kaldığını dikkate alındığında Moğollar, Farslar, Hintliler ve Arapların sergilediği mücadelenin çok uzun olmadığını söylemek mümkündür (Işık, 2017: 151).

İpek yolu üzerindeki hâkimiyet mücadelenin günümüzde Hun devleti döneminden başlayarak devam eden Çin'in özerk bölgesi olan Sincan'da yaşayan ve nüfusu 23 milyonu geçen Uygur Türklere karşı uyguladığı asimilasyon politikasından anlaşılıyor ki Türkler ve Çinliler arasındaki bu hâkimiyet mücadelesi daha bitmiş değildir. Diğer yandan iki kutuplu dünya düzeninin yıkılışından ve 20 ini yüzyılda SSCB'nin dağılışından sonra İpek yolunun yeni den canlanmasında, çok kutuplu dünya düzeninin inşasında ve enerji kaynakların bakımında zengin olan Orta Asya'nın ülkelerin bağımsızlığında elbette Afganistan'ın ve Türkiye'nin hem konumu hem de siyasi itibarıyla oynadığı rol gizlenmez bir gerçektir. 21. Yüzyıla geldiğimizde ise başta ABD ve AB olmak üzere artan enerji ihtiyacı ve Çin'in ekonomik olarak büyük tedarikçi bir ülke haline gelmesi yalnızca stratejik, ekonomik, siyasi rekabeti kızıştırmakla kalmamış. Aynı zamanda 2013 yılında Çin devlet başkanı Xi Jinping'in tarafında Orta Asya ülkelerine ziyarette bulunduğu sırada dünya kamuoyuna duyurduğu "Bir Kuşak Bir yol projesiyle İpek yolunun üzerindeki tarihi hâkimiyet mücadelesini seyrini değiştirerek modern İpek yolunun hâkimiyet mücadelesinin temelini de atmıştır (Karluk, 2019: 211). 11 Eylül terör saldırısından ABD yönetim 7 Ekim 2001 yılında Afganistan'ı işgale etmesi ve yirmi yıl aradan sonra 29 şubat 2020'de katar başkenti Doha'da Taliban örgütüyle barış antlaşması imzalayarak Afganistan ıkma kararı ve ABD yönetiminin yeni Bakanı olan Joe Biden'in 11 Eylül 2021'de Afganistan'daki askeri varlığına son vereceğini ifade etmesi Afganistan İşlami Cumhuriyeti ve Taliban rgt arasından devam eden barış görüşmelerin ABD yönetimi tarafında Türkiye cumhuriyetin en kalabalık ve tarihi şehri olan İstanbul'da yapılacağını kararlaştırılması ve NATO'nun 2030 yeni bir asır için birliktelik raporunda Rusya'yı değil de Çin'i

tehdit olarak görmesi açıkça gösteriyor ki kadim de olduğu gibi günümüzde de modern İpek yolunun hâkimiyet mücadelesi içerisinde Çin ve Türkiye ekseninde devam edecektir (İnaç, 2021: 9). ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere tüm batı güçler bu mücadelede Türklerin yanında yerini alacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM
İPEK YOLU PROJESİ VE İRAN

2.1. İRAN'IN COĞRAFI KONUMU

İran İpek Yolu projeye katılması için geniş petrol ve gaz kaynakları ile enerji merkezindeki önemli coğrafi konuma sahiptir. Öte yandan coğrafi olarak İran'ın Hazar denizi ile Basra Körfezi sınırında yer alan iki enerji transfer alanında Jeostratejik bir iletişim konumu da sahiptir. Tezimdeki ikinci bölümü Kuşak yol projesi İran'ın coğrafi konumu yer almaktadır. İran'ın Coğrafi konumu kuzey-güney aksında yer alan coğrafi arenadaki iletişimsel konumu bakımından kara ve suyu birbirine bağlanmış başta güney ile güneydoğu Asya olmak üzere Avrupa, Asya ve Okyanus kıtaları arasındaki ilişkinin genel iletişim yolunda yer almaktadır. İran, Asya, Avrupa ve Afrika'nın üç kıtası arasındaki köprü olan bir geçiş ülkesidir. Kafkasya, Anadolu, Karadeniz ve Avrupa'ya kuzey ve kuzeydoğu'ya Hazar denizi ve Orta Asya'ya güney doğu 'ya Umman denizi, Hint Okyanusu ve Hint Alt Kıtası'na güney batıda ise Ortadoğu ve kuzey Afrika'ya bağlıdır. Coğrafi konumun yanında enerji kaynaklarına değer yandan ulaşım meziyetleri İran'ın kuşak yol güzergâhı üzerindeki önemini arttırmaktadır. Güneybatı Asya'da yer alan İran diğer ülkelerin enerji arzı için ayrıca bir jeostratejik konuma sahiptir, küresel dünyaya ilgi odağı olmuştur, İran farklı ülkelere enerji sağlama kapasitesine özel rol oynamaktadır (Ametbek, 2017: 22). İran'ın coğrafi konumun bir yandan kıtaları arasında köprübaşı olarak, diğer yandan petrol sevkiyatlarının geçiş yeri olan Hürmüz Boğazı' kontrolü İran'a belirgin önem kazandırdığı açıktır. Tahranda herhangi siyasi dönüşümü küresel hassasiyetleri kışkırtacaktır. Ortadoğu'daki hiçbir ülke coğrafi büyüklükte, stratejik bölgede, eğitimli nüfusta, antik tarihte ile geniş doğal kaynaklarda İran'ın bileşimine sahip değil. Tahran'da kimin iktidarda olduğuna bakılmaz şu coğrafi özellikler her zaman bölgesel önceliklerin arzularını besleyecektir.

İran dünyanın en büyük dördüncü petrol ve ikinci büyük gaz tutucusudur dünyanın enerji deposu olarak Fars Körfezi'nin kuzey kesimini tam olarak denetlemektedir. İran'ın kuzey Fars Körfezi'nde 2000 km'den fazla uygun operasyon el plaja sahip, olağanüstü bir konuma sahiptir. İran'ın Fars Körfezi'ndeki kıyıları, tüm kıyıların sivil ve askeri operasyon için uygun olmamasıdır. Fars Körfezi'nin güney kıyıları bu özelliklere sahip olmasa da bu konuda sadece Bahreyn Körfezi belirgin olmasına rağmen ABD'nin deniz filosunun ülkede bulunmasına yol açmıştır. İran ayrıca Fars Körfezi ile Orta Asya ve Kafkasya bölgesi arasında benzersiz bir geçiş konumuna

sahiptir, böylece bu iki stratejik bölgeyi birbirine bağlamak için en yakın yolu sağlar ve benzersiz bir konuma sahiptir. İran coğrafi olarak Hürmüz Boğazı'nı kontrolü, ortalamada her 12 dakikada bir gemi Hürmüz Boğazı'ndan geçtiği sanayileşmiş ülkelerin tükettiği petrolün toplam yüzde 40'ının Hürmüz Boğazı'ndan geçtiği yer almaktadır. 21 Yüzyılın petrol ve doğal gaz sahip bölgeler artan önemi özellikle Fars körfezi, Orta Asya ve Kafkasları küresel ile bölgesel güçlerin odak noktası Fars Körfezi uluslararası çatışmalar merkezi olmaktadır (Ahmadipour ve Lashgari, 2011: 17). Fars Körfezi'nin kuzey ve kuzeydoğu kısmı İran'ın tüm kıyılarını kapsamaktadır. Coğrafi olarak İran, sürekli güç kapma ve denizcilik rekabetine sahne olan Avrasya'nın bir bölümünde yer almakta ve Hürmüz Boğazı'nın özel konumu önemine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca İran, Büyük Ortadoğu bölgesindeki güçler arasındaki çatışmanın kaderini belirlemede etkili vektör görevi görebilme ve İran'a bölgenin siyasi, ekonomik ve askeri denklemlerinde özel bir yer verebilecek bazı jeopolitik özelliklere sahiptir.

İran, tarihsel açısından ipek yolu üzerinde olduğu gibi, bir yandan Orta Asya ve Kafkaslar arasında, diğer yandan Asya ve Avrupa arasındaki konumu nedeniyle Demir yollarını kuzeyden güneye geçmek ve Orta Asya petrol ve gaz borularını Avrupa'ya geçirmek için en kısa rotadır. İran'ın Orta Asya'nın kara ile çevrili bölgesi için özel coğrafi ve jeopolitik başarısı ile arzu edilen bir geçiş ülkesidir ve Kazakistan ile Türkmenistan'ın petrol ve gaz üretimini en iyi şekilde Türkiye üzerinden açık denizlere ve hatta Avrupa'ya taşıyabilir. ABD hükümetinin bu özelliği görmezden gelme ve petrol ile gaz boru hattını siyasallaştırma çabalarına rağmen, İran hala enerji kaynaklarını açık sulara aktarmak için en güvenli, en maliyetli ve en kısa yoldur. İletişim konumu açısından, İran'ın kuzey ve güney eksenindeki coğrafi alanı, su ve karanın coğrafi alanını birbirine bağlar ve Avrupa kıtaları ile Asya ve Okyanusya, özellikle güney ve güneydoğu Asya arasındaki genel iletişim yolunda yer alır. Hürmüz Boğazı, yarı kapalı Fars Körfezi denizini Umman Denizi üzerinden Hint Okyanusu'na ve Açık Deniz'in uluslararası nakliye hatlarına bağlayan dar ve kavisli bir su yoludur. Ayrıca, özel stratejik konumu nedeniyle, bu su yolu Batı, Japonya ve Uzak Doğu'nun ekonomik yaşamının atardamarı olarak kabul edilir. Geçmişte Fars Körfezi'ne ulaşmak isteyen ya da bölgeyi savunmak için güçlü bir doğal desteğe ya da Hint Okyanusu üzerinde saldırgan bir hâkimiyet noktasına sahip olan. Ülkelerden herhangi biri, bu amaca ulaşmak için Hürmüz Boğazı'na hükmetmeyi ön koşul olarak değerlendirmiş ve

herhangi bir eylemde bulunmadan önce Hürmüz Boğazı'nı ele geçirmeye çalışmıştır. İran'ın dünya ekonomisinin yaşam gemisi olan stratejik Hürmüz Boğazı'nın kuzey kıyılarına hâkimiyeti, İran'ın özellikle küresel olarak ulusal gücünün temel coğrafi ayaklarından biridir (Kamran, vd., 2010: 16-17).

İran eski çağlardan beri medeniyetlerin kavşağı olmuş, deniz ve kara mevzileri açısından çok iyi bir konuma sahiptir. Açık deniz ile bağlantısı ve Bahri ve Bere'nin iki gücü arasındaki konumu ve Rimland jeopolitik teorilerinin. Küresel stratejideki pozisyonundaki diğer ifadeler nedeniyle İran'ın coğrafi konumu, İran için bir geçiş pozisyonunun ortaya çıkmasına ve bu durum ve çevre dünyanın İran'ın temellerinin ve temel jeopolitik ve jeo-ekonomik bileşenlerinin maddi karşılıklı ihtiyaçlarını karşılamak için iletişim ve bağlantı talebine yol açmıştır. Enerji arzı olan ülkelerin ulusal güvenliğinin sağlanmasıyla, İran'ın önemi bu transit konumu nedeniyle stratejik ve hayati olarak kabul edilir ve ekonomik refahını teşvik etmek için bu konumdan en iyi şekilde yararlanmaktadır. İran bir yandan uluslararası enerji piyasasının çıkarlarından maksimum düzeyde faydalanabilir, diğer yandan iç ekonomiye fayda sağlarken hayati önem taşıyan enerji arterlerine hatta ihracat ve ithalat terminallerine izin vererek. Ülkelerin aidiyetini artırmak için küresel ekonomide kendisine stratejik bir konum ararken, diğer yandan da bölgedeki ve dünyadaki diğer ülkelerdeki bu konumunu kullanarak ekonomisini tamamlayıcı adımlar atabilir. Bu bağlamda, İran'ın bölge ülkeleri ve dünya ile etkileşimi ve İran'ın enerji avantajlarından yararlanmak için bölgesel ağlar oluşturulması, siyasi ve ekonomik güvenliğin sağlanması ve İran'a karşı olan ülkelerin oluşturduğu tehditlerin önlenmesi veya sınırlandırılması için sağlam bir temel oluşturmaktadır. İran'ın sahip olduğu coğrafi konuma rağmen petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla Çin'in kuşak yol projesini katkıda bulunmak ve bunlardan yararlanmak için coğrafi bir konuma sahiptir (Golkarami, vd., 2018: 47). İran'ın Hazar Denizi ve Basra Körfezi sınırında yer alan jeostratejik konumu Çin için önemli ve ülke İran'ın projeye ciddi bir şekilde katılımını istiyor.

2.2. İRAN'IN JEOPOLİTİK KONUMU

Coğrafi veya jeopolitik politikada, coğrafi çevre faktörlerinin ülkelerin ilişkileri üzerindeki rolü tartışılmaktadır. Kuşkusuz her ülkenin stratejik meseleleri ve savunma politikasının yanı sıra dış politikasının oluşmasında etkili değişkenlerden biri

bölgesel çevre ve farklı boyutlarıdır. Günümüzde her ülkenin küresel siyasetteki rolü jeopolitik faktörlerinden etkilenmektedir. Siyasi coğrafyacılar göre, her ülkenin gücü jeopolitik ve coğrafi konumundan büyük ölçüde etkilenmektedir. Coğrafi konumu nedeniyle İran benzersiz bir jeopolitik duruma sahiptir. Bu tutum, İran'ı küresel etkileşimlerde her zaman önemli bir rol oynamış uluslararası bir ülke haline getirmiştir. İran'ın jeopolitik konumu tecritçilikle ilgili bir sorun değildir ve politika yapıcılara dışa dönük ve aktif bir dış politika önermektedir. İran'ın özel durumu her zaman siyasi ve askeri gerginlik yaratmak ve ulusal güvenliğini tehlikeye atmak için uygun bir platform sağlamıştır. Geçmişte İran'ın jeopolitiği, geçiş pozisyonuna sahip ham kaynaklar gibi faktörlerle dikkat çekiyordu, ancak İslam Devrimi'nin zaferi ve Şah'ın yıkılmasıyla, ABD ve Batı'nın bölgedeki müttefiki olan İran, bölgedeki en güçlü düşmanları haline geldi ve propaganda saldırılarına çıkarlarını hedef aldı. Bu yüzden Batı, İran'ın jeopolitiği tarafından tehdit edildiğini hissediyor (Janparvar, Ghorbani ve Khodadad, 2017: 59).

İran, enerji jeopolitiği, erişim jeopolitiği ve jeopolitik duyarlılık gibi diğer önemli jeopolitik faktörlerle birlikte çok hassas bir jeopolitik ve coğrafi konumu bakımından İslam dünyasının merkezinde ve Şii dünyasının kalbinde yer almaktadır. Bu durum, İran'ın gelişmelerini, İran ulusunun tarihsel ve ulusal potansiyelleri ile birlikte çok hızlı bir değişim döngüsüne yol açan dünya güçlerinin ve bölge ülkelerinin dikkat odağının hâlinde getirmiştir. Jeopolitiğin, enerjinin ve kültürel-ideolojinin üç boyutunda, İran uluslararası sistemi etkileme kapasitesine ve yeteneğine sahiptir. Jeopolitik olarak, İran'ın coğrafi konumu bir şekilde Rusya ve ABD'nin Güney Basra Körfezi'ndeki nüfuz alanı gibi önemli güçlerin mahallesinde yer almaktadır. Büyük güçlerin hayati çıkarları olduğu bölgelerde olmak doğal olarak ülkenin büyük güçler arasındaki etkileşimdeki yerini arttırır. Ekonomik olarak, dünyanın önemli ticari otoyolları ile 21. Yüzyıl'ın kuşak yol projesi İran'dan veya yakınlarından denizde ve karada geçmektedir (A.g.e: 60). İran'ın 15 komşu ülkeyle su ve toprak sınırı bulunurken, dünya enerjisinin önemli bir kısmına sahip olması. OPEC petrol ihraç eden ülkeler arasında önemli bir yer olan Basra Körfezi bölgesindeki dünya enerji rezervlerinin yarısından fazlası üzerindeki jeopolitik hâkimiyeti ve son olarak İran'ın ekonomik ve enerji güvenliğini sağlamadaki potansiyel rolü, ülkenin bölgenin güç yapısı ve jeopolitiğindeki konumunu vurgulamaktadır. Bu jeopolitik durumun önemi ve

hassasiyeti nedeniyle büyük güçler, koordinasyonsuz bir İran'ın uluslararası sistemle güçlenmesini ve rol oynamasını engellemeye çalışmaktadır.

İran, bulunduğu coğrafyadan etkilenen jeopolitik temelleriyle, başta dünya güçleri olmak üzere dünya ülkeleri tarafından her zaman dikkate alınmıştır. Bu kapasite ve koşulların ülkenin ekonomik refahı için kullanılması, devlet adamlarının yeteneğine ve dış politikanın formülasyonunda devlet sistemlerinin türüne ve yapısına, sosyal çevrenin dönüştürülmesinde ne kadar etkili olduklarına ve insanların ekonomik geçim kaynaklarının nasıl olduğuna bağlıdır. Ekonominin küreselleşmesiyle birlikte İran'ın jeopolitik temelleri giderek daha fazla dikkate alındı ve İran, siyasi ve ekonomik yaşamının uluslararası siyasi ekonomik gelişmelerle fark edilemeyen başka bir döngüsüne girmek zorunda kaldı. Öyle ki, İran'ın diğer hükümetlerle ekonomik ve bazen siyasi bağları üzerinde, sınırların dışında, ekonomik süreçlerini kontrol etme araçları sağlanıyor ve tek taraflı olarak tanımlanıyor ve dayatılıyor. Böylece İran ekonomisi, çok zayıf bir ekonomik özgürlük derecesi ve çok yüksek bir ulusal risk ile devlet tarafından yönetilen, içe dönük, ekonomik olarak zayıf bir ekonomi haline gelmiştir. Başka bir deyişle, uluslararası siyasi ekonomideki İran hükümeti, bu jeopolitik koşulları zenginliği optimize etmek ve ülkenin ulusal gücünü artırmak için bir araç olarak kullanamamıştır. İran'ın jeopolitik değeri o kadar yüksekken, egemenliğindeki herhangi bir değişiklik bölgesel ve küresel dengeyi bozabilirdi. Bu güçlü konum, jeopolitik temelleri bilmeden mümkün değildir, bu nedenle İran'ın ekonomik arenadaki dış politikasının güvenmesi gereken bu sorunlardan en önemlisine dikkat çekmeye çalışma tuzağındadır (Golkarami, vd., 2018: 42).

Hürmüz Boğazı'na ve geçiş pozisyonuna sahip olmak İran'ı dünyanın en önemli ve en büyük enerji darboğazı haline getirmiştir. Hürmüz Boğazı'nın öneminde, İran ve sanayi endüstrisi için, İran ve dünya için her yönüyle coğrafya, enerji, ekonomi ve güvenlik karışımının düşünüldüğü söylenebilir. Yani Hürmüz Boğazı ekonomik olarak dünyanın nefes alma alanlarından biri ve akabinde İran'ın ekonomik ve siyasi konumunu iyi yönetebilmek için hâkim olabileceği güvenlidir ve sanayi dünyasının İran'ın bu tutumunu kabul etmek için hiçbir kaçıışı yoktur. Dolayısıyla bu boğaz, İran'ın siyasi ekonomisinin büyümesine ve ilerlemesine yol açabilecek ve İran'ı dünya ekonomisine bağlayabilecek gerçeklerden biridir. Dahası İran'ın güneyinde uzun plajlara sahip ve bu konum Fars Körfezi'nin yarısına hâkim olmuştur. Bu nedenle,

İran'ın ihracat ve ithalatında başta Fars Körfezi olmak üzere önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle İran'ın sahilleri kalkınmasında ve Jeopolitik gerçeklerinden biridir. İran'ın Hürmüz Boğazı üzerindeki hâkimiyeti, kendine özgü jeo-ekonomik ve jeopolitik konumuna yol açmıştır. Hürmüz Boğazı, stratejik ve Jeo-politiği, yeni bağımsız orta Asya Cumhuriyetleri ile ABD, Avrupa Birliği, Doğu ve Güney Doğu Asya gibi küresel enerji ticaret piyasaları arasında bir köprü olabilir. Bu koridorun İran için siyasi açıdan da çok önemli olduğu unutulmamalıdır. Çünkü bölgede önemli bir geçiş eksenine haline getirirken, İran'ın jeopolitik izolasyonu stratejik boyutta da önleyecektir. Hürmüz Boğazı, İran'ın koridorun merkezinde yer alıp Avrupa'ya enerji transferi rotasının yanı sıra dünyanın en büyük enerji transfer koridoruna yakınlığı nedeniyle dünya enerji ihracatının %40'ına ev sahipliği yapıyor. Bununla birlikte, uluslararası siyasi ekonominin yeni yapısında ve bölgede ve dünyada enerji transitinde İran için stratejik bir enerji rolü oynayabilir (Erdoğan, 2008: 229-230).

Yeni uluslararası siyasi ekonomik yapıdaki enerji, zenginlik ve güç kazanmak için en önemli araçlardan biri olduğundan, İran dünyanın Heartland'ı Enerji Merkezi'ndeki konumu nedeniyle ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Çünkü enerji borusu diplomasisi ışığında İran'ın enerji üretimi, ticareti ve transit geçişteki payını artırmaktadır. Ülkenin bölgesel kalkınması ve yakınlaşması için uygun bir platform sağlarken, bu sektörde dünya ekonomisi ile İran ekonomisi arasında da bir bağlantı oluşturmakta ve akabinde kalkınma yönünde ilerlemek ve ülkenin ulusal güvenlik ve gücünü geliştirmek için elverişli koşullar sağlamaktadır. İran'ın petrol ve doğal gazın stratejik enerji elipsinin merkezindeki konumu ve İran'ın Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlamadaki merkezi rolü, İran'ı ekonomik ve coğrafi olarak hayati ve orta bir bölgenin yanı sıra dünya toprakları için bir geçiş merkezi haline getirmiştir. İran'ın bölgedeki bu konumu, enerji nakil ana yollarının bu ülkeden geçmesini gerektiriyor; Özellikle günde bir milyon varil petrolün transit geçişinin ülkeye yılda 1 milyar dolar gelir getirdiğini bilmektedir. Enerji güvenliği boyutunda, bölgesel enerji boru hatlarının İran'ın boru hatlarına bağlanması nedeniyle, ulusal güvenliğin desteklenmesine yol açacaktır (Golkarami, vd., 2018: 48).

Buna ek olarak, İran'ın geçiş yerini kullanmak, Asyalı üreticiler ve tüketiciler arasında ekonomik bir hareket olarak derin bir etkileşim ve bağ kurarak ulusal güvenlik ve çıkarlara yönelik adımlar atabilir. Bu temelde İran'ın ulusal güvenlik katsayısını

artırmanın yollarından biri de enerji güvenliğine dayalı bu geçiş durumuna ve dış politikaya dikkat etmektir. Ülkenin ekonomik konumunu ve enerji sektöründeki büyük kalkınma hedeflerini teşvik etmek için ülke ticaretini ve finans sektörünü destekleyen enerji diplomasisi, enerji sektöründe yerli ve yabancı yatırımı teşvik edicidir. Bu, İran'ın transit ve transit durumunu anlamak ve ekonomisinde büyük paya sahip olmak için jeopolitik ve jeo-ekonomik gerçekliklerden biri olarak kabul edilebilen İran tarafından dünya tüketicileri ve üreticileri arasında bir köprü oluşturmak dışında başarılabilir. Ancak İran'ın son yirmi yıldaki durumunu bu bölgedeki diğer enerji üreten ülkelerle karşılaştırmak, ülkenin bu alandaki jeo-ekonomik konumunu istismar edemediğini göstermektedir. Örneğin, sadece orta Avrasya'da son yirmi yılda, bölgenin enerji kaynaklarını hedef pazarlara aktarmak için bir düzineden fazla petrol ve doğal gaz boru hattı başlatıldı. Ancak bölge dışı aktörlerin çıkarları, değerleri ve yapısal baskıları konusunda İran'la çatışan bölgesel rakiplerin güçlü varlığı nedeniyle, bu rotaların hiçbiri İran'ı geçmekle kalmıyor, aynı zamanda İran petrol şirketlerinin katılımı ve varlığı için de zemini daralttı. Sonuç olarak, İran'ın bölgedeki çıkarları tehdit altındadır ve konumu jeopolitik izolasyonla karşı karşıyadır. İran'ın yokluğunda Azerbaycan ve Türkiye bunu en iyi şekilde yapmıştır (A.g.e: 49).

İran'ın stratejik ve jeo-ekonomik önemi, Orta Doğu ülkeleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Akdeniz ile Doğu Asya arsında ve ayrıca Rusya, Kafkaslar, Orta Asya ve stratejik Basra Körfezi bölgesi ve açık sular arasında bir tampon bölgedir. İran'ın coğrafi konumu, Jeo-ekonomik boyutta benzersiz bir potansiyele sahiptir. Öte yandan, bol miktarda petrol ve gaz enerjisine sahip olduğu için dünyanın ikinci en yüksek kayıtlı petrol ve gaz rezervlerine sahiptir. Ve keşfedilen yeni enerji rezervlerin sayısı her geçen gün artıyor. İran'ın jeopolitik ve jeo-ekonomik öneminde önemli rol oynayabilecek durumlardan biri de transit durumu bu da ülkenin önemli bir boğazın yanında bulunduğu durumudur. Bu boğazlar aynı zamanda büyük askeri ve ekonomik öneme sahiptir. Kriz durumlarında anahtar rol oynayabildikleri için barış zamanında da önemli bir ekonomik rol oynarlar. İran'ın üç imtiyazlı konum noktası var. İlk olarak Avrasya'nın konumuna bağlıdır. İkincisi, Basra Körfezi ve Umman denizindeki uzun plajları nedeniyle deniz konumuna sahiptir. Üçüncüsü, stratejik Hürmüz Boğazına sahip olması açısından kesişen bir konuma sahiptir. Dünyanın hayati ekonomisi şah damarlarından oluşan bir boğazdır. Farklı faktörler ortaya çıktığında coğrafya, enerji,

ekonomi ve güvenlik bir araya gelerek hassas bir durum yaratır. İran topraklarının malların güneyden kuzeye geçişi için kullanılması ve bunun tersi tarihte çok uzak zamanlara dayanmaktadır. Rus tüccarlar Hazar denizi ve İran rotaları üzerinden Hint yarımadası ile ticaret yapıyorlardı. Bu ülkenin en önemli özelliklerinden biri, Doğu ve Batı ülkelerin dünya ticareti ile enerji geçit olarak özellikle Çin'in kadim İpek yolu ve yeni kuşak projesi önemli bir rol veren tampon bölgede yer almasıdır. İran dünyanın büyük kıtaları arasında, birkaç büyük coğrafi bölge arasında ve birkaç eski kültür alanı arasında bir kavşak noktasıdır. İran'a çevredeki tüm alanlara ve transit yollara erişim sağlandığı için yeni yabancı yatırım fırsatları sunulmakta, bölgenin coğrafi merkezi ve uluslararası yatırımları cezbeden bir merkez olarak değerlendirilebilir (Qassabzadeh, Akhbari ve Hassanabadi, 2019: 142). Böylelikle İran'ın transit konumu, bölgesel değişimlerde oynadığı önemli rol ve Orta Asya, Hindistan yarımadası, Mezopotamya ve Anadolu gibi geniş coğrafi, siyasi-ekonomik gelişmeleri üzerindeki derin etkileri nedeniyle tek hale geldi. Dolayısıyla durumu jeopolitik olarak hassas hale geldi. Öte yandan Basra Körfezi ve bölge ülkelerinin derin toprakları altında devasal fosil yakıt rezervlerinin bulunması ve dünyanın bu kaynaklara artan ihtiyacı, her geçen gün çok sayıda yakıt gemisinin Hürmüz Boğazı'ndan geçmesine neden olarak İran'ı birbirine jeostratejik bir konuma getirerek İran'ı dünyanın en önemli bölgelerinden biri haline getirmektedir. Güneybatı Asya'da bulunan İran, diğer ülkelerin enerji arzı için ayrıcalıklı bir jeostratejik konuma sahiptir, küresel güçlerin ilgi odağı olmuştur ve İran'ın farklı ülkelere enerji sağlama kapasitesine özel bir rolle sahiptir. Yukarıdakilere göre, İran'ın coğrafi konumunun bir yandan kıta arasında bir köprü olarak, diğer yandan petrol sevkiyatının geçiş yerinin bulunduğu Hürmüz Boğazı'na yakınlığının ülkeye o kadar büyük önem verdiği açıktır ki, içinde yaşanacak her türlü siyasi gelişme küresel hassasiyetleri kışkırtacaktır. Orta Doğu'daki hiçbir ülke coğrafi büyüklükte, stratejik bölgede, büyük ve eğitimli nüfusta, antik tarihte ve geniş doğal kaynaklarda İran'ın birleşimine sahip değil. İktidarda kim olursa olsun, bu özellikler her zaman bölgesel önceliklerin özlemlerini besleyecektir. Ortadoğu'daki, küresel ve bölgesel göçlerin varlığı jeo-ekonomik önemini katkı sağlamıştır. Küresel ve bölgesel siyasi ve ekonomik gelişmelerdeki değişim nedeniyle, İran'ın ilişkileri ve bu örgütlerin oluşumundaki rolü ve bu örgütlerin faaliyetlerine devam etmesi Jeo-ekonomik işbirliği örgütü, SEKA İslam

Zirvesi organizasyonu da dâhil olmak üzere bu kuruluşların faaliyetlerine uygun stratejik benimsenmesi İran'ın Jeo-ekonomisi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir.

İran'ın jeo-ekonomik yetenekleri, orta doğu ülkeleri arasında ekonomik ve jeo-ekonomik potansiyeller açısından ayrıcalıklı bir statüye sahiptir. 1648195 kilometrekare alana sahip bir arazi, ağırlıklı olarak genç ve yüksek üniversite eğitime sahip, yaklaşık 80 milyon nüfuslu büyük bir pazarın yanı sıra enerji kaynakları ve zengin bir medeniyet gibi bileşenler İran'ın en önemli ekonomik cazibe merkezleri arasındadır. Bahsedilen kaynaklara ve potansiyellere ek olarak, İran coğrafi olarak dünyanın en bireysel jeo-ekonomik konumlarından birinde yer almaktadır. Doğal kaynaklar açısından İran, bilinen en büyük üçüncü petrol rezervine ve dünyanın en büyük ikinci doğal gaz rezervine sahiptir (Tangör, 2016: 1). Aynı zamanda çinko madenlerinde birinci, bakır madenlerinde dünya ikincisi, demir madenlerinde dünyada dokuzuncu, uranyum madenlerinde dünyada 10'uncu ve kurşun madenlerinde dünyada 11'inci sırada yer alıyor. Başka bir deyişle, İran dünya nüfusunun% 1'i ile dünya maden kaynaklarının% 7'sinden fazlasına sahiptir. İran, Basra Körfezi'ndeki en önemli ülkesi ve önemli bölgesel enerji olaylarının kilit oyuncularından biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, İran'ın jeopolitik güvenilirliğin yanı sıra jeo-ekonomi alanında benzersiz değerlere ve yeteneklere sahip olduğu iddia edilebilir. Bu yetenekler arasında İran'ın dünyanın fosil enerji Heartland'ı olan Basra Körfezi'nin yanında yer aldığı da yer alıyor. Kuzey İran'da, dünyanın ikinci enerji önceliği olan Hazar Denizi de vardır. Dolayısıyla Basra Körfezi'ndeki konumuyla Hazar Denizi'ndeki İran ile Orta Asya arasındaki jeopolitik ve jeo-ekonomik bağ çok açıktır. İran'ın diğer jeo-ekonomik yetenekleri arasında gelişmekte olan Doğu Asya ülkelerinin artan ihtiyaçları yer almaktadır. İran, özel jeopolitik durumunun yanı sıra bol enerji kaynakları nedeniyle bu ülkelerin ihtiyaçlarını karşılayabilen tek ülkedir (Qassabzadeh, Akhbari ve Hassanabadi, 2019:144).

İran'ın benzersiz bir coğrafi konumdaki konumu, ülkenin Kuşak-Yol Girişimi'nde etkili bir aktör olarak rolü için ana gücüdür. Kuşak-Yol Girişimi'nde önemli bir oyuncu olarak İran hem etkili hem de etkileyicidir. İran'ın Kuşak-Yol Girişimi'ndeki konumu İran'ın jeopolitik konumu üzerinde çok önemlidir. İran'ın güneyde Basra Körfezi'nden Hürmüz Boğazı ve Umman Körfezi'ne kadar olan kıyılarının yanı sıra İran veya on üç bölge ülkesi arasındaki sınır, ülkeye önemli bir

jeopolitik önem kazandırarak İran'ı hem hedef ülke hem de Kuşak-Yol Girişimi'nde önemli bir oyuncu haline getirdi. Jeopolitik konumu nedeniyle İran'ın iyi transit faydaları vardır ve ulaşım ağını genişleterek bu avantajları bölgedeki stratejik konumunu geliştirmek için kullanabilir. Kuşak-Yol Girişimi'nde İran'ın jeopolitik önemi, Çin'in kuşak yol girişiminde üç ana yoldan geçen altı koridor tanımladığı belirtilebilir. İlk ana rotalar Kuzey Avrupa, Rusya, Orta Asya ve Çin'dir; İkinci rota Akdeniz ve Basra Körfezi'ni Orta Asya ve Çin'e bağlar Ve üçüncü rota Güney Asya'yı Hint Okyanusu, Güney Doğu Asya ve Çin'e bağlar. Her üç Güzergâhı'na bir şekilde İran'la ilişkilidir ve İran'ın bölgedeki önemini göz önünde bulundurmaktadır. İlk rota, Rusya ve beş Orta Asya ülkesinden geçerken, İran'ın farklı bölgelerindeki rotaları çevreleyecek; İkinci rota ise Akdeniz'i İran'ın en stratejik noktası olan Basra Körfezi'ne bağlayacak Ve üçüncü rota Hint Okyanusu'nu deniz şeritleri üzerinden İran'daki Chabahar limanına bağlıyor. Umman'ın Körfez kıyısındaki Chabahar Serbest Ticaret Bölgesi, İran'ın Hint Okyanusu'na en yakın noktası ve İran, kuzey Hint Okyanusu ve Orta Asya'daki pazarlara erişim için bir geçiş merkezi haline getirmek için özel düzenlemeler yaptı (Shahmohamadi, 2017: 124). Yukarıda da belirtildiği gibi, İran hem hedef ülke hem de Kuşak-Yol Girişimi'nde önemli bir oyuncudur. Her iki perspektiften bakıldığında, İran'ın bölgenin güvenliğini sağlamadaki önemi çok önemlidir. İran'ın bölgedeki ayrıcalıklı konumu ve bölgesel ulaşımındaki potansiyel rolü bir tarih perspektif meselesidir; Çünkü bu rol, değişmez bir bileşen olarak kabul edilen İran'ın jeopolitik konumu ve öneminden kaynaklanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, İran Kuşak-Yol Girişimi'nde hem bir hedef hem de önemli bir aktör olarak rol oynamaktadır. Birinci, jeopolitik kapasite ve kabiliyetler açısından, ikinci dış politikasının dinamikleri açısından önemli rolü kazanmıştır. Kuşak yol girişimi 'nin pek çok aktivite bu girişimde aktif rol oynayarak olumlu bir jeopolitik ve jeostratejik konum elde etmeye çalışsa da İran potansiyel olarak böyle bir konuma sahiptir bölge stratejik rolü kapasitesini artırmaktır. Dikkate değer önemli nokta ise, İranlı araştırmacıların ve politika yapıcılarının zeki dinamikleri ile kuşak yol girişimi 'nin İran cumhuriyeti nin bölgedeki jeopolitik, ekonomik ve güvenlik çıkarlarına hizmet edebilmesidir. Dolayısıyla İran'ın bu plandaki dinamikliğinin boyutu sadece İran İslam Cumhuriyeti tarafından tanımlanacaktır. İran'ın Jeopolitik konumu yeni İpek yolunu Sovyetler Birliğinin çöküşü ile Orta Asya ülkelerinin bağımsızlığı İran'ın İpek yolunu canlandırmadaki

pozisyonunu vurguladı (A.g.e: 125). Böyle bir konumun önemi Orta Asya bölgesi ve Kafkasya'nın karaya hapsedilmesi ve İran'ın bu bölge ülkeleri için Basra Körfezi'ne ve açık sulara erişim için tek mevcut seçenek olarak görünmektedir. İran İpek yolunun yeniden canlandırılmasında iki özelliği nedeniyle etkili faktörlerden biri olarak görülüyor, "Coğrafi, jeopolitik ve stratejik konumu" ile bol petrol ve gaz gibi enerji kaynakları da katlanmaktadır. Sonuç olarak İran'ın İpek yolunu canlandırmadaki önemi konumu öte yenden rolünün incelenmesi yalnızca yerel politika yapıcılar ve karar vericiler için değil aynı zamanda bu büyük projede yer alan bölgesel ve uluslararası aktör devletleri için de önemlidir.

2.3. İRAN'IN BÖLGEDE SÖZ SAHİBİ OLABİLME DÜŞÜNCESİ

İran 1979' devrimin gerçekleşmesinin, ardından Irak ile İran savaşı diğer yandan soğuk savaşın son arması, 11 Eylül olayın gerçekleşmesi Afganistan ve Irak işgali Ortadoğu gelişmelerin seyri İran'ın bölgede söz sahibi olabilme itkisine yol açmıştır. İran'ın devrim sonrası bölgede politikası Şah rejimin yoluna ters gitti. Bunun nedeni, İran'ı Batı ile olan ittifakından çıkarması ve bağlantısız hareketin farkında olmasını sağlamıştır. Bu şekilde, İran, hükümeti, ABD'yi ciddi bir şekilde karşı karşıya getirerek en büyük düşmanı olarak nitelendirdi. İran'ın ABD ile ittifaktan çekilmesi 'nin bölgedeki konumunu zayıflattı ve bölge ülkelerinde ve Basra Körfezi'nde tehdit duygusuna neden oldu. İran'ın yeni fikir arayan kimlik ve ideolojik politikası, bölgede söz sahip olabilme fikrinde 2011'deki İslami uyanışın gelişmelerine kadar çeşitli şekillerde izlenen bir süreç olan ve ilk sonuçları ABD yaptırımları, Irak İşbirliği Konseyi'nin oluşumu ve İran'a uygulanan savaş olan devrimin değerlerini yaymak için yayınlandı ve kullanıldı. Ortadoğu'daki durumun ideolojik bir anlayışa dayanan ve dış politikanın değer ilkelerine dayanan bölgenin söz sahibi olma politikası, İran'ın Ortadoğu'daki nüfuzunu genişletmeye çalışmıştır. Böylece ve İran'ın 2003'ten sonra Irak'ta kazandığı etkiyle, birçok kişi 2011'deki devrimci gelişmelerin İslam Devrimi'nden de etkilendiğine inanıyor (Adıbelli, 2017: 129). İran, Tunus, Mısır ve Libya'daki İslami Uyanışın gelişmelerinde dolaylı rol oynamış, Bahreyn, Yemen ve Suriye örneğine doğrudan girmiş olsa da, ülkenin dış politikasının resmi analizi, İslami uyanış dalgasının İslam devrimine odaklı noktası Ortadoğu'nun içsel doğasına dayandığıdır. Çünkü İslami uyanışın gelişmeleri İran'ın Ortadoğu'daki nüfuzunu artırdı.

2011 yılından bu yana Ortadoğu’da yaşanan siyasi gelişmesi bir stratejik bölge dönüm noktasıdır. İran İslami ideolojisine bakıldığında “İslami uyanış” olarak adlandırırken birçoğu buna Arap Baharı diyor. İran Devriminden sonra bağlantısızlar hareketine katıldığı ile Şii ideolojisine dayalı ne doğu nede batı sloganlarını benimseyerek devrim yaptılar. İran devrimin başından itibaren Ortadoğu’daki İslamcı güçlere sızmaya ve batıya bağlı hükümetleri devirmeye çalıştılar. Diğer yandan İran’ın ilk hedefi Şii nüfuzunu sahip ülkelerde ideolojik politikasını kurmaktadır, örneği Lübnan, Irak, Bahreyn, Yemen ve Suriye gibi ülkelerdir. İran- Irak savaşında İran’ın tek Arap müttefiki, İsrail’e karşı düşmanlığı olan Suriye olmuştur. Öte yandan Arap devletleri İran’ın etkisine durdurmaya çalıştı; Bu süreçte diğer körfez ülkeleriyle birlikte Irak’ı destekleyen işbirliği konseyi kuran Suudi Arabistan açısından çok ciddiydi. Ortadoğu’da yaşanan devrimci gelişmeler, (Hilal’in khasib) Filistin, Ürdün, Lübnan, Suriye, Irak, bölgesel politikası olarak bilinen İran’ın bölgedeki etki alanını artırdı. Başka bir deyişle Bahreynli Şiileri Al Halife hükümetine karşı devrim için desteklemek, Ansarallah’ı kurarak Yemen’in Zeydi Şiilerine tam desteği, Haşdi Şabi’nin yardımıyla Irak’ta IŞİD ile mücadelesi, Suriye’de hükümetinin yardımıyla, Lübnan’daki Hizbullah’ın siyasi zaferlerinin yanı sıra, İran’ın nüfuzunu arttığını gösteriyorlar (Najafabadi ve Siraki, 2019: 27).

Ortadoğu’da Arap Baharı olarak bilinen devrimler ve İran’ın İslami uyanışa yönelik kimlik yaklaşımı 2011 yılında Tunus’ de başlamış ve Zine el-Abidine Ben Ali’nin görev süresinin düşmesine yol açmıştır. Daha sonra Mısır’da Hüsnü Mübarek’in devrilmesine yol açtı. Sonra Libya’yı sürdürün ve Kaddafi’nin Mısır’ı görevden alındı. Daha sonra, Bahreyn’in Suudi desteği nedeniyle elbette iktidarı elinde tutabilen el-Halife hükümetine karşı Şii isyanına yol açtı. Sonra Yemen bir krize dönüştü ve Ali Abdullah Salih sübvance edildi. Suriye’deki gelişmeler, Humus kentinden Devlet Başkanı Başar Esad hükümetine karşı devrimci isyanın anahtarı oldu, ancak iç savaşa rağmen onu düşüremedi. İran’ın Ortadoğu’daki devrimci gelişmelerdeki dış politikası iki kategoriye ayrılabilir: İran, Tunus, Mısır, Libya, Bahreyn ve Yemen’deki gelişmeleri, potansiyel olarak İran’ın çıkarlarını güvence altına almayı İslami bir uyanış olarak değerlendirdi, ancak Suriye’de İran’ın ulusal çıkarları ve güvenliğine karşı yaşanan gelişmeleri iktidarın direniş eksenini kırma isteğine bağladı. Burada İran’ın dış

politikasında kimliğin aktörlerin çıkarları üzerindeki etkisi açıkça görülebilir (Adıbelli, 2017: 132).

İran'ın Suriye ile ilişkileri her zaman stratejik bağlamında tanımlanmıştır. Suriye Ortadoğu'daki tek Arap ülkesidir ki İran- Irak savaşında İran'a desteklemiştir. 2011 yılında Suriye'deki gelişmelerin oluşmasından sonra İran, Rusya ve Çin gibi bölgeler arası güçlerle birlikte, İran'ın stratejik çıkarlarını bu yönde güvence altına almak için şüphesiz jeopolitik ve ideolojik boyutları etkileyen Suriye hükümetini desteklemektedir. Tahran'ın Şam ile ilişkileri tarihsel olarak Orta Doğu bölgesindeki ortak stratejik çıkarlara dayanıyor ve her iki ülke de Suudi Arabistan gibi Arap muhalif hükümetleri dengelemek için birbirine güveniyor. Tahran'ın bakış açısına göre Suriye, Arap dünyasına stratejik bir geçit, Suudi Arabistan'a karşı iddialılık, ABD ve İsrail gücünün önünde bir engel ve Lübnan Hizbullah'ına erişim için önemli bir köprü görevi görüyor. Stratejik bir müttefik olarak İran, Suriye'nin Arap dünyasından uzak ve gevrek boşluğunun doldurulmasında iyi rol oynayabilmiştir. İran-Suriye koalisyonu, bu faktörler de dâhil olmak üzere birçok önemli faktörden gelişmektedir. Stratejik hususlar, ortak güvenlik tehditleri, ideolojik birlik ve güvenilir bir siyasi ortaklara ihtiyacı vardır. Ortak güvenlik tehditleri bağlamında, bu ortak duygunun merkezinde, ABD'nin stratejik müttefikleri olan ve İran ve Suriye'nin stratejik eksenine komşu olan Siyonist rejim ve Suudi Arabistan'ın oluşturduğu iki güvenlik tehdidi etrafında döndüğünü belirtmek önemlidir. Öte yandan, İran ve Suriye için, Siyonist rejimin ve Suudi Arabistan'ın saldırgan yetenekleri ve niyetleri, ilan edici politikalarda belirgin olmuştur (Yegin, 2017: 126-127). Suriye krizinde İran için en önemli faktör, Suriye'yi bölgede bir güvenlik savunma kalkanı olarak korurken direniş ekseninin zayıflamasını önlemek ve bölgede kendisi için büyük bir güvenlik sorunu yaratmasını önlemektir.

İran'ın Suriye'nin toprak bütünlüğünü ve siyasi sistemini koruma stratejisinin neden karmaşık ve zor hesapları olduğuna ilişkin olarak, İran'ın diplomasisinin bu ülkedeki krize özellikle dikkat etmesinin nedenleri ve önemi başka açılardan aranabilir. Suriye'deki iç savaşın devam etmesinin dini gruplar ve ırksal etnik köken arasındaki çekişmelerin artmasına yol açması muhtemeldir. Sünnilerin çoğunluğunun kriz sırasında iktidar arama fırsatını yakalaması muhtemeldir. Aslında bu konular ışığında İran'ın Suriye krizindeki stratejisi, halkının taleplerini desteklemek, reformları ve Suriye'de ulusal egemenliğin korunması gereğini vurgulamaktır. Bu nedenle, Suriye hükümetinin

iktidarda kalması için Suriye'ye danışmanlık ve yardım etmek için kapsamlı çaba sarf etti. İran ise Suriye'ye desteğini sürdürüyor ve bölgede Siyonist rejimin gelişmesini önlemek, Şii koalisyonu sürdürmek ve bölgenin jeopolitik dengesini korumak amacıyla Orta Doğu'da benzer olayların önlenmesi de dâhil olmak üzere birçok başka hedefin peşinde. Dolayısıyla Suriye'nin Jeopolitik Konumu İran için hayati derecede önemli olmaya devam etmesi önemlidir. Bu nedenle, bu hat İran için büyük bir stratejik sermaye ve güçlü bir derinlik olduğundan Arap Baharın krizi başlangıcından bu yana İran asli oyuncularından biridir (A.g.e: 128-129). Öte yandan doğu Akdeniz ve işgal altındaki topraklara olan bağlantısının merkezi olmasının yanı sıra Suriye'nin iktidardaki hükümetine çeşitli siyasi, ekonomik, askeri ve sağlık yönlerinde geniş ve çok taraflı yardımlar özellikle savaş danışmalığını yapmaktadır. Dolayısıyla İran Ortadoğu bölgesinde söz sahibi olması için Suriye'nin Jeopolitik önemine markindedir.

2.4. PROJE KAPSAMINDA İRAN'IN YENİ STRATEJİK ORTAKLIKLARI

İran'ın kuşak yol projesi kapsamında stratejik, bölgesel ve uluslararası güvenlik sistemindeki tarihi- uygarlık, jeopolitik, jeostratejik ve siyasi-güvenlik konumu, Batı Asya'daki çeşitli yaklaşımların benimsenmesini talep ediyor. İran'ın dış politika belgeselciliğindeki üç ana yaklaşım hareketi vardır. Coğrafi-jeopolitik yaklaşımı, kültürel-tarihsel yaklaşımı ve siyasi-güvenlik yaklaşımı. Son on yılda, İran'ın dış politikasına teorik zorluklar olarak adlandırılabilen üçlünün dengelenmesinde bir zorluk teşkil etti. İran'ın stratejik değeri, Batı Asya bölgesinde İran'ın bölgesel bir oyuncu olarak konumlandırılmasına yol açan faktörlerden kaynaklanmaktadır ve İran'ın dış politikasında belgeselciliğe odaklanması, uzun vadede otomatik olarak İran'ın ulusal çıkarlarına yol açacaktır. Buna göre, İran, Batı Asya bölgesinde önemli ve temel bir oyuncu olarak, sadece bir rol oynamakla kalmaz, aynı zamanda rolü güçlendirmek ve ulusal çıkarları artırmak için de kararlar almaktadır. Suriye, Lübnan, Irak, Filistin ve Yaman, meselesi sadece bugün değil, İran'ın dış politika kararları almak için her zaman en önemli bölgesel meselelerinden biri olmuştur (Rigiderakhshan, 2020: 401). İran'daki en önemli fırsatlardan biri Şiilerin coğrafi konumudur. Şiiliğin coğrafi haritasına bakıldığında, İran'ın dünyanın Şii âlemlerinin kalbinde yer aldığı, tabakaları gibi Şii çevrelerle çevrili olduğu açıktır. Coğrafi olarak İran, Hazar Denizi ile Basra Körfezi arasında benzersiz bir konuma sahip bölgenin en geniş ve en kalabalık ülkelerinden

biridir ve bu nedenle komşuları üzerinde önemli bir etkiye sahip güçlü ve bağımsız bir jeopolitik sıcak nokta haline gelebilir. Batı'nın İran'la ilgili endişesi, 21. yüzyılda Batı'nın ve sanayileşmiş dünyanın ihtiyaçlarına en büyük tedarik kaynağı olan iki enerji kaynağı arasında yer almasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer gerçek ise Basra Körfezi'nin petrol zengin bölgelerinde Şiilerin maksimum varlığıdır. Bu, enerji jeopolitiğinin Şii jeopolitiğine uyarlanması olarak düşünülebilir. Şiiler, petrol zengin bölgeler ve ticaret merkezleri gibi stratejik merkezlerdeki varlıkları nedeniyle bölgesel denklemlerde özel bir yere sahiptir. İran'ın bölgedeki muhalifleri, nüfuz alanını Afganistan'ın batı sınırlarından Akdeniz'e genişletmekten endişe ediyor. Dolayısıyla İran jeopolitik bir huni şeklinde Afganistan, Irak, Suriye ve Lübnan'ı birbirine bağlayabilirse bölgenin siyasi haritasını değiştirebilir. Bölgede İran'la birlikte yer alan tüm güçlerin İran'ın Irak, Suriye ve Lübnan'daki nüfuzunu kabul ettiği göz önüne alındığında, İran İslam Cumhuriyeti'nin Batı Asya'daki siyasi ve güvenlik gelişmelerini yönetme ve yönetmedeki eşsiz rolü belirlenmiştir (Golshani ve Sohrabi, 2014: 87-88).

Irak - Yeni durumda, Irak'ın siyasi alanına Şii çoğunluğun iktidara gelmesi gibi yeni unsurların gelmesiyle ülkenin İran'ın dış politikasındaki konumu daha da önem kazandırdı. Aslında eğilimler çatışmadan rekabete ve işbirliğine dönüştü. Saddam'dan sonra Irak, iktidar yapısındaki ve kimliğindeki değişimin bölgenin jeopolitiğinde bölgesel aktörlerin tutumlarında değişikliklere neden olan unsurları geliştirmeleri vardır. Saddam'ın 2003'teki düşüşü Irak halkının iradesine dayalı demokratik bir sisteme yol açtı ve yıllarca süren mücadeleden sonra Şii toplumu bu fırsatı yakalamak için kendini hazırladı. Irak'ta yeni bir hükümetin kurulması Şiilerin rolünün yeni bir tanımıyla karşılandı, çünkü Irak'taki Şiiler, sayısal olarak çoğunlukta iken, siyasi ve sosyal olarak ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edildiler. Irak'ta Şiilerin iktidar 'de gelmesine İran ile politikası güvenlik inşasından fırsat inşasına kaydırmıştır. Böyle bir ortamda, İran İslam Cumhuriyeti'nin medeniyetinin ve kültürel alanının bir parçası olarak Irak'taki gelişmeler, ister istemez İran'ın siyasi ve güvenlik ortamını etkilemektedir. Öte yandan, İran İslam Cumhuriyeti'nin Irak'taki oyun yapımı ABD ile ters düşecek ve İsrail, Suudi Arabistan gibi bölgesel güçlerle sürüşmeler içinde olacak ve fırsat ve güvenlik karışımıyla Irak ve Batı Asya bölgesi üzerindeki nüfuzunu artıracak stratejilere ihtiyacı var. Buna ek olarak, ülkenin bol miktarda petrol kaynağından yararlanması ekonomik önemini göstermektedir. Irak, Mekke ve Medine'den sonra Şiiler için en kutsal ikinci

yer olduğu için, Şiilerin tarihini gösteren Necef'in kutsal yerlerinin ve dini bilim havzaları varlığı, Şiilerle olan gelişmelerinin önemini artırıyor. Tarihsel deneyim, Iraklı Şiilere iç çatışmaların çözümünde bölgedeki Arap ülkelerinin desteğini alamadıklarını kanıtlamıştır. Bu nedenle, içeride üstünlük sağlamak ve tarihi tekrarlamamak için, İran'a güvenmek Iraklı Şiilerin sürekli bir ihtiyacıdır ve bu ülkenin siyasi istikrarın temellerinden biri olarak kabul edilir (Fathi, Abdokhodai ve Shiravand, 2019: 11). Aslında, Irak'ın yeni koşulları onu neredeyse Sünni Arap jirga veya Batı müttefikinden çıkarmış ve İran'ın başta Irak olmak üzere bölgedeki Şii topluluklar üzerindeki etkisiyle İran'ın bölgedeki ve Basra Körfezi'ndeki rolü yeni bir boyut kazandırmış. İki ülke arasındaki kültürel faktörlere dayanan yeni ilişki, İran'ın Irak ile ilişkilerini diğer Arap ülkelerinden ayırıyor. İran ve Irak'ın kültürel bütünleşmesi, İran için siyasi fırsatlar yaratmanın yanı sıra, onarım ve işbirliğinin geliştirilmesi için ekonomik fırsatlara zemin hazırlamıştır. Ulaşım, dini turizm, elektrik şebekesi, Irak altyapı geliştirmesi, iki ülke arasındaki petrol boru hattı bağlantısı, Basra-Khorramshahr demiryolu hattı, çimento ve petrokimya endüstrileri ve benzerleri, etkileşimleri genişletmek ve birbirlerinin kapasitelerini kullanmak ve ekonomik güçlerini artırmak için bahsedilebilecek ekonomik alanlar arasındadır. İran'ın bölgede diğer bir stratejik ortağı Suriye devletidir.

Suriye - Batı Asya bölgesinde yer alan Suriye, Asya, Afrika ve Avrupa'nın üç kıtasının iletişim merkezi olarak biliniyor. Ülke uzun zamandır doğu ve batı arasında bir ticaret merkezi olmuştur. Suriye'nin jeopolitik konumu, petrol zengini Orta Doğu'yu endüstriyel Avrupa'ya bağlamanın ortasına soktu. Suriye'deki İslam Devrimi'nin zaferiyle, İslam Devrimi'ne ve İsrail ile ilişkilere karşı çıkan diğer Arap ülkelerinin aksine, pan-Arap milliyetçiliğinin verimsizliğinin bilgisi dâhilinde, İran ile bir ilişkiye ve Siyonist rejime karşı bir ilişkiye girdi. Suriye'nin İran için önemli stratejik avantajları var: Birincisi, Arap dünyasına açılan stratejik bir kapı, ikincisi, ABD ve İsrail gücünün önünde bir engeldir; Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, Lübnan'ın Hizbullah'ına erişmek için önemli bir köprüdür. Suriye'de son birkaç yılda başar Esed'in kurulması için krize dönüşen örgütlü hareketler, muhalif cephe tarafından saha bazında takip edilse de başta Suudi Arabistanlılar olmak üzere ABD ve Siyonist rejim tarafından destekleniyor. Suriye'nin milli meselelerinin ötesinde bir hedefi vardır ve asıl amacı İslami Direniş Cephesi ile anlaşmak ve özellikle İslam Cumhuriyeti'ni kontrol altına almak, Batı Asya ve Kuzey Afrika bölgelerindeki İslami uyanışı kontrol altına almak olan bölgesel ve

hatta bölgeler arası bir çatışma olarak kabul edilir (Golshani ve Sohrabi, 2014: 92). Dolayısıyla Suriye'nin hâkimiyet rejimine, Siyonist rejime ve bölgenin anti-popüler hükümetlerine karşı Direniş Cephesi'nin ilham odak noktası olarak İran ile ittifakı, bu ülkelere en çok zarar veren ülkedir. Son yıllarda, yüksek bir kriz karşısında, İran'ın Suriye'deki tutumu Başar Esad'ı iktidara getirmek ve direniş eksenini korumak olmuştur. İran ile Suriye arasındaki yakın ilişkiler jeopolitik bir konuma dayanıyor. İran uzun zamandır Suriye'yi ABD, İsrail ve Arap rakiplerine karşı bir ağırlık olarak görüyor. İran ve Irak arasındaki savaş, İran ve Suriye arasındaki işbirliğini güçlendirdi. İran, Suriye rejiminin değişmek istemesi halinde İran'ın Asya'nın Batı Kesiminde İran'a pratik özgürlük verebilecek stratejik bir müttefiki kaybedeceğine inanıyor; Çünkü çok sayıda davacısı olacak ve bu sistem muhalif gruplara yardım edenlere veya iktidarlarını korumak için bölgesel veya bölge ötesi güçlere bağımlı olmaya zorlananlara bağlı olacak.

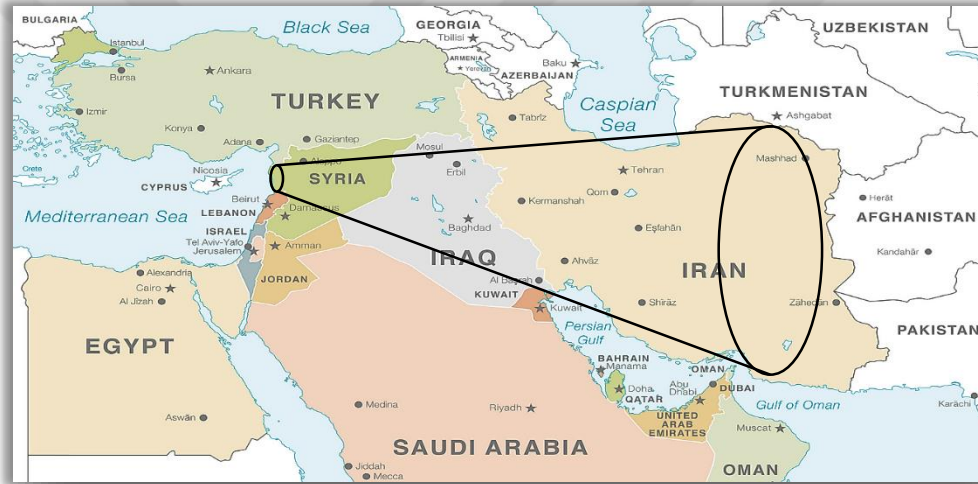
Suriye'nin İran ile Hizbullah arasındaki iletişim rolü, bölgedeki gücü dengelemesi ve ABD ve İsrail'in bölgedeki çıkarlarını engellemesi İran'ı desteklemeye iten en önemli faktörlerdir. İran, Suriye krizinde hayati bir rol oynuyor. İran, Suriye rejimini Rusya'dan bile daha fazla destekliyor. Tahran'ın Şam ile ilişkileri tarihsel olarak ABD ve İsrail'in Ortadoğu'daki gücünü etkisiz hale getirmek de dâhil olmak üzere ortak stratejik çıkarlara dayanıyor. Her iki ülke de muhalif Arap devletlerini dengelemek için birbirlerine güveniyor. Suriye, Irak'la savaş sırasında İran'ı destekledi ve İran ile Lübnan Hizbullahı arasında yaşananları daha iyi değerlendirmek için Suriye, İran ile yakın bir ittifak kurmaya çalıştı. Nükleer program arayışı nedeniyle bölgesel ve uluslararası terimlerin baskısı altında olan İran, bölgesel müttefiklerini kaybetmek istemiyor. Esad rejiminin çöküşü sadece Tahran'ın Arap dünyası üzerindeki nüfuzunu etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda Hizbullah'ı askeri olarak koruma yeteneğini de azaltıyor. Suriye'nin Lübnan rotasını kaybetmesi, İran'ın Lübnan ve Filistin'deki Hizbullah'a yardım etmesini engelleyebilir. Ve bu koşullar İsrail'i sadece Hizbullah'a değil, İran'ın nükleer ekipmanlarına da saldırmak için eskisinden daha fazla kışkırtabilir. Genel olarak Suriye'nin İran için stratejik önemi ve rolü aşağıdaki başlıklarda özetlenmiştir: Suriye, Asya, Avrupa ve Afrika'nın üç kıtasına ve Batı Asya Jeopolitik Bölgesi'nin önemli bir bölümüne ev sahipliği yapmaktadır (A.g.e: 94). Dolayısıyla Suriye'nin işgal altındaki Filistin, Lübnan, Türkiye ve Irak ile olan komşusu, bölgenin önemli jeopolitik

bileşenleri olarak büyük önem taşımaktadır. Suriye, bağımsız bölgesel ve uluslararası ilişkilere sahip tek Arap ülkesidir. Irak ve İran petrol ve gazının Avrupa'ya taşınmasında özel bir konuma sahiptir ve Lübnan'ın siyasi denklemler üzerinde etkilidir. Suriye hükümeti Lübnan'daki Hizbullah'ı Siyonist rejime karşı destekliyor ve bölgedeki İslam Cumhuriyeti ve İslami Direniş ile kolektif olarak aynı çizgidedir. Yakınlık faktörü göz önüne alındığında, İran ve Suriye'nin bölgede kapsamlı siyasi ve ekonomik etkileşimleri ve karşılıklı çıkarları vardır ve bu da onları stratejik bir ittifaka ve güvenlik bağlantısına yönlendirmektedir. Genel olarak Suriye'nin İran için önemi ve stratejik rolü aşağıdaki sırayla, özetlenmiştir: Suriye, İran'ın tek bölgesel müttefiki, Suriye'nin Ortadoğu'daki özel jeopolitik ve jeostratejik konumu, iki ülkenin Amerikan ve İsrail karşıtı politikalarının uyumludur. Suriye'nin işgal altındaki Filistin ile komşuluğu, İslami direnişi destek ve Siyonist rejime karşı mücadelede ilk cephe, Suriye'nin Lübnan'ın siyasi denklemlerindeki etkili rolüdür(Moradi ve Shahramnia, 2016: 138). Suriye'nin Arap-İsrail çatışmasındaki temel rolü ve Suriye'nin İran petrol ve gazının Avrupa'ya aktarılmasındaki özel konuma sahiptir. Dolayısıyla İran'ın bölgede tüm etkileri ile kuşak yol projesi özerinde Irak- Suriye koridorunun geliştirilmesinde Çin ile iş birliğinin geleceği aşağıdakileri içerebilir. İran, Irak ve Suriye'nin katılımıyla Akdeniz bağlamında Çin ile iş birliği yapılmıştır. Çin Akdeniz ekonomik koridorunu uygulanmasını hızlandırmak için İran'ın bölgesel koordinasyondaki rolünü Irak ve Suriye'nin yeniden inşasında Çin kuşak yol girişimi' mali kaynaklarından yararlanmaktadır.

Lübnan - Doğu Akdeniz bölgesinin jeopolitik öneminin yanı sıra İran'ın Filistin'in işgali ve bölgede Arap-İsrail barışı gibi devam eden olaylara karşı ideolojik tutumu, Batılı oyun severlerin doğu Akdeniz'e erişimini engelledi. Hizbullah'ın Lübnan'da ortaya çıkışı ve fevkalade başarıları, gelişmelerin odağını Kamp David, Oslo ve Madrid anlaşmaları şeklinde ilerleyen hükümetlerin elinden alan ve devlet dışı aktörlerin rolünü vurgulayan İslam Devrimi'nin kazanımları arasındaydı. Bu gelişme sonucunda İslam Devrimi literatürü gerçekleştirilmiş ve doğu Akdeniz havzası İran'ın erişimi ve nüfuzu sağlanmıştır. Siyonist rejimin Lübnan'la 33 gün süren savaşı, İran'ı krizin çözümü için diplomatik bir odak noktasına dönüştürdü(Yegin, 2017: 67). Hizbullah hareketinde nüfuzundan yararlanmak ve krizin çözümünde merkezi bir rol oynamak için, ülkelerin yetkilileri arasındaki diplomatik görüşmeler ve işbirliği çarpıcı

bir şekilde artmış ve ülkenin bölgesel denklemler ve gelişmelerdeki konumunu vurgulamıştır ve aslında İran'ın savaştan sonraki bölgesel konumu selefinden farklı olmuştur. İran, haksız dediği sözde Orta Doğu barış görüşmelerinin sürecini etkilemek ve oluşumunda ciddi engeller yaratmak için Lübnan'ın Hizbullah tutumundan yararlanabilir. İsrail'in 33 günlük Lübnan işgali ve Hizbullah savaşçılarının direnişi, partinin istediği zaman Orta Doğu barış süreci de dâhil olmak üzere bölgesel gelişmeleri etkileyebileceği ve bu konuda büyük zorluklar doğurabileceği fikrini güçlendirdi. Batı Asya'nın jeopolitiği ve İran'ın buradaki rolüne değinilmiş aşağıdaki şekilde görüşü verilmiştir (Golshani ve Sohrabi, 2014: 96).

Şekil 2.1: Batı Asya Jeopolitik Hunisi

Kaynak: <https://www.worldatlas.com/articles/the-largest-countries-in-the-middle-east.html>, 2021.

Görüldüğü gibi, Batı Asya jeopolitik hunisi söz konusu dört ülkeyi en önemli üç Akdeniz'e, Hazar Denizi'ne ve Umman Denizi'ne bağlamamaktadır. Bu huni, jeopolitik jeostratejik önemi, bir yandan Batı Asya bölgesinde yer alan ülkeler ile Akdeniz kıyısında yer alan ülkelerin ekonomi ve ticaret dinamiklerine neden olacak bir ekonomik koridor olması, diğer yandan kültürel ve sosyal açıdan da İran ve ülkeler tarafından insani İslami düşüncesinin ve kültürünün Akdeniz kıyılarına ve son olarak da dünyada uzak ve yakın diğer yoksul ülkelere aktarılmasının temelini oluşturmasıdır. Buna ek olarak, bu huni jeopolitik olarak Basra Körfezi ve Umman Denizi'ni Akdeniz'e

mümkün olan en kısa sürede bağlar, bu da hunideki siyasi ve güvenlik gelişmelerinin mümkün olan en kısa sürede karşı tarafa aktarılacağı anlamına gelir. Ve böylece, bu huni üç ekonomik, kültürel, sosyal ve jeopolitik uygulamaya sahiptir. Tabii ki, yukarıda da belirtildiği gibi, ana uygulaması kültürel ve sosyal alandadır ve bu konuda İran İslam Cumhuriyeti tarafından merkezi bir rol oynamaktadır (A.g.e: 98). İran'ın batı Asya'daki dışında, bölgede diğer önemli ideolojik ve stratejik ortağı Yemen'deki Husilerdir.

Yemen - İran'ın dış politikası söz konusu ideolojik ve stratejik ortaklarından bir Yemen'deki Husiler ile aktif rollü oynamakta çünkü Yemen'de Zeydi Şiileri hâkimiyeti, İran'ın ulusal çıkarları bölgedeki Şiilere sızma kimliği görüşüne dayanmaktadır. Özellikle uzun süredir Yemen, Suudilerin arka bahçesi olarak görülüyor ve Suudi Arabistan'ı rakip olarak gören Şii İran, Bahreyn'de üstünlüğü sağlayamamasına rağmen Yemen'i ulusal çıkarlarını ve güvenliğini sağlamak ve Suudi Arabistan'a baskı yapmak için uygun bir yer olarak buldu. Elbette Yemen devriminin ilk dönemlerinde İran'ın rolü o kadar belirgin değildi. Devrimin ilk aşamalarında, İran İslam Devrimi'ni maddi ve manevi tüm yoksunluklarını ortadan kaldırmak için başarılı bir model olarak değerlendirdiler. İslam Devrimi özgüvenlerini ve haklarının peşine düşme umutlarını artırmış ve kalplerinde zafer için umut ateşini ateşlemiştir. Ancak Yemen devriminin sonraki aşamalarında, Husiler iktidarı ele geçirdikten sonra, Ansarallah'ı kurulmasıyla, İran'ın hareketi destekleyen dış politikası pratik adımlar atarak askeri, teknik, tavsiye ve gıda yardımı göndererek hareketin devam etmesine ve artan gücüne neden oldu. Ayrıca, Ali Abdullah Salih'in öldürülmesi Ansarallah'ı gücüne yenilerini ekledi ve hatta Suudilerin Yemen'e yönelik askeri saldırıları ışığında, Ansarallah'ı özellikle Suudi Arabistan'ı vurmak için füzeler alarak İran'ın teknik desteğiyle kendini savunma yeteneği, krallıktaki Zayidi Şiilerin gücü yüksek görünüyor. Ayrıca, Ali Abdullah Salih'in öldürülmesi Ansarallah'ı gücüne yenilerini ekledi ve hatta Suudilerin Yemen'e yönelik askeri saldırıları ışığında, Ansarallah'ı özellikle Suudi Arabistan'ı vurmak için füzeler alarak İran'ın teknik desteğiyle kendini savunma yeteneği, krallıktaki Zayidi Şiilerin gücü yüksek görünüyor. İran, aktif dış politikasıyla bir önceki Suudi arka bahçesinde nüfuz kazandı, bugün Ansarallah'ı Yemen'de hem direniş eksenini, hem ulusal çıkarları hem de güvenliği hem de İran'ın bölgedeki nüfuzunu artıracak güçlü bir güç olarak görüyorlar(Siraki ve Najafabadi, 2019: 39-40). Suudi Arabistan Yeneme karşı koalisyon ortakları ile Birleşik Arap Emirlikleri ile

hem havda hem karadan ağır saldırılar yapılmıştır. Ansarallah'ı füze ve insansız hava aracı kapasitelerinin kademeli olarak ilerlemesi ve Hizbullah ile çarpıcı benzerlikleri ve yakın bağları, İran'ın başka bir Hizbullah yaratmada başarılı olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla son iki veya üç yıldır Husiler Suudi Arabistan'a hem siyasi hem ekonomik açısından ağır darbalar vurmuşlar örneği, ABD- Suudi Arabistan ortaklığı olan petrol şirketi ARAMCO, Abqaiq ile khurais'te bulunan ham petrol işleyen tesislerinin Yemen'in de etkin olan Husiler tarafından vurulmuştur. Sonuç olarak İran batı Asya ile Yemen'de dâhil stratejik ortaklığını zemin hazırlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KUŞAK YOL PROJESİNİN İRAN'IN JEOPOLİTİĞİ VE DIŞ POLİTİKASINA
ETKİLERİ

3.1. KADİM İPEK YOLUNUN KUŞAK YOL PROJESİNE DÖNÜŞÜMÜ

Tarih boyunca siyasi mücadelelerin ana noktasının yanı sıra ekonomik ve kültürel alanda etkisinden söz ettirmeyi başaran tarihi ipek yolunun tarihsel geçmişi M.Ö. 2 yüzyıllara uzanmaktadır. Zaman zaman sekteye uğratılsa da önemli ölçüde dünyada yaşanan değişim ve dönüşüm süreçlerinde belirgin etkisi olan kadim ipek yolu 21 yüzyıla gelindiğinde yaşanan hızlı değişimden nasibini almıştır. Başka bir deyişle jeopolitik-jeostratejik alanların belirlenmesinde, siyasi bloklaşmanın teşkilinde, askeri ittifakların inşasında, kültürel bütünleşmenin, ticaretin seyrini ve tarzının değişmesinde güven verici ve tehdit edici parametrelerin belirlemede ideolojik akımların değişip dönüşmesinde veya canlanmasına önemli rol oynayan ipek yolu etki tepki prensibi bağlamında ve yukarıda zikir ettiğimiz unsurlar tarihin tozlu raflara kaldıran ipek yolu projesi 21 yüzyıla geldiğimizde yeniden canlandırmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla ipek yolu etkileyip geliştirdiği unsurlarından etkileyip beslenmektedir.

Tüm bu anlattıklarımızın ışığında tarih 7 Eylül 2013 gösterdiğinde Çin devlet Başkanı Xi Jinping Kazakistan'ın başkenti Astana'da "Bir Kuşak Bir Yol projesi" adı altında yeni ipek yol projesi dünya kamuoyuna duyururken aynı zamanda otomatik olarak kadim ipek yolunun değişiminden ve dönüşümünden de söz etmiştir. Yapılan bu tarihi açıklama elbette adı tarihin silinmez sayfalara yazılmış olan kadim ipek yolundan hem güzergâhı hem de amaç bakımından tamamen bir kopukluk değil adı üstünde bir yeniliktir. Nitekim Xi Jinping'in Astana'daki bu tarihi açıklamadan birkaç hafta sonra Endonezya'da demeç veren ve deniz ipek yolunu önemine değinen Çin başbakanı Li Keqiang "Bir Kuşak, Bir Yol projesi" Çin'in bölgedeki nüfuz artırmaya veya çevre ülkelerin içişlerine müdahale etmeye yönelik bir adım olmadığını ekonomik sebeplerinden ortaya atıldığı dile getirmiştir. Öte yandan Çin devlet haber ajansı olan Xinhua Mayıs 2014 yılında yeni ipek İpek yolu ile ilgili yayınladığı haritasında deniz İpek yolu rotası Güney Çin denizinden başlayıp Kalkete üzerinden Hint Okyanusuna oradan Kenya'ya varmaktaydı. Kenya'nın ardından Kızıl deniz ve Ak denizi geçerek Venedik'te Kara İpek Yolu ile bağlanmaktaydı. Xinhua 'da haritasında kara İpek Yolu ise Çin'den başlayarak Orta Asya Türki cumhuriyetleri ulaşp oradan İran İslam cumhuriyeti üzerinden Türkiye cumhuriyetin topraklarına varmaktaydı, Türkiye'den Avrupa kıtasında Rotterdam'ın Güneyi geçerek yine Venedik'te sona ermekteydi (Deniz, 2016:199). Çin her ne kadar Avrupa ile olan ticareti çoğunlukla deniz rotası

üzerinde gerçekleştirilmiş olsa da Çin yeni İpek Yolu projesiyle maliyeti ve süresi düşük güvenliği daha sağlam bir alternatif yol arayışına girme isteği aşikârdır. Diğer yandan Çin, ABD'nin başı çektiği ve Japonya, Filipin ve Vietnam gibi ülkelerinde yer aldığı pasifik Bloğun çevreleme ve yalnızlaştırma politikasından kaynaklı olası tehditlerine karşı kendini güvende tutmak için İpek yolunun ana aktörlerinden biri olan ve Çin tarihte ilk tehdit unsuru olarak gördüğü Hunların varislerin olan Türklerle iş birliğine yönelmekle mümkündür Çin de nitekim öyle yaptı. Bir Kuşak Bir Yol projesi bu açıdan Astana'da dünyaya duyurulması önemli bir anlam ifade etmektedir. Diğer bir deyişle Çin bölgede, Avrupa'da ve Afrika'da söz sahibi olmak için ve ticaret üstünlüğünü sürdürülebilir biçimde elde tutmak için Türklerin yer almadığı böylesine uzun vadeli bir programın hayatta karşılığı olmadığı hesap etmiştir.

Çin yeni İpek Yolu projesi hayata geçirmek için yalnızca rotaların değişimine veya ortakların değişimine gitmemiş aynı zamanda güvenli taşımacılık ve sürdürülebilir ticareti hayata geçirmek için Avrupa ve Asya bağlamında küresel ticaret merkezi olarak Avrasya'yı konumlandırmıştır. Çin 2001 yılında inci dizi stratejisi bağlamında Ortadoğu petrolüne hak sahibi olabilmek ve Hürmüz Boğazında olup bitenlere sessiz kalmamak için Pakistan'ın Güney Batısında İngilizler tarafından 1893 yılında Afganistan dayatılan sınırların güneyinde ve yukarıda söz ettiğimiz tarihten sonra Afganistan topraklarından koparılmaya çalışan Gwadar Limanı inşa etmiştir. Çin yaptığı bu stratejik hamleyle Çin 'in Sincan-Uygur bölgesini Basra Körfezine bağlayan Gwadar Limanının inşasıyla sadece yolun hâkimiyeti güvence altına almamıştır. Öte yandan Çin bu limanı hem güvenli bir deniz çıkışı bulma imkânını yakalamıştır hem de soğuk savaş boyunca bölgedeki ABD'nin uydusu ve Hindistan'ın ezeli düşmanı olan Pakistan'ı kendine yakınlaştırmıştır. Diğer taraftan 2007 yılında faaliyete geçen liman sayısında Çin ülkesine güvenli bir şekilde Ortadoğu ve İran'ın petrolünün sağlamak Orta Asya ülkelerin ve Afganistan yer altı ve enerji kaynakları dünyaya ihraç etme konusunda hedeflediği büyümeyi gerçekleştirmeyi ummaktadır (Voldinalı 2013). Çin aynı zaman da kadim evlilik politikası da bir kez daha Pakistan'a yönelik hayata geçirmiştir. Çin günümüzde büyük ölçüde Avrupa ile olan ticaretinde deniz rotası birinci elverişli rotası olarak kullanmaktadır. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti'ni Orta Asya Avrupa'ya eklemlenecek kara rotasının demir yolu “Çin'in Chongqing kentinden başlayarak Almanya'nın Duisburg kentinde sona eren ve Nisan 2014'te düzenli

seferlere başlayan “Yuxinou Demiryolu Hattı” bu bağlamda ilk adımı teşkil ediyor. 11.000 km’lik yolu 21 günde kat eden konteynır trenleri ile bu hat üzerinden bir konteynırın taşımalarının maliyeti 5000-8000 \$ arasında değişmektedir. Bu maliyet deniz taşımacılığına göre daha pahalı ancak Çin’den Avrupa’ya bir konteynır gemisinin ulaşmasının 40 günü bulduğu ve gemilerin Malakka Boğazı ve Aden Körfezi gibi riskli bölgelerden geçtiği ve dolayısıyla maliyeti yüksek sigorta primlerinin eklendiği düşünüldüğünde Yuxinou Demiryolu Hattı rasyonel bir alternatif olmaktadır” (Deniz, 2016:199). Dolayısıyla Çin “Bir Kuşak Bir Yol” projesiyle kendisinden daha zayıf Orta Asya Türki cumhuriyetleri kendine yakınlaştırarak hem Pasifik Blokun çevrileme seti kırmakta hem de zayıf ortakları projeye dâhil ederek siyasi nüfuz alanını genişletmektedir. Diğer yandan İran ve Arabistan yarımadasını projeye dâhil ederek gelecekte Türklerinden gelecek olası bir tehdidi şimdiden savuşturmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda Çin’de işkence altında hayatı sürdürün Uygur Müslümanlara asimilasyon politikasını rahat bir şekilde hayatı geçirmek için Orta Asya ülkeleri bir kez daha Rusya’nın nüfuz alanına girmemesi planlamaktadır. Özetle Çin’in Orta Asya ülkelere yönelik bu yaklaşma stratejisi Çin’i hem uzun vadede hem pasifik Bloktan gelecek tehlikelere karşı muhafıza etmekte hem de Çin merkezli Kapitalizmi hedefe ulaştırma hususunda yeni yatırım ve ticaret fırsatları altın tepsisinde sunmaktadır. Türkiye’nin Orta Asya’ya ve Afrika’ya açılım politikası Çin’in robotik, yenilenebilir enerji, 5G ve bilgi teknoloji alanında kat ettiği yol Türkiye’ye kendine celp etmektedir. Nitekim Türkiye bulunduğu konum itibarıyla Çin için de vazgeçilmez bir ortaktır. Tüm bu anlattıklarımızın üzerine durulması gereken en önemli nokta ise Türkiye’nin 2013 yılında Çin devlet başkanı tarafından dünyaya duyurulan “Bir Kuşak Bir Yol” ve şimdiki adıyla Kuşak projesine verdiği desteğin arkasında yatan asıl sebep Türkiye hem Türk İslam Birliğini inşa etmek hem de bulunduğu jeostratejik ve jeopolitik konumu sermayeye dönüştürmektir. Zira Türkiye kesintisiz olarak Pekin’den Londra’ya ulaşacak olan bu ticari yolundan payını almak için bir takım alt yapıları inşa etmekte kararlıdır. Türkiye’nin bu konuda attığı bazı tarihi adımları şu şekilde sıralamak mümkündür. Marmaray ve Avrasya tünelleri, Osman Gazi, Yavuz Sultan Selim ve 1915 Çanakkale köprüleri, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve en son İstanbul Hava Limanı Kuşak yol projesinin Türkiye’deki önemli birer sacayaklarındandır. Dolayısıyla pasifik Bloktan Çin’e yönelik tehditler ve Çin’in üretim kabiliyetin kapasitesi 2020 itibarıyla

Çin'in bir milyar 436 milyon nüfus açısından tüketici bir toplum olduğunu düşünüldüğünde Kuşak Yol projesi bu bakımdan bir ihtiyaçtır. Türkiye'nin Orta Asya açılım politikası, İran'ın Bölgede söz sahibi olma iddiası, Orta Asya Türk cumhuriyetlerin uluslararası piyasasına eklenme isteği ve zengin enerji kaynaklara ev sahipliği yapması ve Hindistan'ın, Pakistan'ın ve Çin arasındaki sınır anlaşmazlığı, Almanya'nın ve Hindistan'ın yükselen ekonomi İngiltere'nin Brexit kararı dikkate alındığında Kuşak Yol projesi zamanın takazasıdır.

3.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Mücadelesi

Tarihsel arka planına bakıldığında 28 Temmuz 1914 yılında başlayıp ve 11 Kasım 1918'de itilaf devletlerin zaferiyle sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı ve 1 Eylül 1939 yılında Almanya'nın Polonya'ya işgaliyle başlayıp 1945 yılında yaklaşık 5 milyon insanın ölümüne yol açan İkinci Dünya Savaşı geride bıraktığı ağır yıkım ve tahribatın yanı sıra yeni bir dünya düzenin inşasına da yol açmıştır. Nitekim Birinci dünya savaşından sonra Monroe Doktrinin ruhuna uygun bir biçimde davranan ABD hem fiili hem de söylem olarak barışçıl bir politika izlemiştir. Birinci dünya savaşından sonrası ABD, Başkanın Wilson'un ortaya koyduğu 14 prensiplerine bakıldığında ABD'nin karar vericilerin bu barışçıl tutumu açıkça görmekteyiz. Ancak ikinci dünya savaşı sırasında Japonya'nın büyük Okyanustaki Pearl Harbor limanına ani saldırısı ABD'yi ikinci dünya savaşına soktuğu gibi yalıtkan politikasını terk etmeye de zorlamıştır. Öte yandan dönemin koşulların ABD'nin lehine olduğunu dikkate alındığında yaşanan olaylar Amerika Birleşik Devletleri'ne süper güç olma yolunu da açmıştır. ABD'nin bu açılım politikasının ilk adımları olarak Marshall ve Truman Planından söz edebilmek mümkündür. Yaşanan savaşlar sadece yeni düzenin inşasına yol açmakla yetinmemiş yeni düzenin inşasına öncelik eden ittifaklar, kuramlar ve ideolojilerin gün yüzüne çıkmasına da ön ayak olmuştur. Dönemin siyasi atmosferi teorik olarak analiz etmek, uluslararası barışı sağlamak ve yaşanan acı savaşların bir daha yaşanmaması için en hâkim kuram olarak Realizm ön plandaydı. Diğer yandan İngiltere'den arda kalan güç boşluğu doldurma ihtiyacı ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olan (SSCB) arasındaki güç mücadele savaşını ve hegemonik kuvvet olma rekabetini da kızıştırmaktaydı. ABD ve SSCB arasındaki bu hegemonya mücadelesi sadece dünyayı fiziki olarak doğu ve batı bloğa ayırmakla kalmamıştır. Dünyayı Soğuk savaşa mahkûm

bırakan bu mücadele iki bloğun ideolojik tutumunu veya dünya görüşünü belirleme hususunda önemli rol oynamıştır.

SSCB ve ABD arasında cereyan eden Soğuk savaşı sırasında batı blok demokratik değerleri elverişi biçimde suiistimal dene Liberal ideolojiyi benimserken SSCB Fransız ihtilalin göзде sloganlarından özgürlük kavramı ve sosyalizmi gelecek hedeflere ulaşmak için elverişli bir ideoloji olarak savunmuştur. Dolayısıyla Soğuk Savaşının başlamasından 11 Eylül terör saldırısına kadar ABD'nin dış politikasını biçimlendiren en önemli kavramlarından biri Hegemonya kavramıdır. Hegemonya kavramı ilk kez Antonio Gramsci tarafından hem rızaya hem de baskı içerikli bir kavram olarak ortaya atılmıştır. *“Gramsci'nin ortaya attığı hegemonya kavramı, kapitalist bir toplumda belirli bir eğmen sınıfın başka sınıflarla ittifaklar kurarak ve siyasal uzlaşmalar gerçekleştirerek egemenliğini topluma kabul ettirebilmesi ve yönetici konumu sürdürülebilmesi anlamına gelmektedir. Bir sınıfın bir kapitalist toplumda hegemonik konuma gelebilmesi için kendi sınıf kültürünü, kendi fikirlerini ve dünya görüşünü toplum diğer sınıflarına ve katmanlarına kabul ettirmeye başarması gerekmektedir. Bu durumda, toplumun tüm katman ve sınıfları söz konusu hegemonyayı doğal, gerekli ve vazgeçilmez olarak algılamaktadırlar. Bu nedenle de, egemen sınıfın iktidarını devam ettirebilmek için zora başvurmasına, baskı uygulamasına gerek kalmamaktadır. Hegemonya oydaşma yaratan bir sınıf iktidarı anlamına gelmektedir”* (Çiftçi 2009). Özet olarak ABD'yi ve SSCB'yi Soğuk Savaşına iterek ve ABD'yi tek başına dünyanın tek süper gücü haline getiren tek unsur Amerika Birleşik Devletleri'nin “İsolation” politikasını izlemeyi terk etmene bağlamak elbette realist bir bakış olmayacaktır.

ABD'yi Soğuk Savaşının kazananı ve dünyanın tek hegemonik güç haline getiren ve SSCB'yi dağılma sürecine götüren Soğuk Savaşı boyunca yaşanmış bazı önemli olaylar ABD'nin bu tek hegemonik güç olma yolundaki yürüyüşü azami derecede kolaylaştıran birçok farklı olaylar mevcuttur. Birincisi Amerika Birleşik Devlet yönetimi 11 Eylül saldırısına kadar hegemonyanın rıza unsuru ön plana çıkartması, ikinci dünya savaşından sonra birçok İngiliz sömürgesi olan ülkelerin gün gittikçe bağımsızlığı kazanması ve başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupalı ülkelerin ve Japonya'nın siyasi ve ekonomik olarak kan kaybetmesidir. ABD'nin ikinci dünya savaşından sonra doğu Bloktan gelebilecek olası tehditleri engellemek için bir yandan

ekonomik yardımları devreye sokarken diğer yandan askeri ittifaklar kurma politikası hayata geçirmiştir. ABD ekonomik gücü eline geçirmek için yalnızca Avrupa ülkeleriyle değil üçüncü dünya ülkeleriyle de ekonomik iş birliğine girmeyi ihmal etmemiştir. Bu bağlamda ABD yalnızca ulus devletleri değil uluslararası Örgütleri de akıllıca faaliyete geçirmiştir. Örnek olarak ABD siyasi söylemin yanında NATO, BM, İMF, WHO ve WB gibi organları ustaca kendi hedeflerin doğrultusunda kullanmıştır. ABD kendi hegemonyası tüm dünya ülkelerine kabul ettirmek için düşünce kuruluşları ve eğitim kurumları da aktif bir biçimde devreye sökmüştür. Öte yandan 1949 yılında kuruluşundan itibaren 1950 yılına kadar SSCB ile aynı blokta yer alırken bu tarihten sonra ABD ve AB, ÇHC Çin halk Cumhuriyetiyle olan yakın ticari ilişkilerin kurulması 1960'larda aynı zamanda Sovyet Birliğinde gerginliğe de sebep olmuştur. 1970'lerden itibaren Çin Halk Cumhuriyeti ekonomik ve siyasi düzlemedik politika değişikliğine gidilmesi için kapitalizmi Çin tipi sosyalizmi hayata geçirmek için kullanma tutumunda kararlı tavrı 1990'da Çin'in açık kapı politikasına yol açtığı gibi ABD hegemonyasının pekişmesine de katkı sağlamıştır (Akkaymak 2009: 16-19). Başka bir deyişle 2021 yılına gelindiğinde ABD sarsılmaz hegemonyasını saracak rakibi Soğuk savaşı kazanmak uğruna meydana getirmiştir. 1989 yılın Kasım ayında Berlin duvarının yıkılışı 1985 yılında Sovyetler Birliğinde yönetim başına geçen Mihail Gorbaçov'un ekonomik alanda izlediği yeniden yapılanma (Perestroika) ve siyasal alanda açıklık (Glastonst) politikasını ülke içindeki değişimlere yol açtığı gibi uluslararası arenasında ABD'nin tek başına süper güç olma yolundaki yolculuğunda tetikleyici güç olmuştur. Ortadoğu ve Doğu Avrupa bağlamında bakıldığında petrol krizi, Körfez Krizi ve Avrupa ülkelerindeki rejim değişiklikleri ve SSCB'nin 1979'de Afganistan'a işgal etmiş olması ABD hegemonyasını taçlandırarak önemli gelişmelerinden biri olduğu söylemek mümkündür (Çiftçi 2009). Tüm bu anlattıklarımızdın yola çıkarak ifade etmek gerekir ki Soğuk Savaş boyunca ve sonrası devam eden hegemonya mücadelesi yeni dünya düzenin inşa zemini hazırlarken, enerji güvenliği ve insan hakları ve devlet terörizmin gibi hayati sorunlarına yol açtığı gibi Amerika Birleşik Devletleri de 11 Eylül saldırısından sonra hegemonyasını sürdürülebilmek ve kendisine rakip güçleri zayıflatmak ve izole etmek için baskı unsurunu hayata geçirerek muhafazakâr bir politika izlemesine de itmiştir. Oluşan tüm bu koşullar ve ABD izlediği saldırgan politikası uluslararası kamuoyunun ABD Başkanı Barack Obama'nın gelişiyile

değişeceğine inancı suya düşmesi bir yandan ABD'nin hegemonyasının itibarını sarsarken diğer yandan tarihi İpek Yolunun tekrar canlanmasına zemin hazırlarken çok kutuplu dünya inşasına da yol açmıştır. İster istemez ABD'nin Pandemi sebebiyle yaşadığı ekonomik sıkıntıları. İsrail'e yönelik takındığı tavır İslam dünyasında yarattığı hayal kırıklığı Afganistan ve Irak işgali sırasında estiği terör ve bu ülkelerde başarılı yönetimlerin inşa edememesi İran ve Çin'le olan sorunlar göz önünde tutulduğunda Amerika Birleşik Devleti kendi hegemonyayı yıkacak rakibi ve 21 yüzyılın hegemonik güç olarak Çin'i istemeden de olsa politik tutarsızlığı neticesinde inşa etmektedir. Dolayısıyla dünya genelinde artan siyasi, ekonomik artan şiddet ve sağlık problemleri ve Çin'in izlediği ekonomik politikaları ve Orta Asya bakir enerji kaynaklarına yakınlığı ve uzun vadeli limanları kiralınması Kuşak Yol Projesinin hayata geçirmesinde en önemli etkenler olduğu gibi Pandemi sonrası kurulan yenedünya düzenin inşasında da önemli rol oynayacaktır. Ancak unutmamak gerekir ki Amerika Birleşik Devletlerin Soğuk savaş sonrasında da Pax-Amerikan'a rüyasını sürdürebilmek için “yeni Amerikan yüzyıl projesi” adlı grubun 2000 yılında yayımladığı raporda ABD'nin stratejik hedeflere ulaşmak için ABD savunması yeniden inşa edilmesine vurgu yapmıştır. Öte yandan 2000 yılında Foreign Affairs'te yayınlanan ve dönemin ABD ulusal güvenlik danışmanı olan Condoleezza Raice'in kaleme aldığı makalede 11 Eylül saldırısından sonrası ABD'nin dış politikanın temel stratejik hedeflerinden biri ABD caydırma gücünü artırmak ve yetersiz kaldığı takdirde savaşa hazır olunacağı uyarısı yer almaktaydı. Bir başka önemli nokta ise uluslararası sistemin ana aktörlerinden Rusya ve Çin gibi ülkelerle siyasi ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmekteydi (Köksoy 2019: 70-73). Tüm bu olan biten göz önünde tutulduğunda özetle söyleyebiliriz ki ikinci Dünya Savaşı sonrasında yaygın olan güç eşittir askeri kuvvet anlayışı günümüzde hegemonya inşasında yeterli ve tek bir faktör değildir. Ancak soğuk savaş sonrası ABD'nin yine en önemli stratejik hedef Pax Americana'yı 21 yüzyılda sürdürmek gayretindedir. Öyle anlaşıyor ki ABD karar vericiler Napolyon Bonapart'ın şu sözü unutmamıştır eğer Çin bir gün uyanırsa dünyayı sarsacaktır. Çin'in uyanışında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ne kadar payının varsa onun iki katını ABD'nin de vardır.

3.1.2. İpek Yolunun İki Aktörü Olarak Çin ve İngiltere

İngiltere bölgeye emperyal amellerini hayata geçirmek için büyük güçlerin stratejik bölgeleri paylaşmaya konu eden Büyük Oyun (The Great Game) adıyla 1813 yılında girmiş bulunmaktaydı. İngiltere 19 yüzyılda Çin'e gösterdiği ilgi siyasi veya kültürel ilişkilerin geliştirme veya Batı medeniyeti yayma amacının aksine en temel hedeflerinden bazıları şöyleydi. Dönemin İngiltere yönetimi üzerine güneş batmayan sömürgeci imparatorluğunu devam ettirebilmek ve Sanayi Devriminin de beraberinde getirdiği ham madde ihtiyacını gidermek için Güney Asya'nın ve Uzak Doğunun bakır kaynaklarına ve ulaşım yollarına hâkim olma amacı gütmekteydi. Başka bir deyişle İngiltere'nin milli gelirinin büyük kısmı Hint altın değerinde olan doğal baharatına ve İngiliz tüccarların Çin'de satmakta olduğu Afyon ticaretine dayanıyordu. Ancak İngiliz tüccarların Çin'de satmak istediği Afyon sadece İngilizleri ticari bakımından ayrıcalıklı kılmakla kalmıyordu. Aynı zamanda Afyon ticareti Çin'in ordusu ve sivil toplumu olumsuz yönde ciddi bir biçimde etkilemekteydi. Dolayısıyla dönemin Çin Qing Hanedanının emriyle bir taraftan Çin topraklarında Afyon ticareti yasaklarken diğer yandan Hubei eyaletin valisi olan Lin Zexu Çin'deki İngiliz tüccarların depoladığı Afyon depolarına basarak Afyonları imha ediyordu. İngiltere elbette ekonomisine zarar verecek bu tür radikal faaliyetlerine asla hoşgörülü bir tavır takındığı beklenemezdi. Tarih 1840 yılları gösterdiğinde İngiltere Çin'e karşı ilk Afyon savaşını başlattı. Yine tarih 1857'i gösterdiğinde bu sefer İngiliz ve Fransız askeri birlikler birlikte ikinci Afyon savaşı başlatmıştır (Kissinger 2015: 97-98). Çin bu savaşların sonunda imzalanan üç farklı antlaşmaları imzalamakla yarı bir sömürge devlet konumuna gelirken İngiltere hem siyasi hem de ekonomik anlamda gücüne güç katmıştır. Öyle ki bu savaşların sonunda hem Çin'in sosyal yapısı çöküş sürecine girmiştir hem de Çin'in Batı modernleşmeye uyum sağlamak yönündeki engelleri kaldırılmıştır. Çünkü Çin ekonomik olarak kendi pazarlarını yabancı tüccarlara aktif bir şekilde açarken aynı zaman diliminde yabancı temsilciliklerine de Çin'in topraklarında özgürce faaliyetler göstermesine de serbestliği tanımıştır. Dolayısıyla İngiltere 19 yüzyılda Çin'le kurmak istediği ikili ilişkiyi silahın gölgesinde ekonomik bir temele dayandırmıştır. 1970'lerden itibaren Çin hem siyasal hem de ekonomik olarak küresel piyasasında etkin rol oynamak için açık kapı politikası hayata geçirmiştir. Nitekim Çin'in Soğuk Savaştan sonra izlediği başarılı politikası bir bakıma modern İpek yolunun yeni den

canlanmasında önemli rol oynamıştır. Şimdiki adıyla Kuşak Yol projesi önceki adıyla “Bir Kuşak, Bir Yol” (One Belt, One Road) projesi 2013 yılında Çin devlet başkanı Xi Jinping tarafından dünya kamuoyuna duyurulması özellikle Asya, Avrupa ve Afrika gibi kıtaları birbirine bağlayan ve 2008 ekonomik krizi de göz önünde tutulduğunda genel olarak dünyanın istikrarsız ekonomisine rahat nefes aldırarak niteliği taşımaktaydı. Proje ile Avrupa bağlamında bakıldığında en önemli amaçlardan biri elbette ki Çin meşeli şirketlerinin deniz aşırı piyasalara rahatlıkla ulaşabilmek için modern ipek yolu demiryoluyla donatarak Çin’de üretilen sanayi mallarının Avrupa ülkelerine güvenli bir şekilde ulaştırmaktır. Çin yönetimi uyanan Çin rüyası Avrupa rüyasıyla birleştirerek hem renklendirmek istemiş hem de projeye gerçeklik kazandırmıştır. Öte yandan Çin doğrudan ve dolaylı olarak 65 ülkenin ve 3 milyardan fazla nüfusunu ve 1 trilyon dolarlık yatırım hacmi olan bir projeyle hem gelecek 50 yılı kendi stratejik hedefler doğrultusunda inşa edebileceği gibi hem de sert güç kullanmadan Atlas Okyanusun kıyılarındaki İngiltere’ye aktarmasız ve kesintisiz bir biçimde ulaşabilme imkânı ele geçirmek istemiştir (Seyidoğlu, Gönültaş 2014). Çin devlet başkanı şimdiki adıyla Kuşak Yol projesi bir adım daha ileriye taşımak için 10 yıl aradan sonra Xi Jinping 2015 Ekim 20-23 tarihinde İngiltere’ye bir resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Söz edilen ziyaret İngiltere Şansölyesi George Osborn’un Çin’e yaptığı ziyaretin akabinde yapılması İpek yolunun iki aktör arasındaki ikili ilişkilerin yeni bir başlangıç niteliği taşımaktadır. Zikir edilen ziyaret sırasında hem dönemin İngiltere Başbakanı olan David Cameron hem de Çin devlet Başkanı Xi Jinping yoksulluk ve iklim sorunları gibi küresel sorunlarıyla birlikte mücadele edeceklerini açıklarken aynı zamanda iki ülkenin ekonomik ve diplomatik ilişkilerin gelişmesinin önemine de vurgu yapmıştır. İki ülkenin ikili ilişkileri 21 yüzyılın ruhuna ve diplomatik nezakete uygun biçimde karşılıklı saygı, eşitlik gibi ilkeleri temelinde siyasi güven ortamını geliştirecek ve kazan kazan anlayışına dayalı sürdürülebilir ve kapsayıcı ticaret ve yatırım ilişkilerin olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan yayınladığı ortak bildiride ise yirmi birinci yüzyılda kapsamlı küresel stratejik ortaklık kurmanın yanı sıra Çin devlet başkanı Xi Jinping’in ziyareti İngiltere ve Çin ilişkilerin altın çağın başlangıcı olarak tarif edilmiştir. Ziyaret sırasında yapılan yatırım ve ticaret antlaşmaların toplam hacmi 40 milyar pound’a ulaşırken antlaşmalar içerisinde göze çarpan anlaşma ise Çin’in batısında Hinkley Point nükleer santralin inşası için yapılan 6 milyar poundluk yatırım

antlaşması olmuştur. Dolayısıyla 2012 yılında Dalai Lama'nın İngiltere Başbakanı Cameron ile yaşadığı sorunun dışında ipek yolunu iki aktörün ikili ilişkisi oldukça dostane bir ilişki olmuştur. Enerji, sağlık, finans ve teknoloji gibi birçok alanda antlaşmalar yapan İngiltere ve Çin'in arasındaki ekonomik iş birliği günden güne gelişmektedir. Çin Avrupa dışında İngiltere için ve İngiltere Avrupa kıtasında Çin için ikinci ticaret ortağı konumundadır. Çin uluslararası sistemde aktif rol almak için ve Avrupa'da nüfuzunu genişletmek için İngiltere'nin Northern Powerhouse Projesi ve Kuşak Yol projesinin alt yapı konusunda iş birliği yapma niyetleri de beyan etmiştir. Çin'in Avrupa'daki ekonomik olarak boy göstermesi elbette Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP) dışında kalmasıyla bağlantılı bir mevzu olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Çin'in ekonomik güçten faydalanmak isteyen İngiltere Brexit kararından vazgeçmediyse de İngiltere Çin önderliğindeki Asya Altyapı yatırım Bankası'na katarak ipek yolunu en batıdaki ayağı olduğu kararlilikla sürdürmüştür (Taşkent 2015). İngiltere'nin AB'den ayrılması Çin ve İngiltere ilişkilerini olumsuz yönde pek fazla etkilememiştir. Çünkü Çin AB üye ülkeleri bir bütün olarak değil kendi ekonomik çıkarlar doğrultusunda ayrı ayrı ele almaktadır. Çin Aynı zamanda Avrasya'yı küresel ekonomik merkez haline dönüştürmeye hedeflemektedir. Sonuç olarak iki ülke siyasi anlaşmazlıklara rağmen ticaret ortaklığı sürdürmekte ve buna ihtiyaç duymaktadır. Çünkü iki ülkenin ikili ilişkisi ekonomik temele dayanmaktadır.

3.1.3. ABD-Çin Rekabeti ve Kuşak Yolu Projesinin Deklarasyonu

ABD-Çin rekabeti ve Kuşak Yol Projesine yönelik bu iki ülkenin takındığı tavrı daha iyi kavramak için öncelikle konum itibarıyla Mao'nun 1976 yılında ölümünün. Ardından realist ve aynı zamanda reformist lideri olan Deng Xiaoping Çin yönetimin başına geçerek Çin'in değişim ve dönüşüm rüyasını hayata geçirmek için kolları sıvamıştır (Kissinger 2015: 395). Öte yandan başka bir deyişle Çin bu dönemde hem Doğu blok olan sosyalist cepheden ve Mao Zedong'un ideolojik temelli radikal ve sert dış politikasından vazgeçmiştir. Ancak daha az ideoloji köken hesaplı, eşitlik ilkesine, iş birliği ve karşılıklı güvenlik esasına dayalı çok yönlü politikayı hayata geçirmiştir. Şüphesiz Çin'in bu politikası dünyanın tek süper güç olma yolunda yemin adımlarla ilerleyen ABD'nin işine geldiği gibi SSCB'nin dağılmasına da vesile olmuştur. Dolayısıyla Çin'in politik tutumu ederek ABD'nin faydacı bütünleşme

başlangıçta farklı nedenlerine ele almaktadır. Başta Çin'in kendi hedeflerine ulaşabilmek için ve uluslararası kurumlarda kendi ulusal konumuna artmak ile kendi çıkarlarını korumak için bili bir dönemde temel politikası çatışmacı olmayan bir yol izlemektedir, takı uzun dönemlerde dünyadaki büyük güçlerden biri olabilmek (Tüter 2018: 107). Ancak tüm bunlara rağmen Çin'in karşı karşıya kaldığı birtakım tehditler de söz konusudur. Bu sorunlardan ilki *“Japonya'nın Çin merkezli hegemonik sistemdeki yeri, diğer Asya ülkelerinden farklı olmuştur. Çin'in haraç (fidye/ vergi) sistemine sadece kısa bir süre dâhil olan ve Tokugawa Şogunluğu'nun ülkede iktidarı ele almasıyla tamamen bu sistemin dışına çıkan Japonya, 19. Yüzyılın sonunda Meiji reformlarıyla modernleşip 1894-1895 savaşında Çin'i tahtından indirmiş ve hatta Çin'in bir kısmını neredeyse 2. Dünya Savaşı'na kadar sömürgeleştirmiştir. 1931'deki Mançurya Hadisesi Çin-Japonya arasındaki “15 Yıl Savaşı”nın başlangıcı olmuştur; hatta bazı tarihçilerce 2. Dünya Savaşı'nın başlangıcı kabul edilmiştir”* (Yıldırım 2018: 142). Dolayısıyla Çin-Japonya savaşı neticesinde “Shimonoseki Antlaşması” ile tamamen Japonya hâkimiyetin altına giren ve Kore Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri komünizm yayılmacılığı engelleme amacıyla koruma altına aldığı ve ÇHC'nin kendi topraklarına katmak istediği Tayvan sorunudur. Çin'in diğer bir sorunu Rusya ilişkileri zaman zaman çıkmaza sokan Çin'in 1,5 milyon kilometrekarelik alan Çarlık Rusya'sı tarafından gasp edildiği sınır sorunudur. Bir başka sorunu ise günümüzde dünya kamuoyunun da yıkından takip ettiği ve uyguladığı asimilasyon politikalarıyla modern Nazi kamplar olarak adlandırılan ve yuğun olarak Uygur Türklerin yaşadığı ve İnsan hakları bakımından modern dünyanın yüz karası “ yeni Eyalet” anlamına gelen Doğu Türkistan Sincan sorunudur (A.g.e: 76). Diğer yandan uluslararası arenada Çin halk cumhuriyeti' nin karşısına çıkan önemli sorunlardan bir diğeri 1951 yılına kadar de facto devlet olarak varlığını sürdüren Tibet sorunudur. Dolayısıyla ÇHC'nin tarihsel arka planına ve tehditlerine kısa bir göz atmaktan sonra konumuza dönecek olursak ABD-Çin arasındaki münasebat iki ülkenin ihtiras dolu güven vermeyen veya başka bir deyişle kaygan ekonomik temle dayanan ve her an patlamaya hazır düşük görünüş bir ilişki türüdür. Çin-ABD ilişkileri tarihsel açıdan baktığımız da 28 Şubat 1972 tarihli Şanghay da 27 Haziran 1978 yılında Amerika Birleşik Devletlerin Tayvan'daki nizami üssünden geri çekilmesi ve Tayvan ile olan ilişkisi kesmesini ön gören ABD-Çin Diplomatik deklarasyonu 17 Ağustos 1982 yılında temel mimarisinin bir dilim haline

gelmiştir (Kissinger 2015: 467). Dolayısıyla Amerikan Çin ile diplomatik ilişkileri Carter döneminin iki ülke ilişkileri normalleşmesini öne görmüşler. Amerika Birleşik Devleti Tayvan'a silah satışı konusunda çözüm getiren bildirge bağlamında inşa edilmiştir. Öte yandan SSCB siyasetin kendi geleceğini görmeyen Çin çareyi ABD'ye yakınlaşmakta aramıştır. Dönemin koşullarına ve Çin amaçladığı strateji hedefler bağlamında bakıldığında Çin hayata geçirmek istediği ancak Amerika Birleşik Devletleri'ne yakın ilişki korumakla mümkündü. Yaksa Çin'in Soğuk Savaş sonrası kaderi SSCB'den farklı olmayacaktı. ABD Sovyet Birliği çevreleyip yalnızlaştırmak ve kendi hegemonyasını sağlayıp sürdürebilmek, kendi kültürünü Çin gibi kalabalık bir demografik yapıya sahip ülkeye ihraç etmek Pax Amerikan'a rüyası için kaçırılmaz bir fırsat olmuştur. Elbette ABD'nin önemli hedeflerinden biri Çin'deki demokratik reformları destekleyerek Çin'in Komünist rejimi alaşağı etmek olmuştur. Çin 1995-1996 Tayvan Boğaz krizi dışında ABD ile pek fazla sorun yaşamamış ve ihtirasları büyük ustalıkla gizlemeye başarmıştır. Diğer bir deyişle soğuk savaş sona ermesinden sonra Amerika Birleşik Devleti ile ortaklaşa hareket eden Çin ABD ile ikili ilişki de neredeyse altın dönemi yaşamıştır demek yanlış olmayacaktır. Çin'in bu stratejik sessizliği ardında birkaç temel hedef yatmaktaydı. Birincisi ABD hegemonyasına rakip görünmemek, üçüncü dünya ülkelerin liderliğine oynayıp bölgede bölgesel bir güç haline gelmek olmuştur. Ancak tarih 2000'leri gösterdiğinde Çin hegemonik ihtiraslarını fazla gizleyemeyerek sessizliğini bozmuştur. 11 Eylül terör saldırısı sadece ABD'ye saldırganlaştırdığı gibi Çin'i de farklı ittifakları korumaya teşvik etmiştir. Çin ABD'nin Afganistan'a saldırısı Sincan bağlamında ele alarak ABD terörle mücadelesine destek vermiştir. Ancak uzun vadede ABD'nin Afganistan'da kalmasına rıza göstermeyen Çin Pakistan'da Gwadar limanı inşa ederken Basra Körfezindeki İran'ı ABD'ye karşı silahlandırmıştır. Çin bölgedeki Amerika Birleşik Devletlerin varlığından rahatsız olan devletlerle stratejik ortakları kururken öte yandan ABD'nin stratejik ortaklarından biri olan Türkiye ile ilişkisini Pakistan üzerinden geliştirmiştir. Başka bir deyişle Çin Orta Doğuda Suriye, Yemen, Filistin, Irak gibi ülkelerde İran'a destek verip ABD'nin varlığı dengelerken Güney Asya'da Pakistan'ı destekleyerek ABD'nin stratejik ortağı olan Hindistan'ı dengelemiştir (Tishehyar ve Touiserkani 2017: 7-8). Öte yandan Çin ABD'nin Orta Asya stratejisini doğru okuyarak bölge ülkelerine tarihsel bağları bağlamında yakınlaşmıştır. Dolayısıyla iki güçlü devletlin

özellikle Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra özellikle Orta Asya bölgesinde farkı tarihlerde farklı ipek yolun projesine açıklamıştır. İlk olarak ABD'nin ipek yolun eski Dışişleri Bakanı Hillary Clinton tarafından 2011 yılında Hindistan'ın Chennai kentinde yaptığı bir konuşmada, ipek yolu ticaret ağını genişleterek Güney Asya ve Orta Asya ülkelerini tarihsel olarak birbirine ve kıtadaki diğer topraklara bağlayan ABD'nin yeni ipek yolu umutlarını açıkladı. ABD'nin yeni ipek yol projesi kendi adına benzer tek bir kral yolu değil, uluslararası bir ulaşım ve ekonomik altında bölge ülkeleri ortak çalışmak için çağırmış. Öğreneği olarak (TAPI) projesi Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan'dan Hindistan'a ulaşması gereken boru hattı gibi demiryolları, ana yollar ve enerji altyapısının inşasından söz etmişler. Dolayısıyla ABD'nin yeni ipek yolun terimi, Clinton'un 2011 yılın konuşmasından kaynaklanmadı ve 1990'lara kadar uzanıyor. 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Batılı hükümetler, yeni bağımsız devletleri Avrupa'ya bağlayan yükselen Doğu-Batı ekseninden bahseden hızla ipek yolu metaforuna yöneltmiştir. Dolayısıyla 1993 yılında başlatılan, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından desteklenen Avrupa-Kafkasya-Asya ulaşım koridoru projesi bir coğrafi örneğidir. Bu projenin amacı, açık sulara erişim zorluklarını bir şekilde telafi etmek için geniş bir iletişim ve ulaşım koridoru oluşturarak Orta Asya ve Güney Kafkasya için jeopolitik alan açmaktır. ABD'nin projesi bugün Avrupa yardım planı biçiminde işlemeye devam ediyor, ancak pratikte önemli bölgesel ticaret eğilimleri üzerinde hiçbir etkisi olmamış. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım koridoruna katılmanın yanı sıra kendi İpek Yolu stratejisine sahipti. Bu bağlamda Amerika kongresi 1999'da ve bir kez 2006'da başarılı olmayan 1999 İpek yolu strateji antlaşması ile ABD'nin Orta Asya ve Güney Kafkasya cumhuriyetlerine yardımı etmeye çalıştı, ancak işe yaramadı (A.g.e: 10-11). ABD İpek Yolu'nun ilk kavramsallaştırılması, hiçbirisi Orta Asya Cumhuriyetleri ile doğrudan ilgili olmayan çeşitli hedeflerle geldi. Birincisi Güney Kafkasya ve Orta Asya'nın Rusya'ya bağımlılığını azaltmak, ikincisi İran'ın bölgesel pazarlardaki merkezliğini engellemek, üçüncüsü Türkiye'nin ABD'nin Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki stratejik ortağı rolünü güçlendirmek ve Washington ile yeni bağımsız cumhuriyetler arasında arabuluculuk rolü oynamaktır. O dönemde, Orta Asya meselelerine dikkat eden ABD'deki çoğu düşünce kuruluşu da ufkunu Güney Kafkasya'ya genişleterek iki bölgeyi tek bir alan haline getirdi.

Aslında, Amerikalı stratejistler İpek Yolu'nun tarihsel anlatılarına güvenmeye ve Güney ve Kuzey Asya topraklarının bağlantılarını vurgulamaya ve Çin'in ve Orta Asya cumhuriyetlerinden İpek Yolu'nun doğu kısımlarının rolünü bir fırsat olarak küçümsemeye çalışıyorlar. Bölgedeki stratejilerini, özellikle Çin ve Rusya'yı ve bir ölçüde İran'ı zayıflatmak, bölgesel müttefiklerine yardım etmek ve Afganistan'daki durumu istikrara kavuşturmak için yaklaşık 20 yıllık savaştan sonuçsuz olarak gere çekilmektedir. Az evvel Rusların Afganistan'a terk etmek için bir antlaşma yapılmıştır şimdi de ABD'nin tüm güçleriyle yakında sözde bir barış antlaşma imzalayarak Afganistan'a Terk etmektedir. ABD'nin İpek Yolu'nun Doğu Efsanesi 'ne başvurmasının stratejik nedenleri de öncelikle ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve ülkenin daha geniş bir bölgede yeniden bütünleşmesi için hazırlanmaya ve bir sonrakinde, ABD'nin Hint Okyanusu ile Güney ve Orta Asya'ya girmesi için bir geçit görevi gören stratejik müttefiki Hindistan'ın yeni statüsünü onaylamaya geri dönüyor. Dolayısıyla bunun temelinde, tüm kanıtlar, Orta Asya Cumhuriyetlerinin, Washington'un bölgedeki planlarını tamamlamak için ABD İpek Yolu girişiminde, özellikle Güney ve Orta Asya'yı birbirine bağlamak ve ülkenin Afganistan'da pek arzu etmeyen başarısızlığında böylece Orta Asya topraklarının antik İpek Yolu'ndaki konumundan uzak olduğunu göstermektedir (A.g.e: 13).

Amerika'nın yeni İpek Vadisi için gerekçeleri terörizmin ve kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek, bölgede enerji ve istikrar sağlamak gibi güvenlik konuları iken, Çin için İpek Yolu yenedünya düzeninde neo-emperyalist bir güç olarak yeniden var olmanın bir aracıdır. "Yeni İpek Yolu" kavramı son birkaç yıldır ABD ve Asya'daki politika yapıcılar, düşünce kuruluşları ve üniversite bilim araştırmacılar tarafından çokça tartışılmaktadır. Kuşak yol girişimi için Amerikan ve Çin projeleri üzerindeki kapsamlı şekilde rekabet etmektedir. ABD'nin "Yeni İpek Yolu" planını yorumlaması, Güney Asya'yı Afganistan üzerinden Orta Asya'ya bağlamayı amaçlıyor. Afganistan, Orta Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan kıtalararası bir iş ağının oluşturulmasını çevreler. ABD, planın oluşumunu 2014 yılında NATO güçlerinin Afganistan'dan çekilmesinden sonra değerlendirmiştir. Bu planın amacı iletişim ve ticari malların serbest dolaşımını sağlamaktır. Dolayısıyla bu tasarım iki tamamlayıcı bileşenden oluşmaktadır. İlk bileşen enerji, altyapı-malları, hizmetleri ve insanları birbirine bağlayan yollar, köprüler, demiryolları ile boru hatlarıdır. İkinci bileşen,

ticaretin önündeki tarife dışı engellerin azaltılmasını, iyileştirilmiş düzenleyici rejimleri, şeffaf sınır temizleme prosedürlerini ve bölgedeki mal ve hizmet akışını hızlandıran koordinasyon politikalarını içeren ticaretin serbestleştirilmesidir (Yazdani, Shahmohammadi 2015: 155). Genel olarak, bölgede yeni bir Amerikan İpek Yolu inşa etme planının ana hedeflerinden bazıları şunlardır. ABD'nin Asya'daki varlığının devam etmesi, enerji zengini Orta Asya'nın yanı sıra nükleer zengini İran ve Pakistan'ı izlemesine ve hâkim olmasına olanak sağlayacaktır. Tibet platosunun, Moğolistan ve Afganistan'ın yaylalarının operasyon olarak kontrol altına alınmasının tümü ABD'ye stratejik imtiyazlar sağlayacaktır. Avrasya Ağırlık Merkezi'ni oluşturacak olan yeni İpek Yolu, Çin'in İpek Yolu Ekonomik Kuşağı girişimini gerçekleştirme çabalarına karşı çıkacak. ABD'nin Hindistan ile ilişkileri Pakistan arasında endişelere yol açtı. Hindistan'ın Afganistan ve Orta Asya'ya yönelik politikasının Pakistan'ın çıkarlarına aykırı olduğu değerlendiriliyor. ABD-Hindistan girişimi, Güney ve Orta Asya'nın birleşerek bugünkü İpek Yolu'nun temelini atmasını temel alır.

Siyasi-ekonomik açıdan bakıldığında, dünya 'da soğuk savaşın sonrası tek kutuplu dönemi 2008 yılın dünyada küresel ekonomik krizin den sonra sona erdirdi. Hillary Clinton'ın yeni İpek Yolu girişimi, Mumbai 'den Karaçi ve Kabil'e, oradan da Taşkent, Astana ve ötesine kadar pazarların yaklaşmasını öngörüyor. Bu projeden (Güney Asya ekonomik Rönesans'ı) olarak bahsetti. Bu planın önemli noktaları İran ve Çin'i tasarlanan güzergâhların dışında tutmak, diğeri ise ISAF güçlerinin Afganistan'dan çekilmesine zamanında yakınlığıdır. 1999ve 2006'da ABD Kongresi, Avrasya'daki nüfuzunu korumak için İpek Yolu Eylem Stratejisi'ni yayınladı ve yeniledi. Hillary Clinton'ın yeni İpek Yolu projesi, Türkmenistan veya Özbekistan'dan başlayıp Afganistan, Pakistan ve Hindistan'dan geçen bir rota. Çin ve İran'ın öneriden tamamen uzaklaşması düşünülebilir. Hillary Clinton'ın fikri, Rusya'nın altyapısını (karayolları, demiryolları ve enerji nakil hatları) Orta Asya ülkelerine, ardından Afganistan, Pakistan ve Hindistan'a bağlıyor. Hillary Clinton'ın İpek Yolu girişimi TAPI boru hattı ve yeni altyapı gibi öğeleri içerir. Hillary Clinton'ın Eylül 2011'de Orta Asya'ya yaptığı geziden sonra "yeni İpek Yolu" kavramı daha ciddi olarak kabul edildi. Bu kavram, o zamandan beri, Eylül 2011'de BM Genel Kurulu'nun oturum aralarında gerçekleşen yeni İpek Yolu Bakanlar toplantısına tüm katılımcılar tarafından onaylandı. İstanbul ve Bonn konferanslarında da bu konu ele alındı ve Afganistan'ın Güney Asya,

Orta Asya, Avrasya ve Orta Doğu'yu birbirine bağlayan “Asya'nın Kalbinde” bağlanan bir ülke olarak oynadığı rolü memnuniyetle karşılandı. Yeni İpek Yolu, düşünce kuruluşları ve stratejik topluluğunun üyelerinin desteğiyle doğan Amerikan düşüncesinin ürünü olarak adlandırılabilir. Çinliler, yeni İpek yolunun adının “Çin’e ait” olduğuna ve bu nedenle “tarihi ticaret yollarının” ABD planı için daha iyi bir isim olabileceğine karar verdiler. Washington’daki hükümeti ve bazı politika düşünceleri yeni ipek yolu fikrine karşı çıktı.

1990’ların başından bu yana antik İpek Yolu’ndaki merkezi rolüne güvenen Çin, İpek Yolu mitolojisi dünyasına girmişti, ancak bunu sadece Eylül 2013’te resmi bir politika olarak güçlü ve tutarlı bir şekilde birkaç ayrı stratejiyi yeniden tanımlayarak duyurdu. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Eylül 2013’te Kazakistan Cumhuriyeti’ne yaptığı bir ziyaret sırasında tek yön olarak Tek Kuşak Girişimi’nin başladığını duyurdu. Kuşak ve Yol Girişimi olarak da bilinen ve aynı zamanda Yeni İpek Yolu olarak da bilinen Tek Kuşak, büyük ölçekli ve kapsayıcı kapsamının yanı sıra bölgedeki altyapı değişikliğini gerçekleştirme kapasitesi nedeniyle Çin’in ilk 1 trilyon dolarlık küresel altyapı projesi olarak dünya çapında ilgi gördü. Girişimin sunumundan önce, Çin’in Asya ve ötesine planlanan erişiminin çağdaş bir örneği yoktu. Yeni İpek Yolu projesi, komşu ülkelerle karşılıklı ve faydalı işbirliği ile hayata geçirilecek olan Çin’in jeopolitik hedefler doğrultusunda kalkınması için yeni bir fırsattır (Tishehyar, Touiserkani 2017: 15). Xi Jinping’in stratejik planını açıklamasının ana nedenlerinden biri, Çin’in Amerika Birleşik Devletleri ile rekabet etme ve Doğu’daki ABD’nin etkisine tepki verme jeopolitik hedefleri ve Hillary Clinton’ın 2011’deki yeni ABD İpek yolu girişimiydi. Xi Jinping’in bu hareketini jeopolitik manzaranın yeniden yazılması olarak değerlendirdiler ve Pekin’in asıl amacının ekonomik olmasına rağmen, planın temel amacının Çin’i jeopolitik bir mekanizmaya sahip küresel bir güç haline getirmek olduğuna inanıyorlar. Şu anda, stratejik fırsatlar dönemi, Çin için özel bir dönem olarak kabul ediliyor ve Çin’in bu dönemden daha fazla yararlanmasının aracı, sınırları boyunca istikrarı korumak ve güçlendirmektir. Çin, İpek Yolu’nun yeniden canlandırılma önerisinin, başarısı bölgede ve dünyanın barış ve istikrarına katkıda bulunacağı yenilikçi bir yaklaşım olduğuna inanıyor. Bu nedenle, her yönüyle dostane bir ortamın ve ortak işbirliğinin yaratılması güçlü ve aktif bir çevre diplomasisinde özetlendiğinden, Çin yeni bir İpek Yolu girişimi tasarlayarak ülkeye stratejik

fırsatlardan fayda sağlamak için çevre diplomasisini güçlendirecek adımlar atmaktadır. Çin'in tüm Avrasyalılarla jeo-ekonomik ilişkisini derinleştiren proje, Avrupa, Asya ve Afrika'nın üç kıtasını birbirine bağlayarak bölge ülkelerinin ticaret akışlarını ve ekonomik büyümesinin yanı sıra kamusal ve ortak kalkınmayı artırmayı amaçlıyor. Bu bağlamda Çin, çevresindeki bölgenin jeo-ekonomisine hâkim olmak için Orta Asya'ya daha fazla odaklanmıştır, çünkü bu bölgedeki ülkelerin bağımlılığı arttıkça, Çin'in siyasi ve ekonomik etkisi de artacaktır. Hava, demiryolu ve karayolu altyapı projeleri de dâhil olmak üzere ulaşım koridorlarına yapılan yatırımlara öncülük eden Çin, yenedünya düzenindeki güç gösterisinin bir parçası olarak Çin'i Avrupa'ya bağlamaya konusundaki iddialı ve kapsamlı kuşak projesine ortaya koymayı hedefliyor. ABD'nin tek taraflılığıyla mücadele etmek, Çin'in dış politikasının en önemli ilkelerinden biridir, ABD hegemonyasına karşı koymak ve küresel egemenliğini engellemektir. Çin'in mevcut durumu göz önüne alındığında, dış politikasına kısıtlamalar getirebilecek ülkelerle gerginlik ve rekabet istemiyor, bu nedenle temel çabası barış ve işbirliğini sürdürmenin yanı sıra yeni bir ekonomik dış politika oluşturmak için elverişli bir ortam hazırlanmaktadır. Mevcut uluslararası sistemdeki ekonomik ortama ABD (diğer güçlerin başında) hâkim olduğundan, Çin de ekonomik kalkınma için çalışırken yeni ekonomik stratejiler geliştirerek bölgesel güvenliğine korumaya ve ABD hassasiyetlerini azaltmaya çalışıyor. Buna göre, yeni İpek Yolu girişimi, ABD'nin Çin'in istediği uluslararası ekonomik ortamı etkilemek için stratejik kapasitelerini sınırlayacak. Genel olarak, Yeni İpek Yolu Girişimi'nin stratejisi, Çin'in uluslararası sistemdeki güç yapısını mevcut anlayışının bir ürünü gibi görünüyor. Xi Jinping, antik İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasıyla, Çin'in büyük stratejisinin açıkça bir yansıması olan bir ekonomik kuşakla ortak kalkınmasını istiyor. Aslında Çin'in hedefi, koşullarını "kuşak, yol" şeklinde yeni bir stratejiye kaydırmaya çalışan çok kutuplu bir dünya ordusu oluşturmaktadır. Çin'in bu tutumunu kurumsallaştırmak ve dış politikası için kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda yeni bir strateji geliştirmek için bölgesel bir güç olarak konumunu oynamaya çalışıyor. Ancak bu çabalar, bir yandan ABD ve Rusya gibi uluslararası sistemin diğer güçlerinin tepkileriyle karşılandı ve rekabetlerinin sınırını çok yakından zorladı, diğer yandan Çin'in bu planı iletmesini gerektirdi, Batı'ya farklı bir yaklaşıma sahip stratejik müttefikler gerektirdi. Bu stratejik müttefikler arasında İran da olabilir.

Pekin, hem ülke içinde stratejik ekonomik planlamada hem, de uluslararası sistemdeki tüm aktörlerle dış politikada ilişkilerini düzenlemede makro, hedeflerini ilerletmek için bir “yumuşak güç” biçimi olarak enerjiden tam olarak yararlanmaya çalışmaktadır. Çin, Ortadoğu’da enerji kaynakları elde etme çabalarını durdurmayacak ve ABD’nin Çin’i bölgeden çıkarabilmesi pek olası görünmüyor. ABD’nin daha akıllı politikası, hem enerji güvenliğini hem de Ortadoğu’da istikrarlı bir bölgede ortak bir menfaat sağlamak için Çin ile birlikte çalışmaktadır. İran’ın olumlu jeopolitik konumu Çin, Hindistan ve Pakistan’ın tüketici pazarlarının yanı sıra Batı Avrupa ve hatta Amerika Birleşik Devletleri’nin tüketici pazarlarında bulunabilir (Safary, Ahmadi ve Barzegar 2020: 127). ABD ise Çin’in aksine demokrasi insan hakları bağlamında Orta Asya ülkelerine yakınlaşmıştır. Ancak ABD hegemonyasını sürdürmek ve Çin hegemonyasını inşa etmek için çabalamaktadır. Çin- ABD ikisi tek ortak noktası Orta Asya enerji kaynakları uluslararası pazarlarına ulaştırmak ve pastadan aslan payı almaktır. ABD Başkanı Çin’e karşı başlattığı ticaret savaşlarında ve ardından Covid 19 iki ülkenin ilişkilerinde sorun gibi görünse de böyle karşılıklı bağımlılık ilişkisi olan devletler aralarındaki mücadeleyi geliştirmekte olan veya onların gölgesinde nefes alabilen devletler ve kuruluşlar üzerinden yürütmektedir. Öte yandan Çin Şanghay ve BDT üzerinde ABD’nin angajmanı dengelemeye çalışırken Amerika Birleşik Devletleri NATO konunun aktif bir taraf olarak devreye sokmaktadır.

Dolayısıyla yukarda zikrettiğim gibi ABD 1999 tarihli İpek yolu strateji yasası 2006 yılından güncelleştirerek bölge siyasi ve ekonomik baskı altında ve uluslararası ekonomiden kopuk olan Orta Asya, Kafkasya ülkelerin istikrara kavuşması Afganistan’ın yeniden modern bir biçimde inşa etmesine ve ABD’nin bu ülkelere gerekli yardım yapmasına bağlamıştır. Buna mukabil Çin Devlet başkanı 2013 yılında “Bir Kuşak, Bir Yol projesini” dünya kamuoyuna duyurması ABD saldırgan politikalarından rahatsızlık duyan ülkeleri ve kuruluşları sevindirip heyecanlandırırsa da ABD ile Çin arasındaki rekabeti bir adım ileriye taşımıştır (Aydın 2016: 12). Nitekim Çin Halk Cumhuriyeti yönetimi ABD’ye karşı tutumu ve izlediği politika eskiye nazaran daha aktif hal almıştır. Fiiliyat açısından bakıldığında Çin Afrika başta olmak üzeri Orta Doğu, Orta Asya ve Güney Asya’da önemli stratejik limanlar ve topraklar uzun vadeli kiralaması ve Çin’in özellikle Afganistan hususunda Taliban ve Afganistan devletin arasında barış görüşmelerine istekli olması gösteriyor ki Çin ABD’nin geri

çekilmesi halinde bu boşluğu doldurmak için hazır olma duruşa geçmiştir. Söylem bakımından konuyu ele aldığımızda Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 1 Ekim 2019 tarihinde cumhuriyetin 70'nci yıl kutlamasında yaptığı konuşmada sosyalist Çin hala sapasağlam durduğunu ifade ederek kapitalizmi sosyalizmin yeniden inşası için kullandığını ve küresel düzenin yeniden inşasında öncü rol oynayacağını buram burama ideoloji konuşmasından anlaşılmaktadır. Çin'in bu meydan okuması elbette zamanlama açısından büyük önem taşımaktadır.

Çünkü *“Tüm bu gelişmelere mukabil 2017’da deklare edilen ABD Güvenlik stratejisi Belgesinde Çin-ilk defa olarak-ana tehdit unsuru olarak ilan edildi. Buna benzer bir durum, Aralık 2019’da NATO’nun kuruluşunun 70. Yılı’nı kutlamak üzere düzenlenen Liderler Toplantısı sonrasında yayımlanan deklarasyonda Çin-ilk defa olarak- gündeme dâhil edildi. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, söz konusu toplantıda, İttifak’ın Çin politikasını şu cümlelerle anlattı: “Çin’i Kuzey kutup bölgesinde, Afrika’da siber alanda ve Avrupa’da altyapı yatırımı yaparken görüyoruz. Çin’in yükselişini daha iyi anlamalıyız. Bunun güvenliğimiz açısından ne tür sınamalar ve fırsatlar teşkil ettiğini tespit etmemiz gerekiyor.” Amaçlarının Çin’den yeni bir “düşman” yaratmak olmadığına altını çizen Stoltenberg, Pekin yönetiminin küresel güç dengesini değiştirecek boyutta ekonomik ilerleme sağladığına, dünyada savunma harcamalarında ikinci sırada olduğuna ve yeni kabiliyet gelişimine ciddi anlamda yatırım yaptığına dikkati çekti. Stoltenberg, Çin ordusunun son dönemde envanterine yaklaşık 80 gemi ve denizaltılar eklediğini, Avrupa ve ABD’ye ulaşacak menzile sahip nükleer füze geliştirdiğini vurguladı”* (İnaç 2020: 4-5). Dolayısıyla Çin Kuşak Yol Projesiyle sadece dünya tarihindeki en geniş kapsamlı ekonomik projesi ortaya koymamıştır. Aynı zamanda gelecek dünya düzeninde nasıl rol oynayacağına ve uluslararası sistemde başat aktörlerinden biri olacağının kapasitesi de ortaya koymuştur. Ancak unutulmamalıdır ki böyle durumlarda çıkarlar uyumlu işbirliği ve karşılıklı bağımlılığa, çıkarların çatışması rekabete, rekabetler tehditlere, tehditler ittifaklar kurmaya ittifaklar kutuplaşmaya, kutuplaşma savaşıya yol açsa da Covid 19 henüz bitmediğinde aksine mutasyon geçirip ve dünya genelinde nasıl bir sosyal, siyasal ve ekonomik izler bırakacağını niteliğe kavuşmadan küresel çaptaki birçok ülkeler politik olarak yönlendirecek bir değişim yaşanması konusunda karar vermek henüz erkendir. Ancak ABD ve Çin arasındaki stratejik ve ekonomik rekabete engel değildir.

3.2. KUŞAK YOL PROJESİNİN İRAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

3.2.1. Kuşak Projesi ve İran-Rusya İlişkileri

Ayrıca Kuşak yol projesi İran ve Rusya ile ilişkileri, İran'ın Güney Avrasya Jant eksenindeki stratejik konumu, Hazar Denizi'ni geçmeyi gerektiren kuzey-güney koridoruna dayanan mevcut rotanın aksine, Çin'in Kuşak-Yol Girişimi'nde Rus topraklarından geçmeyen coğrafi bir eksen olarak sağlamaktadır. Kuzey-Güney Uluslararası Koridoru, Moskova'nın Güney Kafkasya ve Hazar Denizi üzerindeki nüfuzunu korumak için stratejik zorunluluğuna katkıda bulunuyor. Rusya-İran işbirliği, Türkiye'nin Güney Kafkasya ve Türkmenistan'daki nüfuzunun Doğu'daki genişlemesinin Türkiye'nin Azerbaycan ile enerji ve ulaştırma işbirliği yoluyla dengelenmesi açısından son noktadır. Ancak Çin'in İran üzerinden Avrupa'ya ticaret geçiş güzergâhının Türkiye'den geçmesi ve Ankara'nın İran ve Rusya pahasına hazar denizi bölgesi üzerindeki etkisini artırması gerekiyor. Pekin, İran'ın ticari transit altyapısını Kuşak-Yol Girişimi'nin yapısına dâhil etmek istese de, İran kuzey-güney uluslararası transit merkezi olmaya da açık. Bu koridorda, Avrupa'ya giden Hint Okyanusu ticaret yolu Pekin'deki Kuşak-Yol Girişimi'nin mimarisinin yerini alacak. Rusya ve İran, Hindistan'ı plana ortak olarak dâhil etti. Bu nedenle İran, Rusya ve Hindistan arasındaki işbirliği ve Kuzey-Güney Koridorunun başlatılması Çin'in Orta Asya, Kafkaslar ve Doğu Akdeniz'de artan hâkimiyetini ılımlı bir şekilde sağlayacaktır. Buna ek olarak, İran dünyanın en büyük ikinci doğal gaz rezervlerine ve dünyanın dördüncü büyük petrol rezervlerine sahiptir. Bu nedenle Avrupa ile dengeye hazırlığını koruyarak, Rusya'daki mevcut durumu yaptırım alanında değişmesi halinde, İran'ın hidrokarbon ihracatındaki ayırım gözetmeyen artışın, Rusya'nın Avrasya jeopolitiği enerji tedarikçileri arasındaki konumunu hem Çin lehine hem de Rusya'nın pahasına tehlikeye atabileceğine dair bir sayı oluşturmalıdır (Safary, Ahmadi ve Barzegar 2020: 128).

İran'ın 1979 İslam Devrimi'nden önce İran, Mohammad Reza Pehlavi yönetimindeki ABD'nin müttefikiydi. Her iki ülke de Moskova'nın ortak bir tehdit olduğunu düşündü. Sonuçta doğal olarak, Soğuk Savaş sırasında ABD müttefiki otoriter rejimlerin yıkılması genellikle Sovyet Birliği dağılmasına yol açtığından, İran İslam Devrimi Washington için endişe vericiydi ve Moskova için umut vericiydi. ABD-İran

ilişkilerinde ABD Büyükelçiliği'nin işgali, ABD'li diplomatların rehin alınması ve iki ülke arasındaki ilişkilerin kesilmesi gibi olaylar da bu umutlara eklendi (İzzeti 2005: 82). Ancak Irak'ta uygulanan savaş sırasında silah tedarikinde İran'a ağır darbeler indiren Tahran, ABD'nin İran ekonomisine yönelik çeşitli yaptırımları nedeniyle İran'ı yeniden inşa etmek için savaştan sonra Moskova ile ilişkilerini genişletmeye başlamış ve Irak'ta uygulanan savaş sırasında İran karşıtı Sovyet eylemlerini görmezden gelmiştir. Tahran'ın İran'daki tüm cumhurbaşkanları altında Moskova'ya yakın olma girişimlerine dair kanıtlar da var. Bunun karşısında Rusya'nın İran'a karşı davranışları bölgesel ve uluslararası faktörlerden daha fazla etkilenmiştir. Amerika'nın bu konudaki rolü kaçırılmaz. Elbette bu dönüşümü etkileyen iç faktörler de ihmal edilmemelidir. İranlılar, Moskova'nın ABD baskısını belirlemedeki rolünü de değerlendirdi.

Dolayısıyla Rusya, Şah rejiminin yıkılmasıyla İran'da, Saddam'ın yıkılmasıyla Irak'ta yaratılan boşluğu ABD'nin yokluğunda doldurmaya istekliydi. Elbette Moskova, Irak ve Libya'nın aksine Batı Avrupa ülkelerinin İran ile ekonomik ilişkileri güçlendirmek istediğini biliyordu. Bu nedenle, Rusya'nın tam ekonomik ve siyasi desteği ve Rus liderlerin İran ile ABD arasındaki çatışması ışığında üstün bir küresel rol oynama konusundaki kararlı talebi, iki ülkeyi giderek daha yakın bir yola koydu. Rusya'nın ABD ile ilişkileri, farklı dönemlerdeki iniş çıkışları ve iki ülkenin çeşitli sorunları her zaman Rusya'nın İran ile ilişkilerini şekillendirmiştir. İran ve Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'da siyasi istikrar ve güvenliği koruma çabaları, Rusya'nın İran'a olan güvenini artırdı. Rusya, İran'ı "yurtdışında yakın" istikrar ve güvenliğe katkıda bulunabilecek bölgesel bir güç olarak gördü. İran, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ savaşında Güney Kafkasya gibi Rusya'nın geleneksel nüfuz alanı arasındaki anlaşmazlıklarda aktif olarak arabulucu ve barışçı olarak hareket etti ve hatta çatışmanın yoğunluğunu bir dereceye kadar azaltmayı başardı. İran'ın 1999'daki İkinci Çeçen Savaşı sırasında yönelimi Rus hükümeti için çok değerliydi. İran gerçekçi bir politika uygulayarak Çeçenistan Müslümanları lehine tavır almayı reddetti ve İslam Konferansı Örgütü'nün başkanı olarak Rusya'nın İslam ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesinde yapıcı bir rol oynadı. Tahran'ın bölgede barış ve istikrarı korumak için yürüttüğü aktif çabalar, Rusya'nın bölgede istikrarın korunmasına yönelik harcamalarında azalmaya yol açtı. Rusya da İran ile ilişkilerini genişletmeye çalıştı (Koolae ve Abedi 2017: 143).

İran Cumhurbaşkanı Muhammed Khatami'nin 2001 yılında Moskova'ya yaptığı ziyaret, Tahran-Moskova anlaşmalarının yeni turunun başlangıcı oldu. Her iki tarafın da ikili ilişkileri geliştirmek için yeterli motivasyon ve hedefleri olduğu açıktır. Batıcı bir yaklaşımın dış politikasına hâkim olduğu Rusya'nın bağımsızlığından sonraki ilk on yılın aksine, Rusya'nın İran İslam Cumhuriyeti ile ilişkilerinin geliştirilmesi, Avrasya'nın Moskova üzerindeki tutumu ışığında Rusya'nın İran İslam Cumhuriyeti ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlıyordu. Rusya'nın gelirlerini artırdığı için enerji fiyatlarındaki toparlanma İran'ın ekonomik koşullarını da iyileştirmişti ve Ruslar söz konusu olduğunda silah ilişkilerinin canlanması Rusya'nın yeni gelir kaynağı olarak gördüler. İran'ın Hindistan ve Çin'den sonra Rusya'dan üçüncü büyük silah ithalatçısı olduğu tahmin ediliyordu. İlk adımda İran ve Rusya arasındaki yeni askeri anlaşmalar turunun başlamasıyla, Ross Abouren Export ile İran arasında 8 milyon dolarlık bir sözleşme imzalandı. 2 Ekim 2001 yılın 'de Rusya, İran'a yıllık 300 milyon dolara kadar konvansiyonel silah satma anlaşması imzaladı (Derman 2017: 12). Moskova'nın bakış açısına göre, İran pazarı ülkenin en önemli döviz kaynaklarından biri olan Rus konvansiyonel silah ithalatı için önemli bir kapasiteye sahip. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesindeki bir faktör, ABD'nin İran'la iş yapmayı reddetmesinin ardından Moskova'nın silahlarının yanı sıra nükleer bilgisi için de hazır bir müşteri bulması oldu. İran'ın nükleer programı konusunda, Moskova kendisini silahsızlanma ilkelerine tamamen bağlı görse de, ABD'nin İran'a yaklaşımını reddediyor.

Arap Bahar'ının 2011'de Orta Doğu'da başlaması, Kremlin'in Obama yönetiminin İran nükleer dosyasına ilişkin politikalarına verdiği önceki desteği geri çekmesine yol açtı. Ancak aynı ikili politikaya göre İran ile Rusya arasındaki ticari ilişkilerin durması devam etti. Bazı Rus analistler ve stratejistler İran'ı Rusya için bir tehdit olarak görüyorlar. Onların görüşüne göre, 20 yıllık vizyonu belgesinde Orta Asya, Kafkaslar ve kürkü hayati bir alan olarak gören güçlü bir İran, Rusya'nın çıkarları ve bu alandaki nüfuzu için ciddi bir tehdit oluşturabilir. Buna göre, İran nükleer açmazı sırasında, Ruslar arasında ABD'nin Rusya'nın sınırlarında nükleer bir İran'ı Rusya'ya rakip olarak kabul edebileceği düşüncesi vardı (Akkaya ve İbrahimli 2018:172). Dolayısıyla Hasan Ruhani'nin zaferi ve ılımlı söylemlerin İran'da 2013 seçimlerinde ABD ve Batı ile ilişkilerde gerginliği azaltma ve İran'ın nükleer meselesini çözme vaadiyle Rusya'nın İran'a olan ilgisine bir yenisi daha eklendi. Suriye krizinin

tırmanmasıyla ve Rusya'nın Ortadoğu'da rol oynama isteğiyle aynı dönemde, bölgesel işbirliği konusu Tahran-Moskova işbirliğinin merkezi haline geldi. İki ülkenin Afganistan, Irak ve Suriye'ye karşı ortak yaklaşımları, Rusya'nın dış işleri bakanı Sergei Lavrov'un Eylül 2014'te İran'ı Rusya'nın "doğal müttefiki" olarak adlandırmasına yol açtı. Rusya'nın Ukrayna konusunda ABD ve Avrupa ile olan sorunları, özellikle Rusya'ya yönelik yaptırımlarından sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin çoğunu etkiledi. Arap Devrimleri olarak bilinen gelişmelerde, ABD'nin içişleri sürecine müdahaleleri karşısında İran ve Rusya'nın yakınlığı, Batı Asya ve Kuzey Afrika konularını öne çıkarmıştır. Rusya, Batı ve Orta Asya ülkelerinde ABD destekli demokratik sürece şiddetle karşı çıkmıştır. Aynı zamanda hem İran'da hem de Rusya'da Ukrayna krizinin oluşumu ve Batı'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar, nükleer müzakerelerin sonuçlanması ve en önemlisi Rusya'nın Suriye savaşının operasyon sahnesine girmesi gibi birçok gelişme, Tahran-Moskova ilişkilerinde yeni bir safhanın oluşmasına, iki ülke arasındaki ilişkilerin siyasi, ekonomik ve bölgesel işbirliği içinde farklı boyutlarda kurulmasına yol açmıştır. Vladimir Putin ve Ayetullah Seyyed Ali Khamenei'nin Tahran'da tekrar bir araya gelmesiyle ilk kez, Tahran ve Moskova liderleri Sovyetler Birliği'nin çöküşünden yaklaşık 25 yıl sonra İran ve Rusya arasındaki ilişkilerin her alanda stratejik bir irtibata dönüşerek genişlediğini açıkladılar. Bu nedenle 2015 yılından bu yana Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in İran ziyaretinden sonra Tahran ve Moskova'da oluşan siyasi irade, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkide hamlelere yol açtı (Sinkaya 2016: 24). Gerekli tüm irade ve önlemlerle, İran ve Rusya arasındaki ticaret hacmi 2016 yılında 1,5 milyar doların biraz daha fazlasına ulaştı ve bu iki ülkenin kapasite ve yetenekleriyle hiç orantılı değildi.

Dolayısıyla İran ile Rusya'nın ilişkisine sonuç olarak baksak. Rusya, hem uluslararası alanda (BM güvenlik konseyi başta olmak üzere uluslararası örgütlerde işbirliği), bölgesel işbirliğinde (Rusya'nın Suriye krizinde İran ve Suriye ile askeri işbirliği) hem de İran'ın silah tedarikinde önemli ve eşsiz bir rol oynayan İran'ın en önemli dış politika ortaklarından biridir. Aslında İran, bağımsız dış politikasının doğasına rağmen, Batı ile ve başında ABD ile olan meselelerin ve farklılıkların çeşitliliği ve ABD ile olan farklılıkları nedeniyle ve Ortadoğu'daki öngörülemeyen krizler bağlamında, dünyanın en güçlü ülkeleri arasında sadece iyi bir dostu olan Rusya'yı karşılıklı yarar sağlayan bir ilişkiye sokmaya çalışmaktadır. Moskova-Tahran

ilişkilerini anormal kılan en önemli konu, Orta Asya ve Kafkasya'dan Orta Doğu'ya kadar tüm çevre bölgelerde ABD'nin nüfuzunu karşı koymada iki ülkenin ciddi ortak çıkarlarıdır. Taktik olarak, İran ve Rusya'nın Suriye'deki tutumları, iki ülke arasında Suriye ve Orta Doğu'nun geleceği konusundaki stratejik farklılıklara çok bağlıdır. Nükleer anlaşmaya rağmen Batı, Rusya ve İran'ın iniş çıkışları İran-Rusya işbirliğinin genişlemesinin önünde engel teşkil ediyor. Batı'nın bu ilişki üzerindeki etkisi hem doğrudan hem de dolaylıdır. Öte yandan, tüm düşmanlığa rağmen, Putin liderliğindeki Rusya da başta ABD olmak üzere Batı ile barışçıl ve kazançlı ilişkiler istediğini ortaya koydu. Ancak İran hükümeti, ABD'nin İran İslam Cumhuriyeti'ne yönelik düşmanlığının tükenmez olduğuna inanıyor. Buna göre, İran ve Rusya'nın ABD'nin ikili ilişkideki faktörünü etkisiz bir şekilde etkileme çabalarına rağmen, Tahran ve Moskova'nın çıkarları farklı bir konuda farklılaştığında ve Batı meselesi de gündeme geldiğinde, tarihsel karamsarlık ve güvensizlik iki ülke arasındaki ilişkileri gölgede bırakmaktadır (Koolae ve Abedi 2017: 159-160). Böyle bir bağlamda, İran nükleer meselesi gibi İran-Rusya ilişkilerinin yaklaşmasını önlemek için batının nüfuzu için de bir platform sağlıyor. Bu arada, iki ülkenin bölgesel düzeydeki gerçek özelliklerinden ve uluslararası sistemden yola çıkan gerekçeler, hedefler, engeller, tehditler ve programlar, İran ve Rusya arasındaki ikili ve bölgesel işbirliğinin her zaman mevcut olmayan karmaşık koşulları gerektirdiğini göstermektedir. Bu koşullardan biri, Batı faktörünün olumsuz etkisinin üstesinden gelmek veya bu faktörü ikili ilişkilerde olumlu bir bileşen olarak kullanmak, başka bir deyişle, ABD ve Avrupa ile ilişkiler İran-Rusya ilişkilerinde etkili bileşenlerdir, ancak Batı meselesi iki ülke arasındaki ikili ve bölgesel ve uluslararası ilişkilerde kolay bir konu değildir.

3.2.2. Kuşak Projesi ve İran-Çin Dış İlişkileri

İran ile Çin diplomatik için yakın ama karmaşık ilişkileri var. İki ülke birçok yönden benzer. Her ikisi de eski medeniyetler ve önemli imparatorluklardı. İranlı ve Çinli yetkililer, eski miraslarının ortak yönlerini ve çağdaş meselelerde işbirliğini defalarca vurguladılar. İranlılar, Çinliler gibi, “ilk” eski medeniyetlerden biri olmaktan gurur duyuyorlar. İran kendisini Ortadoğu’da “doğal” bir göç olarak görüyor. İran’ın sadece tarihsel rolü değil, aynı zamanda büyüklüğü, geniş nüfusu ve bölgeyi Batı “emperyalizminden”, özellikle ABD’den kurtarma misyon, güç duygusunu

şekillendiriyor. İran ve Çin, 19. Ve 20. Yüzyıllarda Batılı güçlere boyun eğmelerine son derece kızgın ve öfkeli lerdir. Çin'in komünist ve Batı karşıtı kökenleri ve İran'daki emperyalist müdahalesinin geçmişinin olmaması Pekin'i İran rejimi çekici bir ortak haline getiriyor. Dolayısıyla Çin'in Doğu Asya'daki ABD gücünü geri almak için mevcut çatışması, özellikle Tahran nükleer anlaşma sağlandıktan sonra bile Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı sarsılmaz bir düşmanlıkla karşı karşıya olduğu için İran'ın liderliğine büyük ölçüde ilgi çekici olabilir. İranlı muhafazakârlar başta olmak üzere İranlı yetkililer, Çin'i İran'ın izolasyonu ve ekonomik büyümesini azaltmaya yardımcı olacak ve İran'ı baskın bir bölgesel güç haline getirmek için modern silah ve teknoloji sağlayacak stratejik bir ortak olarak görmek istiyor. Dahası, iki ülkenin uzun bir ekonomik, askeri ve hatta nükleer işbirliği geçmişi vardır (Scobell ve Nadir, 2016: 45).

Kuşak projesinde, İran ile Çin arasındaki işbirliğini etkileyen faktörleri açıklamak için geriye dönüp İpek yolu fikrinin iki ülke ilişkileri çerçevesinde durumunu tartışmak gerekiyor. İran-Çin ilişkileri uzun bir geçmişe sahiptir ve çağdaş dünyaya devam etmiştir. Her iki ülke de dünyanın en eski medeniyetlerinin mirasına sahiptir ve çok eski zamanlardan beri birbirleriyle ticaret halindedir ve bu tarihi bağlantıların ana sembolü antik İpek Yolu'dur. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki resmi ve diplomatik ilişkileri 1971'de modern çağda kuruldu (Ekrem, 2003: 106). Modern dünyada, iki ülke arasındaki ilişkileri, İran'a karşı uluslararası yaptırımlar da dâhil olmak üzere birkaç temel faktör tarafından şekillenmiştir. Ülkenin nükleer programının krizi ve ABD'nin İran-Çin ilişkilerini sınırlama yönündeki stratejik baskısı, son on yılda olumsuz faktörler oldu. Bununla birlikte, İran ve büyük güçler, sözde Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) kapsamında nükleer sorun üzerinde bir anlaşmaya vardıkça, ABD'nin Tahran-Pekin ilişkileri üzerindeki baskısı hafifledi ve iki ülkenin ortak ihtiyaçları ve öncelikleri giderek daha fazla oynamaya başladı. İkili ilişkilerin güçlendirilmesinde rol oynadı. Ancak ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesiyle baskı yeniden arttı.

İpek yolu ekonomik kuşağının Çin'in dış politikasının ve ekonomik diplomasisinin en koşullar yaratmak için İran'ı en önemli önceliklerinden biri yapmak için büyük adımlar attı. Diğer bir deyişle, Çin'in uluslararası davranışını şekillendiren önemli önceliği olacağı gelecekte öngörülebilir olacaktır. Çin ile eş zamanlı olarak İran'ın dış politikası, ekonomik büyüme ve kalkınma için elverişli uluslararası dış politikanın gelişmesi, İran'ın uluslararası davranışının şekillenmesinde giderek artan bir

rol oynuyor ve bu, iki ülke arasındaki işbirliği için gerekli zemini sağlayabilir. Bu nedenle İpek yolu ekonomik kuşağının çok da uzak olmayan bir gelecekte tasarlanması, İran-Çin ilişkilerini şekillendiren ana faktör olabilir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Ocak 2016'da İran'ı ziyareti bu sürecin başlangıç noktası olarak düşünülebilir. İki ülke liderleri arasındaki görüşmelerin en önemli noktası kuşak yol projesi ekonomik kuşağının ilk tasarımına dayalı ikili işbirliği meselesiydi. Ayrıca iki ülke arasında imzalanan 17 işbirliği belgesinin büyük bir kısmı da bu plan çerçevesinde yer alıyor.

İran ile Çin arasındaki ekonomik faaliyetleri ve ikili işbirliğini güçlendirmek için iki ülkenin diplomatik faaliyetleri en önemli temellerden biri olabilir. Çin'in yürütme planlarına bakmak, ülkeler arasındaki işbirliğini güçlendirmek, yapıcı diyalogu geliştirmek için çözümler üretmek ve makro politikalar üzerinde fikir birliği oluşturmak ve ortak çıkarlar geliştirmek özellikle önemli olmuştur. Buna ek olarak, Çin cumhurbaşkanı 2016 kışında Tahran'a yaptığı ziyarette de benzer sorunları gündeme getirdi. Ona göre, iki ülke politika koordinasyonunu artırmalı ve birbirlerinin temel ulusal çıkarlarını desteklemeye ve ikili işbirliği için daha güçlü bir altyapı oluşturmaya devam etmelidir. Şu anda, iki ülke arasında siyasi-stratejik güven oluşturulmuş, ancak yine de makro politikalarda yeterli uyum eksikliğini görüyorlar. İki ülke arasındaki tek müzakere mekanizması, İran ekonomi ve maliye Bakanı ile Çin ticaret Bakanı'nın eş başkanlık ettiği İran-Çin ortak komisyonu. Bu komisyonun son toplantısını yapmak, iki ülke arasında siyasi alanında işbirliğine yönelik bir adım olarak kabul edilebilir, ancak bu komisyonun politika oluşturma ve koordinasyon rolü değil, öncelikle bir yürütme işlevi olduğunu belirtmek gerekir. İki ülkenin önemli bu nedenle, iki başkan arasındaki düzenli toplantılar, politikayı koordine etmelerine yardımcı olabilir (Aydın 2018: 63-76).

Kuşak yol projesinde İran'ın jeo-politik önemi, Avrupa, Asya ve Afrika'nın kıtası arasında bir köprü olan geçiş toprağı olarak kabul edilir. Ülkenin, hassas jeopolitik ve jeostratejik konumuna ek olarak, deva sel enerji rezervleri, diğer ekonomik göstergeleri, nedeniyle belirgin bir jeo-ekonomik statüye sahiptir. Bin yıllık bir medeniyet kökeni, doğu ile batının birleştiği noktası, 15 ülkeyle kara ve su sınırları, dünyanın iki önemli enerji merkezini sahiptir. Bölgede% 21 petrol kaynakları ve %17 doğal gaz varlığı mülkiyeti ile doğu-batı ve kuzey-güney koridorları varlığı ile Avrupa Birliği, Rusya, Hindistan ve Çin bu dört gücü ile bağlantıları, mevcut uluslararası

sistemde önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla İran'ın mevcut konumu bölgesel anlaşmaların yanı sıra siyasi ve askeri örgütlerdeki varlığı istenmediği için, bu durumdan ayrılmayı özellikle batılı olmayan devletler ve düzenlemelere katılmaya kendisi için stratejik bir kara olarak görüyor. İran'ın doğu ve batıyı dengeleme genel politikası göz önüne alındığında, İran'ın dış politikasında doğu 'ya dönük politikası izlemek, başta Çin olmak üzere doğu ülkeleriyle ilişkilerin genişletilmesine vurgu yaptığı stratejik bir yaklaşım haline gelmiştir. Bu dönemde İran'ın nükleer programı ve Batı'nın yaptırımlarıyla ilgili gelişmeler, İran'ın bu politika ışığında Çin gibi ülkelerle geçmişteki ilişkileri tanımlamaya çalışmasına ve bunları Batı'ya karşı siyasi meydan okumalarda stratejik ortaklıklar olarak uygulamasına yol açmıştır (Pirsalami ve Pirankho, 2015: 25). İran- Çin işbirliği iki taraf arasındaki siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkilerinin temelini oluşturan jeopolitik alanda, Orta Doğu'dan Hint Okyanusu'na, Malakka Boğazı'na ve Orta Asya'ya kadar geniş bir alanı kapsıyor. Bu nedenle, Çin'in jeopolitik ve jeostratejik hususlarının çoğu Orta Doğu ve İran'ın bu bölgedeki merkezi rolüne bağlıdır, böylece İran Çin'in bazı stratejik çıkarlarının çekirdeği olarak kabul edilebilir. İran uzun zamandır ünlü ipek yolu üzerinde bulunuyor ve Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında stratejik bir konuma sahip, bu hem deniz hem de kara yollarında Doğu ile Batı arasındaki bağlantıda önemli bir faktör olmuştur. İran'ın Orta Doğu üzerinden Çin'e ve Avrupa'ya uzanan geniş nakliye yollarına erişimi olduğu göz önüne alındığında, ülkenin yeni kuşak yolu gibi ekonomik planlarında önemli bir rol oynayabilir.

Joint Comprehensive Plan Of Action(JCPOA) sonra İran ve Çin arasındaki jeopolitik ve jeostratejik alanda, Tek Kuşak, Tek Yol girişimi merkezi bir tema haline geldiğinden, İran'ın Çin ile işbirliği yapma isteğinin yanı sıra İran'ın daimi ticaret ortağı olması her iki ülkeye de iyi bir fırsat sunmaktadır. İran'ın kuzeyine geçecek olan yolun kara yolu, İran-Çin stratejik ilişkilerinin yeniden kurulmasına doğrudan etki edecek ve iki taraf arasındaki bağları daha da güçlendirecektir. Yeni İpek Yolu deniz hattı bir şekilde Basra Körfezi geçiş güzergâhını ana güzergâhlardan dışlasa da, bu bölgenin enerji dağılımı ve mal akışı açısından konumu nedeniyle, alt rotalar şeklinde yer almakta ve dolayısıyla İran'ın bu hattaki konumu yükseltmektedir. Ancak kara veya zemin hattında İran, doğu ile batı arasında büyük bir köprü olarak önemli ve Çin bu diplomasinin siyasi ve ekonomik özelliklerini göz önünde bulundurursa, İran eskisinden

çok daha önemli bir konumdan yararlanabilir. Pekinle yetkililer İran'ı yeni İpek Yolu'nda önemli bir düğüm olarak görüyorlar, bu yüzden karayolu, ulaşım ve demiryolu bağlantılarını artırmak ve hatta İran'ın adalarından birinde bir deniz üssü kurmak istiyorlar. Buna göre Çin, Yeni İpek Yolu projesinde ulusal ve uluslararası çıkarlarını kazanmak için önemli bölgesel güçlere özel önem vermekte ve şu anda İran'ın jeopolitik ve jeo-ekonomik konumundan kaynaklanan İran için ayrı bir önem taşımaktadır. Bölgedeki yüksek önemi ve somut değişimleri nedeniyle Yeni İpek Yolu, İran da dâhil olmak üzere bu yönde bulunan tüm ülkeleri etkilemekte ve onlar için tehdit ve fırsatlarla ilişkilendirilebiliyor. İran'ın büyük hedeflerine uygun olmanın ve birçok fırsat ve avantaj getirmenin yanı sıra, bu plandan yararlanmak için farklı ülkelerin yarışmaları ve ülkeler arasındaki bazı gerginlikler göz önüne alındığında, İran'ın dış politika aygıtının bu planın fırsatlarından yararlanması ve yönetebileceği ve yöneteceği zorlukları yönetmesi gereken zorluklar da yaratacaktır. İran'ın kendi kapasiteleri buna bağlı olacaktır (A.g.e: 26-27).

İran'ın en önemli Asyalı aktör olarak Çin ile ilişkilerini derinleştiriyor. Çin ile yakın ilişkiler kurma ve bu bağlarla çeşitli siyasi ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılama olasılığı, İran'ın ayrıcalıkları nedeniyle benzersizdir. Potansiyeli ve gerçek potansiyeli nedeniyle Çin, İran için diğer güçlerle denge kurarak bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanmasına ve korunmasına yardımcı olabilecek stratejik bir müttefik olabilir. Bilim ve teknolojinin yanı sıra ticaret ve ekonomik kalkınma alanında da ülkenin ilerlemesi, İran'ın onunla iletişim kurma konusundaki ilgisine yol açtı. Genel olarak Çin, mevcut dünyada onunla olan ilişkisinin ve İran için ekonomik, siyasi ve güvenlik potansiyellerinin kullanılmasının farklı boyutlarda büyüme ve gelişmeye yol açacağı önemli bir değişkendir. Buna göre kuşak yolu projesi kesinlikle Çin- İran işbirliğini güçlendirecektir. İran, transit konumu nedeniyle Çin'in kuşak projesini ilerletmesi için en önemli ortağıdır. Bu projede İran-Çin ilişkilerinin en önemli belirleyicisi, bu alanda, büyük yetenekleri nedeniyle, Çin'in iki kategorideki yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanmasında benzersiz bir rol oynayabilmesinin yanı sıra, bölgedeki pazarlarda malların hızlı, güvenli ve ekonomik dolaşımı için güvenlik sağlayabilen ve dış pazarlara ihraç eden petrol ve pazar faktörüdür. Bu, gelecekte iki taraf arasında net bir ekonomik ve siyasi işbirliği uzun dönemde çizer. Çin'in İran'ın Batı ile olan bazı zorlu meselelerinde İran'la işbirliği konusunda giderek artan dikkati, İran'ın projeye katılma

konusundaki daha büyük iradesine temel teşkil edebilir. İki taraf arasında özellikle nükleer anlaşma sonrası ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesi, Çin ile karşılıklı yakınlığı güçlendirerek İran'ın kritik durumlarda işbirliği dışı maliyetlerini artırmasına yardımcı olabilir ve böylece ülkenin İran ile siyasi ilişkilerini tartabilir. Küresel güç denklemlerinde İran özel jeopolitik, jeo-ekonomik ve jeostratejik özelliklere sahiptir. Doğu ve Güney Doğu Asya'nın ekonomik büyümesi, bölge genelinde ekonomik mal alışverişi için geniş bir iletişim ağı, sakin ve güvenli rotalar ve koridorlar gerektirmektedir. Jeopolitik avantajlardan kaynaklanan önemli bir iletişim ve transit otoyolun rolü nedeniyle, İran'ın rotası, malların deniz ve kara yoluyla tüketim pazarlarına taşınması için en kolay, en kısa, en güvenli ve en uygun maliyetli rotalardan biridir. Ayrıca jeo-ekonomik konumu ve bol petrol ve gaz kaynakları ile açık denizlere ve stratejik Hürmüz Boğazı'na coğrafi yakınlığı nedeniyle Çin gibi bir ülkede petrol ve gaz tedarikinde diğer rakip ülkelere, yani Türkmenistan, Katar ve Rusya'ya göre münhasır bir yere sahiptir. Bu kapasiteler, İran'ın güçlerin ve bölgesel rolün odak noktası haline getirmenin yanı sıra, İran'ın üstün bir bölgesel güç olarak konumunu pekiştirmek ve güçlendirmek için büyük bir adım atabilir. Çin'in doğu bölgesindeki artan nüfuzunu önleme hedefi göz önüne alındığında, Çin'in örtülü önceliği ABD ile rekabet etmek ve Washington'un Asya'daki ilerleme eğilimlerini önlemek için Orta Doğu'daki bölgesel dengeyi güçlendirmek gibi görünüyor. Bu süreç, İran'a bazen bölgedeki ABD desteğinin gölgesinde kalan Arap- Amerikan muadiline karşı Çin- İran ittifakı aracılığıyla bir pozisyonu geri kazanma fırsatı sunuyor (A.g.e: 29-30). İran, ekonomik, coğrafi ve iletişim potansiyellerini kullanarak makroekonomik ve ticari yatırım kanallarıyla güvenlik ve ulusal çıkarlarının desteklenmesine yardımcı olacak ve ülkesine yönelik tehditlerin, saldırganlıkların ve saldırıların maliyetini artıracaktır. Ayrıca, İran'ın kalkınması için yeterli geliri garanti eden dünya enerjisinin sağlanmasında temel bir role sahip olmak, ulusal güvenlik ve istikrarın sağlanmasında yardımcı olabilir. Çin'in sorunu, Amerika'nın bazı müdahaleci politikalarına ortak yaklaşımların benimsenmesine yardımcı olacak İran'ın birçok uluslararası konudaki tutumlarına yakındır. Her iki ülkenin de çıkarları ABD'nin tehdidi altında, bu süreç devam ettikçe olumlu olacak. Yeni kuşak Yolu girişiminin yanı sıra uluslararası yaptırımların tartışılmasında İran sorununun çözülmesinin, İran'ın aynı anda iki Batı odaklı ve Doğucu söylemi sürdürmesinin önünü açması muhtemeldir. Nükleer

meselenin çözülmesi ve yaptırımların kaldırılması İran'ın Batı ile işbirliğine yol açsa da, Yeni İpek Yolu projesinde aktif rol almak İran'ın ekonomik açığını da finanse edecek ve altyapı alanında faydalı yatırımların geliştirilmesine yol açacaktır. Batı ve Doğu'nun avantajlarından yararlanmadaki denge, İran'ın ulusal çıkarlarıyla daha uyumludur ve bu plan, İran'ın Doğu odaklı ve Batı odaklı söylem arasında bir karşı ağırlık oluşturmak için sermaye olarak kullanması gereken bir fırsattır. İran'ın dış politikasında farklı dönemlerde sadece doğu ve batıya güvenmenin zararlı etkileri açıktır ve tam da normal şartlardaki bu tarihsel deneyim nedeniyle, İran küresel işlere ve uluslararası nitelikteki projelere katılarak bir tarafa güvenmenin ötesine geçmeye çalıştıkça, ülkenin ulusal çıkarları daha da güvence altına alınacaktır. Ayrıca, yeni İpek Yolu projesi, bir yandan geniş yelpazesi ve doğu ile batı arasındaki yaygın bağları nedeniyle, diğer yandan İran'ın bu girişimin orta ve merkezi bağlantısı olarak konumlandırılması, İran'a eş zamanlı doğu-batı dikkati ve İran'ın her iki alanda da güçlü ülkelere olan ilgisinin temelini oluşturabilir.

Yeni İpek Yolu girişimi, fırsatlara ek olarak İran için de tehdit oluşturabilir. Yeni kuşak Yolu projesinin kara yoluna kısa bir bakış, planın tam olarak uygulanması halinde Çin'in İran'ın doğu ve kuzeydoğusundaki etkisinin artacağını ve buna kesinlikle İran'ın dış politikasının işlevsel kapsamına yönelik kısıtlamalar ve çevredeki ekonomik diplomasinin eşlik edeceğini göstermektedir. Çin'in Pakistan ile olan geniş bağları, Hindistan ile rekabet açısından Afganistan'ı etkileme çabaları ve projenin Orta Asya'ya teorik olarak odaklanması, pratikte, İran'ı stratejik ortamında, bazı uzun vadeli avantajlara rağmen, İran'ın bölgesel diplomasinin başarısını garanti edemeyen başka bir büyük gücün varlığının devam etmesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Son yıllarda Çin, İran'ın doğu çevresi olan Güney Asya'da bölgesel koalisyon kurmanın ana odak noktalarından biri olmuştur ve bu rolün güçlendirilmesi, bu bölgedeki ülkelerin diplomasisini İran gibi ülkelerin çözüm ve girişimlerine güvenmekten çok büyük güçlerin çıkarlarından daha fazla etkilemiştir. Çin'in varlığı ABD'ye karşı dengenin temelini oluştururken, başka bir açıdan ABD'nin bölgedeki varlığının artması ve İran'a yönelik tehditlerin artması için bir faktör olabileceği unutulmamalıdır, özellikle ABD'nin Afganistan'da hala doğrudan askeri ve güvenlik varlığı olduğu ve Pakistan ile ilişkileri de not edilmiştir. Çin'in görüşüne göre, İran'ın birçok ana ekonomik itici etkisi de var: enerji güvenliği, İran'ın iç pazarının ve batı ülkelerinin büyük kapasitesi, Kuşak-

Yol Girişimi'nin geliştirilmesi, Çin'in Basra Körfezi'ndeki varlığını artırma isteği ve Pekin ile Washington arasındaki küresel rekabet. Bu uyararlardan herhangi birinin ilgisi ne sabit ne de dayanıklıdır. Bu nedenle, Çin'in İran'a yaklaşımının oluşumunda hangisinin galip geleceği ve iki ülke arasındaki etkileşim düzeyinin, ikincil ABD yaptırımlarının varlığı ve İran'ın bölgedeki güvenlik yaklaşımı da dâhil olmak üzere dış faktörlerin etkisine son derece bağlı olduğu görülmüyor. İran, Kuşak-Yol Girişimi'nde üç ana alanda etkili bir varlığa sahip olabilir: Çin'in Hint Okyanusu'na erişimi, batı İran ülkelerinin pazarına girmesi ve Çin'in enerjisini çeşitli formatlarda güvence altına alması (Safary, Ahmadi ve Barzegar, 2020: 121-122). İran Çin'in Kuşak-Yol Girişimi'ndeki avantajları da önemli. Çin'e göre İran, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nda (girişimin temel bir parçası olarak) merkezi bir unsurdur. Yoğun bir şekilde pazarlanan ve Çin'in Orta Asya üzerinden Basra körfezi ve Avrupa'ya sınır ötesi etkisini genişletmeyi amaçlayan bir kuşağıdır. Bu arada İran, yeni bir İpek Yolu ekonomik planının gereği olan Orta Doğu bölgesinin istikrarının korunmasında önemli bir rol oynayabilir.

Öte yandan, Büyük Orta Asya Planı'nın uygulanması ve ABD'nin yeni İpek Yolu stratejisi Çin planından farklı bir yola sahiptir ve İran ve Çin'i bölge jeopolitiğinden uzaklaştırmaya çalışması, İran'ın Türkiye dâhil rakipleri her zamankinden daha fazla fayda sağlayabilir. Bu nedenle, Çin'in bakış açısından, İran Orta Asya, Basra Körfezi ve Avrupa arasında coğrafi bir eksen oyuncu olarak stratejik bir ana konuma sahiptir. Ayrıca İran, Çin-Orta Asya ve Batı Asya Ekonomik Koridorunun en önemli merkezlerinden biridir. Pekin'in Rusya'ya geçmeden Akdeniz'e ulaşımını sağlayan bir kara yoludur. Bununla birlikte, İran'ın Batı Asya Ekonomik Koridoruna tamamen dâhil edilmesi, İran ile komşu ülkeler arasındaki bağlantı seviyesinin ve kalitesinin artırılmasına bağlıdır. Çin'in büyük yatırımları ve İran'ın ticaret hukuku ve küresel finansal uyumu önemli ilerlemeler gerektiren bir hedeftir. İran aynı zamanda Çin'e ana petrol ihracatçılarından biridir. Öte yandan Gwadar'ın kalkınma umutları Çin için önemli bir rol oynuyor. Hem Pakistan limanında rafineri inşaatı alanında hem de bunun üzerinden Çin'e petrol ve gaz ihracatı alanında. Bu nedenle, İran sınırına giden Pakistan tarafındaki doğal gaz boru hattının inşasında işbirliği, Çin'in projeleri şeklinde takip edilebilir ve uygulanabilir. Pakistan'daki gaz santrallerinin gelişimi ve Chabahar'ın büyük bir arka kıyısına duyulan ihtiyaç göz önüne alındığında,

bu boru hattının ilerlemesi ve Gwadar ile Chabahar arasındaki demiryolu güzergâhı kesinlikle İran için yararlı olabilir (A.g.e: 123).

İran'ın Çin ile kurumsal işbirliğinin tarihsel deneyimi, Çinlilerin ne zaman İran'ın bir mekanizmadaki varlığının ABD'den artan hassasiyet ve baskıya neden olabileceği izlenimine kapılsa, ya nihai gerçekleşmesi karşısında göreve geldiklerini ya da bunu başarmak için gerekli çabayı göstermediklerini göstermiştir. İran'ın Şanghai İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) üye olma girişimi, örgütün güvenlik algısını önlemek amacıyla birçok kez İran'ın örgüte tam üyeliğini engelleyen veya bozan Çin'in yaklaşımının açık bir göstergesidir. İran, Yeni kuşak Yolu girişimi kapsamında Doğu Asya ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmeye çalışsa ve tüm gelişimsel, ekonomik ve siyasi kapasitelerini kullanmak istese de, ABD'nin Asya ilişkilerinin gelişmemesine yönelik baskı ve tehditler ve İran ile işbirliği gibi engelleri de bulunuyor ve bu da İran'ın planı kullanma potansiyelini baltalıyor. İran'ın güvenliği tehdidi ve ABD'nin planının uygulanmasıyla birlikte plandan çıkarılması da ülkeden gelen bir tehdit olarak görülebilir. İran'ın bu planın ana yönü olarak kabul edilmesi halinde, ABD'nin İran'ın bu tür mekanizmalara katılımına yönelik hassasiyetlerinin artacağı ve İran'ın kimliği üzerinde baskı ve güvenlik uygulayarak, sadece bu alanda değil, İran'ın ekonomik ve siyasi işbirliğinin diğer yönlerinde de ciddi engeller yaratabileceği anlamına geliyor. Geçmişte Orta Asya doğalgaz boru hattının İran üzerinden taşınması sırasında olduğu gibi.

Planda İran'a yönelik bir diğer kısıtlama da Çin'in Suudi Arabistan da dâhil olmak üzere İran'ın bölgesel rakipleriyle ilişkilerini artırmak. Çin'in büyümesi ve ortaya çıkması ve Arap Birliği ile yakın ilişkiler kurma çabaları, Çin'in Araplarla dostane ve yakın ekonomik ve güvenlik bağları kurmak için İran'dan daha fazlasını istediğini, bu durumda Arapların İran'ın Çin ile konumunu yavaş yavaş işgal etme olasılığının arttığını göstermektedir. Çin'in enerjinin önemi konusunda Suudi Arabistan da dâhil olmak üzere bölgedeki diğer ülkelerle işbirliğini her zaman sürdüreceği unutulmamalıdır. İpek yolu haritasına bakıldığında, Basra Körfezi rotasının Çin'in enerji politikasında daha az öneme sahip hale geldiği, Kızıldeniz ve Bab el-Mandab Boğazı'nın Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'nın yerini alabildiği görülüyor. Uzun vadede bu politika, Suudilerin Kızıldeniz'den gelen enerji nakil hatlarını daha önemli hale getirecek ve İran'ın jeo-ekonomik statüsünün ve Basra Körfezi'nin kuzey

kıyılarının azalmasına yol açabilecek, bu da siyasi ilişkilerin gelişmesiyle birlikte İran'ın yalnızlaşmasının önünü açabilecektir.

İran ile Çin arasındaki tarihsel ve köklü ilişkiler ne olursa olsun, uluslararası sistemdeki güçleri bir yandan Doğu-Batı rekabeti terimiyle dengeleme politikası, diğer yandan kara erişiminden uzak alanlar üzerindeki jeostratejik etki, yani Basra Körfezi, İran'ı Çin'in stratejik ve kilit çıkarlarının bir kısmının ağırlık merkezi haline getirmiştir. İran'ın jeopolitik rolü uzun zamandır tartışılmazdı, böylece yeni İpek Yolu boyunca yer alan ülkeler arasında İran, Asya ülkeleri arasındaki iletişim ve ilişkilerin geliştirilmesinde olumlu ve yapıcı bir rol oynama yeteneğine sahip ülkelerden biridir. Dolayısıyla iki eski Asya medeniyeti arasında ticaret, ekonomi, siyaset, kültürel ve güvenlik alanlarında iki yakın ortak, ikili ve çok taraflı alanda birçok ortak görüş ve ilgi alanı vardır, birbirlerini önemli bir stratejik ortak olarak görürler. Kültürel ortaklıkları, çok taraflılığı tanıyarak, ulusların eşit egemenlikten yararlanma hakkını ve kendi yerli kalkınma modelini destekleyerek, ilişkilerini karşılıklı fayda yaklaşımına dayalı stratejik bir düzeyde genişleten çeşitli küresel konularda benzer görüşleri paylaşmıştır. Diplomatik ilişkilerin kurulmasından bu yana enerji, altyapı, bilim ve teknoloji alanlarda işbirliğine olanak tanıyan alanlarla derin ve dostane ilişkilerle, iki tarafın liderleri genişletmeye ve güçlendirmek için görüşmeler yapılmıştır. Çin ve İran'ın iki büyük Asya medeniyeti arasındaki ilişkiler alanında yeni bir sayfa açtığını liderlerin ikili ilişkileri derinleştirme çeşitli alanlarda ikili işbirliğini güçlendirme yönündeki ortak iradesini gerçekleştirmek için etkili bir adım olduğunu teyit etmektedir. Kuşak yol girişimi Ocak 2016'da yayınlanan Çin Halk cumhuriyeti ile İran İslam cumhuriyeti arasında kapsamlı bir stratejik ortaklığın kurulmasına ardından 2021 yılında 25 yıllık kapsamlı işbirliği antlaşma imzalanmıştır. Bu kapsamlı antlaşması bölgesel ikili ve uluslararası ilişkilerde kazan-kazan yaklaşımına dayalı kapsayan Çin-İran stratejik ortaklığının teşvik edilmesi muazzam işbirliği potansiyeli göz önüne alındığında, taraflar bu belgi kapsamında aşağıdaki hedeflere ulaşmak için birlikte çalışacaklardır (Şahin, 2021: 1-2).

İkili ekonomik ve ticaret işbirliğinin genişletilmesi kamu ve özel sektörü ile serbest bölgeler arasında etkili etkileşim, ekonomi, teknoloji ile turizm alanlarında etkinin artırılması, çeşitli ekonomik alanlarda stratejik katılım, üniversiteler, teknoloji ve bilim bölümleri arasındaki işbirliğini genişletmektedir. Bu yoldaki engellerine ve

zorluklarına üstesinden gelmek için ortak ekonomik işbirliğinin etkilileri sürekli gözden geçirilmesi birbirlerinin pozisyonlarını desteklemek, uluslararası forumlarda ve bölgesel organizasyonlarda işbirliği yapmak- savunma stratejik yetenekleri güçlendirmek için askeri işbirliğini genişletmektedir. Diğer alanlarda tercih edilen işbirliğinin bazıları şu şekildedir. Enerji, ham petrol (üretim, nakliye, rafine etme ve tedarik güvenliği), petrokimyasallar, yenilenebilir enerji ve sivil nükleer enerjiyi içerir. Kara yolları, demiryolları ve deniz bağlantıları, İran'ın kuşak yol girişimindeki rolünü teşvik edecek, kara para aklama, terörün finansmanı ve organize suçla mücadeleyle vurgu yaparak ulusal para birimlerinin kullanımına vurgu yapan yüksek standartlı bankacılık işbirliği yapılıyor. Dolayısıyla Çin-İran ilişkileri de tam olarak mükemmel değildir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin P5+1 grubunun (beş daimi üyesi ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin- artı Almanya) İranlı Nükleer program müzakere eden bir üyesi olan Çin, ABD'nin İran'ın ekonomik izole etme Nükleer anlaşmaya varmak için Tahran üzerinde baskısını artırma çabalarını destekledi (Alperen, 2019: 13). Çin hükümeti, Çin endüstrisinin çoğu ile birlikte, İran'ın Nükleer programına karşı ABD ve BM yaptırımlarına uymuştur. Çin, İran petrolünün halen en büyük alıcısı olmasına rağmen, ABD yaptırımlarını ihlal etmekten kaçınmak için İran petrol alımlarını önemli ölçüde azaltılmıştı. Sonuç olarak İran-Çin ilişkilerinde ekonomik işbirliği arzusu her zaman var olmuştur, örneğin Xi Jinping Ocak 2016'da İran ziyareti sırasında, Asya Altyapı Geliştirme Bankası tarafından fiber optik kablolanmanın geliştirilmesi ve Tahran-Meşhet yüksek hızlı hattı da dâhil olmak üzere çürük yüksek hızlı terin hatların geliştirilmesi için faizsiz ve düşük faizli krediler tahsis edildiğini açıkladı. Ayrıca Jask limanı da dâhil olmak üzere Çin sermayesi ve teknolojisine sahip serbest bölgelerin ve yeni sanayi mülklerinin oluşturulmasından ve Exim Bank of China tarafından haklı projelerin finanse edilmesi hakkında konuştu. İran'ın Kuşak-Yol Girişimi'ne katılım konusunda da bir mutabakat anlaşması imzalandı. İki ülke arasındaki ekonomik bağlara rağmen, Kuşak-Yol Girişimi şeklinde Çin'in ekonomik diplomasisi ve yatırımı için daha fazla kapasite izlenebilir. Çin, kaynakları ve borsaları çeşitlendirmek için enerji güvenliği stratejisinde özel bir yere sahiptir ve bu da İran'ın gelecekteki enerjiyi güvence altına almadaki rolü konusunda uygun bir politika yaparsa bugünkünden daha büyük olacaktır. Çin her zaman ABD'den İran'a yönelik politikasını yeniden değerlendirmesi ve "sorumlu bir lehtar" gibi davranması için sürekli baskı altında olmasına rağmen. Eski

ABD Başkanı Tump, ABD'nin JCPOA'dan çekilmesinin ardından İran'ı izole etmek için Çin'e İran'ın petrol ihracatına yaptırım uygulaması için baskı bile yaptı. Bu nedenle Kunlun Bank gibi bazı Çin devlet şirketleri, ABD yaptırımları nedeniyle İran ile ticari ilişkilerini azalttı ve Çin'in İran'a ihracatı Ekim-Aralık 2018 arasında yaklaşık yüzde 70 azaldı. Ayrıca, 2019'da ABD'nin baskısı altında, İran'da ve Basra Körfezi'nde Kuşak Yol uygulaması ciddi şekilde tehlikeye girdi ve Çin, iş çıkarlarını ve kuşak yol projelerinde çalışan vatandaşları korumak için daha aktif davranmak zorunda kaldı. Bununla birlikte, Çin'in artan etkisi göz önüne alındığında, Çin'in siyasi ağırlığını bölgedeki ekonomik planlarının güvenliğini desteklemek için kullanması muhtemeldir (Safary, Ahmadi ve Barzegar 2020: 124-125).

3.2.3. Kuşak Projesi ve İran-Güney Asya İlişkileri

Güney Asya'da birbirleri ile uzun zamandır devam eden bir kan davası olan iki büyük nükleer devlete ev sahipliği yapmaktadır. İslamcı aşırılığın kökü de on yıllardır bölgede kök saldı ve herhangi bir kaçınılmazlık durumunda devreye girecektir. Öte yandan, ikinci dünya savaşından sonra dünyanın en çetin krizlerinden biri olan Keşmir krizi, Pakistan ve Hindistan'ın ortak teması olan bu bölgede de mevcut çatışmalar devam etmektedir. Çin'in Pakistan'a yaptığı ve iki ülkenin siyasi ve askeri ilişkilerinin derinliğinin bir göstergesi olan büyük yatırımı göz önüne alındığında, Hindistan ABD ile ilişkilerini güçlendirmiş ve Pekin-İslamabad'ı daha fazla güvenlik ve güçlü dostluğu açısından dengelemiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Güney Asya ve bölgedeki ülkelerde çıkarlarını korumanın yanı sıra Çin'in bölgeye sızmasını ve Hindistan'a doğru engellemesini önlemek için de daha istekli hale geldi. Büyüyen Pekin-İslamabad ilişkisi her zaman Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri'nden şüphe altında olmuştur ve iki sinin hareketlerine yol açmıştır(Farzin Nia, Ayaz 2016: 60). Bölgesel bir kuru köprü olarak jeopolitik açıdan Afganistan, Güney Asya'yı Orta Asya'ya, tam tersi ise bölge ülkelerinin ticaret, transit ve bağlantı için en düşük maliyet ve zaman göstergeleri ile Orta Doğu ve Uzak Doğu'ya bağlayan odak noktasıdır. Ancak kronolojik açıdan Afganistan'ın bölgedeki ülkeleri birbirine bağlayan merkezi olarak rolü İpek Yolu'nun tarihine ve yüzyıllar sonrasına dayanıyor. Ancak 2001'deki gelişmeler ve Afgan Talibanizmi'nin yalıtılması sona ermesinden ve küresel sistemdeki yeni ve büyük siyasi güvenlik ve ekonomik etkileşimler ve denklemlerin sona ermesinden ve alt

sistemlerinin nedeninden sonrasında Afganistan'ın büyük bölgesel ve küresel gelişmelerdeki jeopolitik konumu bir kez daha önem kazanmıştır. Öte yenden bugün Afganistan, Asya'nın kalbindeki bölge ülkeleri için bağlantı noktası olmuştur. Güney Asya'nın önde gelen aktörü olarak Hindistan, bölgesel hegemonya ve siyasi, güvenlik ve ekonomik hedeflerin umuduyla, orta Asya da dâhil olmak üzere bölge ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek ve geniş bantlamak istiyor. Enerji kaynakları ve önümüzdeki 30 yıl içinde Orta Doğu'dan sonra uluslararası politikanın ikinci en önemli alanı olan Orta Asya, Hindistan, Çin, İran, Türkiye, Rusya, Amerika Birleşik devletleri, Avrupa Birliği ve bölgedeki bazı bölgesel ülkeler gibi play-off'lar için muazzam jeopolitik, jeo-ekonomik ve jeo-stratejik potansiyellere sahiptir. Hindistan'ın Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde dört ana karayolu geçiş rotası bulunmaktadır. İlk rota, Hindistan'ı Çin üzerinden Orta Asya ülkelerine bağlamak. İkincisi, Hindistan'ı Pakistan'ın Gwador limanının Transit Koridoru güzergâhı üzerinden Afganistan üzerinden Orta Asya'ya bağlamak. Üçüncü rota İran ve Rusya'dan geçiyor ve 2000 yılında üç ülke arasında karayolu kurulması için bir anlaşma imzalanmıştır. Ancak dördüncü güzergâh İran'ın Chabahar limanı ve Afganistan üzerinden Orta Asya ülkelerine ulaşılmasıdır(Ammar 2018: 6).

Dolayısıyla asıl konumuz İran'ın Güney Asya ülkeler özellikle Hindistan, Pakistan ile Afganistan üzerindeki ilişkilerine daha odaklanmam lazım çünkü kuşak yol projenin bölgede ana ülkelerden bunlardır. İlk olarak İran ve Hindistan Afganistan üzerinden ilişkilerin ardına İran ile Pakistan arasında kuşak yolunda etkiler odaklanmalıyım. Afganistan'da İran-Hindistan işbirliği, iki ülke arasındaki işbirliği, güvenlik konuları ve Afganistan'daki radikal dini grupların faaliyetleri için en önemli ortak alanlardan biridir. Hindistan gibi İran da İŞİD, Taliban ve Afganistan'daki diğer terörist grupların etkisinden korkusu ve son yıllarda Jaish al-Adl ve Jaish al-Nasr gibi köktendinci grupların İran'ın Belucistan topraklarındaki terör saldırıları arttı. Ancak bu gruplar bir süredir üslerini Pakistan'a taşıyor ve İran'ın Pakistan ve Afganistan'a karşı güçlü protestolarına yol açan Sistan ve Belucistan vilayetlerinde, İran'ın güney ve doğu vilayetlerinde dini mekânlara bombalı saldırılar, rehin alma ve bazen intihar operasyonları gibi terör eylemlerini Pakistan toprakların üzerinden gerçekleştiriyor. Bu nedenle, Hindistan ve İran'ın Afganistan'daki çıkarları güvenlik boyutunda birbirine daha yakın görünüyor ve iki taraf arasındaki işbirliği alanları giderek daha fazla

hissediliyor. Hindistan ve İran'ın çıkarları birçok alanda iç içe geçmiş durumda. Belki de Pakistan'dan daha fazla, İran'ın Hindistan ile ortak çıkarları vardır ve iki ülke arasındaki farklılıklar ve çatışmaların daha küçüktür ve belki de bu tutumlar Pakistan tarafından oluşturulmuştur. İran, büyük ölçüde Pakistan'ın Afganistan'daki politikalarından, özellikle de Taliban'ın 1994'ten 2001'e kadar gördüğü zulümlerin doruğunda, Afganistan konusunda Pakistan ile güçlü bir çıkar çatışması yaşıyor. İran her zaman Pakistan'ın Afganistan'ın işlerinde her yerde bulunmasını engellemeye çalışmıştır. Afganistan'da Taliban'ın son yirmi yılda yükselişi, Hindistan ve İran'ı bölgesel güvenliğe yönelik yeni tehditlere ilişkin değerlendirmelerinde birbirine yaklaştırdı (Dehghan vd., 2018: 154).

Karşılıklı bağımlılık açısından bakıldığında, İran-Hindistan ilişkileri ortak çıkarlar ve ihtiyaçlar dengesine dayanmaktadır. Genel olarak, İran ve Hindistan arasındaki işbirliği alanları çok sayıda ve çeşitlidir. Bu yüzden ne İran ne de Hindistan diğerinin ikili ilişkilerdeki ve işbirliğindeki rolünü göz ardı edebilir. İran, Pakistan üzerinden Hindistan'a komşudur. Hindistan'ın İran'la bağlantı kurma konusundaki stratejik çıkarı, ülkenin gelişmekte olan bir küresel güç olarak kendini tanıtmak için bölgesel ve küresel politikalarıyla uyumludur. Hindistan, Doğu görünümlü politikasına dayanarak Orta Doğu, Orta Asya ve Afganistan'daki nüfuzunu artırmakla ilgileniyor. Bu arada İran, Hindistan'ın çevresindeki hedeflerine ulaşmada çok yardımcı olabilir. Ortak güvenlik konuları ve endişeleri, enerji alanındaki ortak çıkarları. İran'ın Hindistan'ın Afganistan ve Orta Asya'ya erişimindeki uygun konumu. Chabahar deniz limanının Kuzey-Güney Koridorundaki rolü, Stratejik, ekonomik kalkınma çıkarları ve Afganistan'daki ortaklıklar, İran ve Hindistan'ın çıkarlarının karşılıklı bağımlılığına yol açan ve kendi içinde iki ülke arasındaki ikili işbirliği ve etkileşimin önünü açan konular arasındadır. İran, Chabahar'a etkinleştirerek, dış politika ve uluslararası güvenliğin avantajlarından bağımsız olarak bu bölgede sürdürülebilir bir güvenlik düzenleyebilir (Ahmadi, Mohammadi 2017: 54). Jeopolitik bağımlılık, bir ülkenin veya bir siyasi aktörün ulusal çıkarlarının ve hedeflerinin diğer ülkelerin siyasi aktörlerin coğrafi avantajlarına, coğrafi karşılıklı bağımlılığı, uluslararası işbirliği ve etkileşim felsefesine dünya siyasi sisteminin gelişimine bağımlılığıdır.

Dolayısıyla Chabahar limanı, doğrudan veya dolaylı olarak birkaç önemli uluslararası karayolunun güzergâhı üzerinde yer almaktadır ve en stratejik geçiş

noktalarından biri olma potansiyeline sahiptir. Chabahar 'ın Kuzey-Güney küresel koridordaki konumu ve Hindistan'ın Orta Asya, Afganistan ile Hazar devletlerinin yükselen kalbine girmesi için en uygun rota, Hindistan'ın İran'a jeopolitik bağımlılığına yol açmışlardır. Ayrıca bu liman Umman Denizi'nin yapısı ve Hint Okyanusu'nun yapısı olmak üzere iki bölgesel yapının üyesidir ve Afrika, Asya ve Okyanusya'nın üç kıtasına bağlanabilir. Chabahar 'dan büyük kapı olarak anılması sebepsiz değil: Afganistan'ın kuşatılmış ülkeleri ve Bağımsız devletler topluluğu. Bu bakımdan Hindistan'ın Orta Asya ve Afganistan ülkelerine hatta Hazar kıyı devletlerine girme çıkarları tamamen Chabahar koridoruna bağlıdır. Bu karşılıklı bağımlılığın ortasında Hindistan, Chabahar limanlarının, koridorunun karayolu ile demiryolu güzergâhlarının inşası ve geliştirilmesinde İran'a yardım ediyor ve İran bir deniz koridoru olarak Hindistan'ın Orta Asya ve Afganistan'a giden yolunu açıyor. Böylece, bu takas anlaşmasında hem İran benzersiz koridor konumunu genişletiyor hem de Hindistan, uzun süredir rakibi olan Pakistan'ın dışında güvenli, kısa ve uygun maliyetli bir rota seçerek hedeflerine ulaşıyor. Kuzey- güney koridoru, Hint Okyanusu'ndaki Mumbai limanından başlar ve deniz yoluyla güney İran'daki Bandar Abbas'a bağlanır. Önemli bir bölümü İran'dan geçen bu koridor, şu anda Asya ile Avrupa arasındaki mallar için en kısa, en ucuz ve en hızlı geçiş rotasıdır. Kuzey Avrupa koridoru ayrıca İskandinav ve Rus ülkeleri arasında İran üzerinden Basra körfezi, Hint Okyanusu ve Güneydoğu Asya'ya geçiş bağlantıları kuruyor. 2000 yılında, İran Hindistan ve Rusya ulaştırma Bakanları arasında St. Petersburg'da Kuzey- Güney Koridor anlaşması imzalandığında, Chabahar bu koridorda stratejik bir liman olarak tanıtıldı(Ahmadi, Mohammadi 2017: 55). Rusya, İran ve Hindistan, ekonomik bağları genişletmek ve Orta Asya ile işbirliğini ve Güney Asya ile Orta Asya arasındaki bağı genişletmek için Kuzey- Güney koridorunu düşünüyor. Bu koridorda Chabahar limanı ve onu Türkmenistan sınırına bağlayan kara yolları, Doğu koridorundaki en kısa karayolu mal taşıma yolu ve Orta Asya ülkelerinin beslenme karayolu tanıtıldı. Kuzey- Güney koridorundan transit malların taşınmasının maliyeti, Süveyş kanalı güzergâhına göre diğer geleneksel rotalara göre daha kısadır ve daha ucuzdur.

Hindistan Orta Asya'ya girişi İran'ın yolunun önemi ile ilgili olarak, Hindistan'ın jeopolitik olarak, Orta Asya'ya erişiminin tek yolunun İran olduğu unutulmamalıdır. Çünkü bir yandan, Orta Asya'ya karadan Türkmenistan üzerinde ve

Hazar Denizi'ndeki Kazakistan ve Türkmenistan doğrudan bağlanırken, diğer yandan İran'ın Hindistan ile hem bölgesel hem de küresel olarak açık bir jeopolitik rekabeti yoktur. İran bu ülkelerin dış dünyaya ulaşmasının en kısa, en ucuz ve en güvenli yoludur. Öte yandan Hindistan deniz ticareti şu anda Rusya'dan Orta Asya'ya yüzlerce kilometrelik kara yolunun mümkün kıldığı Gürcistan ve Ukrayna limanlarını kullanıyor. Hindistan petrolünün çoğu Malakka Boğazı'ndan taşındığı için, aynı zamanda korsanlık ve terörizm için bir üreme alanıdır. Böylece Umman Denizi'ndeki Makran İran kıyıları, Hazar- Orta Asya'yı Hint Okyanusu'na bağlayan bir karasal köprü olarak Hindistan'ın bu bölgeyle ticari ilişkilerinde çok önemli bir rol oynayabilir(Ahmadi, Mohammadi 2017: 56). Böylece Gwadar Limanı, Hindistan, Çin, Pakistan ve İran arasında bir ticaret rekabeti yaratabilir. Bu arada İran'ın güneydoğusundaki Chabahar, Gwadar'ın Afganistan ve Orta Asya'daki taşımacılık ticaretinde en büyük rakibi olacak. Hürmüz Boğazı'nın dışında Umman Denizi kıyısında yer alan ve İngiliz Milletler Topluluğu'na deniz yoluyla iç bağlantıyı 100 kilometreye kadar kısaltan Chabahar, böylece Orta Asya ve Orta Doğu'da en kısa bağlantıyı sağlayan dünya ekonomisine açılan kapı olarak kabul ediliyor.

Kuzey- güney koridorunda yer alan, Chabahar Limanına benzer bir konuma sahip Gwador Limanı aynı zamanda 20 ülke arasında doğu Afrika'ya ve Kızıldeniz üzerinden girmenin anahtarı olabilir. Öte yandan Pakistan ile Hindistan arasındaki farklılıklara rağmen, Pakistan kuzey ülkeleriyle ilişkileri kurmayı planlıyor, bağlantının kurulabilmesi için Pakistan'ın ulaşım altyapısı eksikliği endüstriyel ve ticari kapasitenin yanı sıra sosyal yapısındaki sorunlar da dâhil olmak üzere birçok sorundan mustarip olduğu yeterli altyapıya ihtiyaç vardır. Çin dünyanın ekonomik merkezlerinden biri haline gelmiştir, Hindistan ile yakın bir rekabet içinde, Orta Asya, Doğu Avrupa ve Rusya pazarlarını devralmayı hedefliyor. Doğu transit eksenini üzerinden enerji ithal etmesi ve mallarını ihraç etmesi gereken Çin, Gwador Limanına yaklaşık 46 milyar dolarlık yatırım yaptı, çünkü Limana yatırım yapmakla sadece Çin'e ticari amaçları sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda ülkenin bölgedeki ABD askeri egemenliğini denetlemesi içinde bir fırsat yaratıyor (Yılmaz 2019: 25). Çin tarafından planlandığı gibi, Gwador Limanı 2050 yılına kadar bölgede bir hub Liman haline gelecek ve aynı anda 88 ana geminin kuşanma gücüne sahip Dubai Limanının yerini almalıdır. Gwador Limanı, Pakistan'ın güçlü ve müreffeh bir ülke olması için bir fırlatma rampası olabilir.

Öte yandan Malakka Boğazı ve diğer deniz yollarında korsanların bulunması, ülkelerin bu geçiş eksenini kullanma isteklendirmesini artırmaktadır (Kianimoghadam, Tahmak ve Iranshahi 2013: 3). Ancak Gwador Limanının doğu eksenine geçiş kapısına dönüştürülmesi yolunda birçok sorunlar vardır ve bunların hepsi Pakistan'ın iç meseleleri ile Afganistan'ın güneyi (Gwador Limanından Orta Asya ve doğu Avrupa'ya kuzey- güney koridorunun geçiş noktası) ile ilgilidir.

Afganistan küresel güçlerin dışında bölgede Pakistan'ın Hindistan ve İran ile rekabetine sahne oldu. Pakistan, Taliban'a genel olarak Hindistan ve Afganistan için stratejik bir varlık olarak özellikle Afganistan'da bir rejim yanlısı kurma, Hindistan'ın o ülkedeki siyasi nüfuzunu sınırlama ve Afgan Peş tünleri milliyetçi muhalefetini engelleme bakış açısıyla yatırım yapıyor. Durand Hattı'nı görür ve Pakistan'ın Orta Asya'daki çıkarlarını ve nüfuzunu yönetir. Kuşkusuz, bu tedbirlerin bölgenin kamu güvenliği ve İran'ın özel güvenliği üzerinde ciddi etkileri oldu, bu sadece Afganistan'daki İran- Pakistan geriliminin en önemli nedeni değil, aynı zamanda Hindistan ve ABD için de endişe kaynağıdır. Dahası, Afganistan ile stratejik bir ortaklık kurmak Hindistan'ın bölgesel hegemonyası olan Güney Asya'daki temel hedefine ulaşmasına yardımcı olabilir Hindistan'ın Afganistan'la stratejik ortaklığı stratejik derinliğini Orta Asya'ya doğru genişletiyor. Bu sadece Hindistan'ın Çin ve Pakistan tarafından kuşatılmasını engellemekle kalmıyor, aynı zamanda Pakistan'ın kuşatılmasına ve kısıtlanmasına da neden oluyor ve ülkeye ek baskı uyguluyor. İran'ın jeopolitiği, Afganistan'daki herhangi bir yabancı ülkenin İran'ın o ülkedeki çıkarlarıyla rekabet etmesinin engellenmesini de talep ediyor. Pakistan kesinlikle potansiyeli bir rakip ülkesidir. Hindistan ve İran'ın Afganistan ile ilgili yükümlülüklerini yerine getiren birkaç ülke arasında olduğu söylenebilir(Mohammadi, Ahmadi 2018: 262- 263).

Afganistan, Orta Asya'da ABD'nin dış politik hedeflerinin ağırlık merkezidir. Afganistan, Orta Asya'da jeopolitik ve coğrafi önemi gibi nedenlerle söylemi ABD'nin Ortadoğu'dan Asya'ya değiştirme politikasının ağırlık merkezi olarak kabul edilmektedir (Drake 2016: 78). Çünkü Afganistan Çin- Hindistan- İran ve Rusya Orta Asya üzerinden dört bölge ülkesine yakındır, bu nedenle önemli jeopolitik ve askeri konuma sahiptir, ABD'nin Orta Asya'daki dış politika yaklaşımının değiştirilmesi ve bunun İran İslam cumhuriyetinin güvenlik ortamı üzerindeki etkisidir. Tarih boyunca küresel ve bölgesel güçlerin cazibe merkezi olan Afganistan üzerinde sordurmaya

amaçlayan siyasi, ekonomik ve politik projelerine sordurmaktadır. Öreği 2011 yılın da ABD'nin ipek yol projesi Afganistan transit boru hattını destekleyen diğeri adı (TAPİ) Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan, dörütlü anlaşan imzalanmış 2010 yılında projenin 2016 de tamamlanmasını planlanmış ama hala bu proje farklı nedenlerden dolayı rafa kaldı(Yıldırım 2018: 284). Dolayısıyla bu projelerin gerçekleşmemesi için sebebi hem Afganistan içinde güvenliği sorunu hem Pakistan ile Hindistan sorunlarıdır öte yenden 2019 yılından buyana ABD ve Taliban arasında barış anlaşma sürecinde. Afganistan'ın gündemi TAPİ projesi yerini TAPÇ yanı Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Çin doğalgaz boru hattı gündem haberleri yer almıştır. Ağır ki Afganistan Taliban ile barışırsa Amerika ve tüm dış güçler Afganistan'dan çıkılırsa şahsan ABD'nin çıkmasına sanmam Afganistan özerinde küresel ile bölgesel güçlerin oyunları yakın dönemde sona ereceğini düşünmüyorum (Ariatoday 2020: 1). 21 yüzyılın ilk çeyreği 2013'te Çin'in kuşak yol projesi Afganistan'da iki önemli proje özerinde Çin ve Pakistan Gwador, İran ve Hindistan Chabahar özerinde rekabet yapmaktadır.

Kuşak yol projesinde Afganistan'ın rolü Güney Asya'yı Orta Asya'ya stratejik olarak bağlayabilen ve böylece Güney Asya'yı Avrupa'ya bağlayabilmesi Afganistan için yeni kıtalararası kuşak yol projesi altın bir fırsat olabilir. İpek yolu, kıtalararası Asya, Avrupa ve Afrika bölgeleri arasındaki ticarete iyi bir üz geçmişe sahip rotalarından biridir ve Afganistan bu yönde kilit rol oynayan Asya ve Avrupa'nın kesişme noktasında yer almaktadır. Bu arada günümüz İran ile Afganistan binlerce yıldır doğu ve batı, kuzey ile güney arasında bir geçit köprü görevi yapmıştır. Aslında yeni kuşak yolu daha büyük avantajların olduğu alanlardan başlayarak işbirliği alanlarını adım adım genişletebilir. 21. Yüzyılda önemli bölgelerden Orta Asya ve Afganistan'dır. Bu bölgelerde yeni kuşak yol projesinin denge noktasıdır. Yeni ipek yolu projesinin sonucu petrol ve gaz enerjisinin güvenli ihracatı ve Avrupa, Uzak Doğu'daki tüketici pazarlarına aktarılması, bölgedeki malların taşınması diğeri ülkelerle ticaret için demiryolu, karayolu ve deniz taşımacılığının gelişmesidir.

3.2.4. Kuşak Projesi ve İran-AB İlişkileri

İran ve Avrupa Birliğin kuşak yol projesi bugüne kadar Asya ve Avrupa ülkeleri arasında malların transit alanında kurulan en önemli uluslararası ulaşım

koridoru Kuzey-Güney Koridoru'dur (İnaç 2017: 159-164). Kuzey-Güney koridoru, Basra Körfezi, Hint Okyanusu ve Güneydoğu Asya ile İran üzerinden Avrupa, İskandinavya ve Rusya arasında transit bağlantılar kuruyor. Önemli bir bölümü İran'dan geçen bu koridor, şu anda Asya ve Avrupa arasındaki en kısa, en düşük maliyetli ve en hızlı geçiş güzergâhlarından biridir. Koridor şu anda Hint Okyanusu havzasındaki Mumbai limanından başlıyor ve deniz yoluyla İran'ın güneyindeki Bandar Abbas'a bağlanıyor. İran'ın içinde transit mallar karayolu veya demiryolu taşımacılığı ile ülkenin kuzey limanlarına, Hazar Denizi'nden Rusya'nın Astrakhan ve Lagan limanlarına taşıyor. Transit malların Kuzey-Güney Koridoru üzerinden taşınmasının maliyeti diğer geleneksel rotalardan% 30'a kadar daha ucuz ve diğer geleneksel rotalara göre% 40'a kadar daha uygun maliyetlidir. Buna ek olarak, koridor, traska ve Altid de dâhil olmak üzere Orta Asya ve Avrupa ülkeleri arasındaki mevcut koridorlarla çeşitli kavşaklara sahiptir ve bu da kargonun bölgesel düzeyde dengeli dağılımına büyük katkıda bulunur. Kuzey-Güney Ulaşım koridoru, Avrupa Birliği'nde tanımlanan 1993'te Avrupa-Asya ulaşım Konferansı'nda tanımlanan on demiryolu ve kombine transit koridordan biridir (Drake 2016: 77-78). Dolayısıyla bu koridorlarda Asya ve Avrupa kıtaları birbirine bağlanıyor. Tanımlanan bu koridorlar arasında sekiz tanesi Avrupa içindeki ticaret ve transit ile ilgilidir ve iki önemli koridoru Avrupa ile Kafkaslar ve Orta Asya ve Avrupa ile İskandinav ülkeleri ve güney Rusya arasında ticaret ve geçiş bağlantıları kurmaktadır. Bu koridor ilk olarak 1992 yılında Helsinki'de düzenlenen AB, Avrupa Birliği Zirvesi'nde 9 numaralı transite otoyol olarak onaylandı. Kuzey-Güney anlaşması Eylül 2000'de St. Petersburg'da İran, Rusya ve Hindistan arasında imzalanmış ve 2002 yılında üç ülkenin parlamentolarında imzalanan anlaşmanın onaylanmasıyla yürürlüğe girmiştir (Yazdani, Shahmohammadi 2015: 160-161). İran'ın coğrafi konumu, küresel ekonomide malların dolaşımı ve petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçişi açısından ülkeye özel bir önem vermiştir. İran bu avantajdan yararlanarak birçok fayda elde edebilir ve bölgesel ve küresel düzeyde ekonomik konumunu yükseltebilir. Bu, gerçekleri anlamayı, fırsatlardan yararlanmayı ve bölgesel ve uluslararası rakiplerle rekabet etmek için hazırlıklar yapmayı gerektirir. Kuzey-Güney Koridoru projesi, İran için istisnai ve eşsiz bir ekonomik ve ticari bir fırsattır. Chabahar limanı kuzey-güney transit koridorlarında yer almaktadır ve sonuç olarak, bir yandan Rusya, Doğu Avrupa, Orta, Kuzey Asya ve Kafkaslar arasında transit

bağlantılar kurmak ve Güneydoğu Asya, Uzak Doğu, Okyanusya ve Basra Körfezi ülkeleri İran için önemli bir avantaj olarak kabul edilir. Ayrıca, kuzey-güney koridorundaki kısa rota ve ulaşımın farklı bölgelerinde geniş tesisler ve tesisler sağlamanın imkân ve altyapısını donatması nedeniyle, İran rotası malların transiti için birçok cazibe merkezine sahiptir.

Avrupa Birliği ile İran arasındaki ilişkilere birçok iniş ve çıkış eşlik etmektedir. Avrupa Birliği kurulduğu günden bu yana, tek taraflı tutumu veya üyelerinin tutumu nedeniyle AB ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki yapıcı ve olumlu ilişkiyi görememiştir. Avrupa Birliği ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerinde tarihi olaylar her iki tarafı da güvenlik ve siyasi işbirliğinin geliştirilmesi için sağduyulu hale getirmiştir. Öte yenden hâkim şüphcilik ve birbirlerinin şüphesi ortamı, bu işbirliğinin genişlemesini ve derinleştirilmesini engellemiştir. ABD'nin etkisi ile baskısı ve AB üyelerinin İran'a yönelik tutumlarında koordinasyon eksikliği gibi değişkenlerin yanı sıra İran'a yönelik performanslarında farklı tarihsel dönemlerde ve zamanlarda sömürgecilik, işgal ve İran'ın içişlerine müdahale geçmişi olan bazı güçlü Avrupa Birliği ülkelerine karşı olumlu zihniyete sahip olmaması bu işbirliğini sürdürmede önemli bir engel teşkil edilmiştir. AB'nin İran ile güvenlik ve siyasi işbirliğinin geliştirilmesinin öne çıkan özelliği, o dönemde hükümetin Avrupa Birliği ile interaktif dış politikasıyla siyasi işbirliğinin, diğer ekonomik ve güvenlik alanlarının gelişmesini etkileyen Khatami'nin dönem başkanlığına kadar uzanıyor. Dolayısıyla 11 Eylül'ün eğilim, planı patlak verine kadar İran'ın Bush Jr.'ın yanı sıra Avrupa Birliği'nin de şer ekseni olarak adlandırarak, ABD'nin İran'la ilişkileri üzerindeki baskıları ve ABD ile ilişkilerin önceliği üzerindeki ABD'nin politikalarını izlemiştir. Yukarıdakilere ek olarak, İran nükleer açmazı, AB'nin İran'daki insan haklarının rolünü öne sürmesi, İran'ı teröristleri desteklemekle suçlaması gibi konuların, AB'nin İran ile ilişkilerinin son yıllarda gerilmesine neden olduğu unutulmamalıdır. Öte yandan İran'ın Nükleer krizi, İran'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerinde yıllarca gerginliği artırdı (Zahedi, Âmini 2016: 39). Avrupa Birliği, ABD politikaları doğrultusunda İran'ın Nükleer haklarına yönelik düşmanca eylemlerden zarar görmektedir. Diğer yandan ABD'nin ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulayarak, İran'ın iç pazarına ne İran ile Avrupa Birliği'nin ekonomik siyasi ve güvenlik ilişkilerine yatırım yapma sürecinde büyük bir engel oluşturmuştur. Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA), (P5+1) İran ile uzun müzakereler yürüterek

puanladığı İran'ın nükleer programına karşı profil çıkarma konusunda varılan bir anlaşmadır. Aslında, 2013 yılında Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani 'nin cumhurbaşkanlığının başlamasıyla, bu müzakereler ciddi bir şekilde takip edildi ve her iki tarafın da istekliliğiyle sonuçlandı. JCPOA, AB üyeleri ile İran arasında daha fazla işbirliği için bir platform sağlamıştır. Aslında, Orta Doğu'daki kriz yoğunlaştıkça ve krizin Avrupa Birliği'ne tüm boyutlarıyla tırmanması muhtemelken, üyelerinin, özellikle de bu büyük bölgesel güvenlik karmaşık bulunan büyük güçlerin İran ile güvenlik işbirliğini geliştirme isteklendirmesi artırmıştır.

Hasan Ruhani 'nin 14 Haziran 2013 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kazandığı zaferden sonra İran'ın Avrupa Birliği ile ilişkileri ve İran'ın dış politikasında dünya ile ılımlılık, gerginliği azaltma ve yapıcı denge şeklinde ilerlemektedir. Öte yenden Yeni plan ve bu planın nükleer müzakerelerde operasyonlu hale getirilmesi, İran'ın dış politikaya yönelik yeni stratejisinin İran'ın uluslararası askeri gerçeklerinden, çevresel ve iç koşullarından kaynaklandığını tüm dünyaya göstermiştir. İran'ın P5+1 ile nükleer müzakerelerinin sonuçlanması ve JCPOA'nın İran'ın uluslararası sistemdeki statüsünü ilişkilerin düzeltilmesine yol açmış ve dolayısıyla İran uluslararası sistemin büyük güçleriyle müzakere ve etkileşim içinde olduğunu tüm dünyaya gösterdi. Öte yenden yeni İranlı yetkililer, uluslararası sistemi doğru bir şekilde anlayarak ve İran'ın ulusal çıkarları için güç ve pazarlık kaynaklarını ve merkezlerini anlayarak İran'ın 2006-2010 yılları arasında nükleer dava nedeniyle İran'a uygulanan güvenlik konseyi yaptırımlarının kaldırılması başta olmak üzere uluslararası sistemdeki engellerini ve sorunlarını ortadan kaldırarak çalıştılar (Tutar, İnaç ve Güner 2006: 279-296). İran İslam devriminin başlangıcından bu yana, İranlı yetkililer ABD hegemonyası ve hegemonyasını dengelemek için Avrupa Birliği ile dış ilişkilere özendirerek baktılar ve bu yaklaşım devrim sonrası hükümetlerde çeşitli vesilelerle ve farklı noktalarda takip edildi. Hashemi Rafsanjani hükümeti de İran ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkileri onarmak için büyük çaba sarf etti. Öte yandan bu yaklaşım Khatami'nin yönetiminde devam etti. İran'ın Avrupa Birliği ile eleştirel ve kapsayıcı diyalogu bu çabalar çerçevesinde kuruldu ve bu nedenle, o dönem ABD Başkanı Clinton'ın tek taraflı itidal politikasının açıklanmasından sonra, Avrupa Birliği ABD'nin İran'ın çevrelenmesi ve tecrit edilmesi çağrısını ve ayrıca 11 Eylül 2001'den sonra İran'ı memnuniyetle karşılamadılar. Başkan George W. Bush'un tarafı terörizmi ve kötülük eksenini

desteklemekle suçlandı, ancak Avrupa Birliği tarafından desteklenmediler (Ghaempanah 2019: 218).

AB üyesi ülkeler dünyanın en zengin, endüstriyel ve gelişmiş ülkeleri arasında yer alıyor, Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya G8'e, Fransa ve Birleşmiş Milletlerin Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri. AB üyesi ülkeler, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü gibi parasal ve ekonomik kuruluşlarda aktif ve etkili bir varlığa sahiptir. Ayrıca, ABD'nin ekonomik yaptırımlarını engellemek için İran için Avrupa Birliği ile ilişkilerin sürdürülmesi ve Avrupa Birliği'nin dünyanın en önemli ve güçlü siyasi ve ekonomik birliği olarak desteklenmesi, İran'ın gücünün büyük güçlerle dengelenmesinde önemli bir rol oynayabilir. İran'ın uzlaşma politikalarına rağmen, iki taraf arasındaki siyasi ilişkilerde önemli bir değişiklik olmadı ve özellikle Mahmude Ahmedinejad'ın Haziran 2005 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde göreve gelmesinden sonra insan hakları, terörizm ve en önemlisi İran'ın nükleer faaliyetleri de dâhil olmak üzere bazı gergin faktörlerin etkisi iki taraf arasındaki ilişkileri gerdi ve ilişkilerin en düşük seviyesine ulaştı. Bu da AB'nin nükleer davanın IAEA Yönetim Kurulu'ndan Birleşmiş milletler Güvenlik Konseyi'ne devredilmesinde ABD ile yakınlaşmasına yol açtı. Bu dönemde Avrupa Birliği tarafından İran'a karşı çeşitli yaptırımlar uygulandılar. Şubat 2007'de Brüksel'deki AB bakanları, İran kurumlarına ve kişiliklerine mali kısıtlamalar ve yaptırımlar getiren 1737 sayılı kararın kabul edildikten sonra İran'a yönelik güvenlik konseyi yaptırımlarının uygulanmasını onayladılar. 16 Haziran 2010 tarihli 1929 güvenlik konseyi kararının ardından Avrupa Birliği, İran'a karşı enerji, teknoloji transferi, ulaşım ve nakliye, sigorta, bankacılık ve nükleer silah ekipman ve hizmetlerinin transferi alanlarında en güçlü yaptırımları kabul etti (A.g.e: 219). Dolayısıyla JCPOA müzakereleri ve 14 Temmuz 2015'te imzalanması, iki taraf arasındaki ilişkilerde yeni bir atmosfer yarattı. İran, yüzde sekiz büyüme için ekonomik gerçekleştirmeye direnme ve petrol ve gaz enerjisi alanında kapsamlı Eylem planı anlaşması, dış yatırım çekme hedefi göz önüne alındığında. Nükleer yaptırımlar yoluyla enerji piyasalarındaki kayıp payını yeniden canlandırmak için JCPOA'dan sonra yaratılan atmosferden başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere yabancı hükümetler için İran pazarının çekiciliğini göstermeye çalışmıştır. Avrupa ticaret, ekonomik ve diplomatik heyetleri, bu dönemde İran ile ticari ve ekonomik ilişkilerin yeniden

başlaması ve Tahran'daki ofisinin açılması için birçok görüşmeyi görüştü. Karşılıklı bağımlılık teorisine dayanan ve olası yaptırımlar ile pekiştirme ve ekonomik kalkınmanın kırılğanlığını azaltmak için İran'ın ticari ilişkilerin geliştirilmesine ve Avrupa Birliği ile resmi bir ticaret anlaşmasına varmaya büyük ilgisi vardır (Demiray 2004: 82-88). Bu anlaşmaların sonuçlandırılması, taraflar arasındaki ticaretin genişlemesini teşvik ederken, yatırım için güvenli bir ortam ve diğer ticaret ortaklarıyla iş ilişkilerinin genişlemesini sağlayarak taraflar arasındaki ilişkileri güçlendirir. Bu bağlamda Avrupa Birliği, İran'ın DTÖ'ye üyeliğini desteklediğini ifade etti.

ABD'nin JCPOA'dan çekilmesi ve Avrupa Birliği'nin tutumu, Barack Obama yönetimi altında Haziran 2015'te imzalanan İran ile nükleer anlaşma konusu, ABD başkanlık seçim kampanyasının en zorlu konularından biri haline geldi. Cumhuriyetçi aday Donald Trump kampanya söyleminde, JCPOA'dan duyduğu memnuniyetsizliği defalarca dile getirerek, bunun ABD ve müttefiklerinin zararına ve İran lehine olduğuna inanıyordu. Dolayısıyla Trump seçimleri kazanıp hükümet kurduktan sonra Avrupalı ortaklarıyla işbirliği içinde JCPOA'nın gözden geçireceğine ve değişikliklerini uygulaya söz verdi. Seçimi kazandıktan sonra, Trump ve ona yakın olanlar, anlaşmanın JCPOA sona erdikten sonra İran'ın nükleer programını tamamen durdurmak için yeterli garanti sağlamadığı ve İran'ın Füze Programı ve Orta Doğu'daki bölgesel davranışları konusunda anlaşamadığı da dâhil olmak üzere çeşitli vesilelerle JCPOA'dan saldırdılar. Bu nedenle, JCPOA taraflarını bunu değiştirmek için müzakereleri yeniden başlatmaya çağırdı. Trump'ın temyiz başvurusu, JCPOA'nın Avrupa Birliği, Rusya, Çin ve İran üyelerinin ortakları tarafından göz ardı edildi. Nükleer müzakerelerde hazır bulunan AB dış politika yetkilisi Federica Mogherini, JCPOA'nın sürdürülebilirliği ve uygulanmasının AB'nin öncelikleri arasında yer aldığını söyleyerek anlaşmayı savundu. 15 Kasım 2016'daki Brüksel'de AB üyeleri toplantısında, Bayan Mogherini JCPOA'dan desteğini yineledi ve JCPOA'nın ikili bir anlaşma değil, BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylanan çok taraflı bir anlaşma olduğunu söyledi. Fransa, Almanya ve İngiltere'den yetkililer ayrı ayrı yaptığı açıklamalarda, JCPOA'nın İran tarafından uygulandığı sürece uygulanması gerektiğini vurguladılar. Öte yandan, JCPOA'nın geri çekilmesi veya devamı konusunda ABD yönetim organı içindeki anlaşmazlıklar, Trump'ın IAEA Genel Direktörü 'nün İran'ın JCPOA'ya uyumuna ilişkin raporundan sonra İran'ın JCPOA'ya uyumunu duyurmasına ve yaptırımların askıya alınmasını üç

kez uzatmasına neden oldu. Ancak nihayetinde, JCPOA muhalefетinin baskısıyla Trump diplomatik misyonunu değiştirdi, JCPOA'nın İran ile devamını savunan Dışışleri Bakanı Rex Tillerson ve ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Herbert McMaster'ı görevden aldı ve John Bolton ve Mike Pompeo'yu ulusal güvenlik danışmanı ve dışışleri bakanı olarak değiştirerek JCPOA'dan çekilme planının kilitlerini attı ve son olarak Trump, istifa etmemesi üzerine. JCPOA müzakerelerinin değiştirilmesi için yeniden başlaması, 8 Mayıs 2018'de JCPOA'dan resmen çekildi, ardından ABD hükümeti, JCPOA tarafından bazen kaldırılan veya askıya alınan İran yaptırımlarını geri getirmek için planlı bir açıklama yayınladı. ABD'nin JCPOA'dan çekilmesi, ABD'nin JCPOA'dan çekilmesini kesin bir şekilde kınayan ABD Avrupalı müttefikleri tarafından sert tepkiyle karşılandı (İnat ve Duran 2019: 72-73). Dolayısıyla Avrupa Birliği JCPOA'nın devamını sağlamak ve başarısızlığını önlemek ve İran İslam Cumhuriyeti'ni JCPOA'ya tutmak için, özel bir mali mekanizma tasarlayarak, ABD yaptırımlarını yatıştırmak ve JCPOA'nın korumak için ellerinden geleni yapmak için İran ile işbirliği yapmaya devam edeceklerini taahhüt ettiler. Dolayısıyla ABD ile İran krizinin uzanması en çok çıkarı olan Rusya ülkesi olmuştur.

SONUÇ

İran hem tarihsel olarak kadim İpek Yolu'nun ve hem de 21. yüzyılda Yeni Kuşak Yol Projesi'nin ana güzergâh ülkelerinden beridir. Dolayısıyla İran, bir yandan Orta Asya ve Kafkaslar arasında, diğer yandan ise Asya ve Avrupa arasında yer alan konumu nedeniyle demiryollarını kullanarak kuzeyden güneye ulaşmak ve Orta Asya petrol ve gaz boru hatlarını Avrupa'ya ulaştırmak için en kısa rotayı oluşturmaktadır. Bu sebeple İran'ın Orta Asya kara ile çevrili bölgesi bakımından özel coğrafi ve jeopolitik bir önem arz etmekte ve genel anlamda arzu edilen bir geçiş ülkesi niteliğini her daim korumaktadır. Öte yandan coğrafi olarak İran'ın Hazar Denizi ile Basra Körfezi sınırında yer alan iki enerji transfer alanında jeostratejik bir iletişim konumuna da sahip olduğu da göz ardı edilmemelidir. Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında hem deniz ve hem de kara yolları üzerinde doğu-batı ekseninde asker sevki hususunda da vazgeçilmez bir önemi haizdir. Tüm bu üstünlükleri Ortadoğu'da nüfuz alanı oluşturma pragmatizmiyle birleştiren İran, Suriye'de etkin bir varlık gösterme ihtiyacını duymuştur. Zira İran'a göre Suriye, Arap dünyasına açılan stratejik kapı, ABD- İsrail şer ittifakına karşı bir duvar ve Yemen'e, Filistin'e hepsinden önemlisi Lübnan Hizbullah'ına ulaşmak önemli bir köprüdür. Bundan dolayı İran'ın Orta doğu politikasında ağırlık merkezi haline gelen Suriye'de bir hezimete maruz kalması durumunda Yemen, Lübnan ve Filistin de -bu ülke açısından- kaybedilmiş olacaktır.

İran'ın izlemekte olduğu nükleer enerji politikası, dış politikasının ana eksenlerinden birisini oluşturmaktadır. Dolayısıyla İran dış politik tutumunu belirler ve takip edeceği yörüngeyi tespit ederken bölgesel ve küresel tehdit ve fırsatları da göz önünde bulundurmaktadır. Bu bağlamda İran dış politikasının belirlenmesindeki en etkili unsurlarından birisi de ABD ile olan ilişkileridir. ABD ve İran arasında 1970 yıllarına kadar iyi ilişkiler söz konusu iken 1979'da sözde İslami devrimin gerçekleşmesi, Humeyni gibi radikal ve maksimalist bir liderin iktidara gelmesi ve ardından İran-Irak Savaşı'nda ABD'nin Irak'ı desteklemesi ilişkilerin adeta kopmasına yol açmıştır. İran'ın nükleer enerji politikasının diğer önemli bir boyutu da, ABD'nin İran'ın nükleer enerji üretmesine karşı çıktıkça, İran iktidarlarının iç politik destek toplamasıdır. Halk tepkisini, İran yönetimine destek vermek suretiyle göstermektedir ve bu durum içeride rejim taraftarlarının ciddi bir konsolidasyona ve devletle millet arasında sıkı bir kenetlenmeye gitmesine imkân sağlamaktadır. Bu nedenle İran

rejiminin nükleer enerjiyi bir iç politika malzemesi olarak da kullandığı görülmektedir. Başka bir söyleyişle nükleer güç sahibi olmak, İran'ın bölgesel politikalarına da uymaktadır. İran, bir taraftan nükleer güç ile bölgedeki rakipleri olan Mısır, Suudi Arabistan gibi ülkelere karşı üstünlük kurmakta, diğer taraftan düşman olarak nitelediği İsrail'e karşı nükleer enerjiyi bir güvence ve bir teminat vesilesi olarak değerlendirmektedir.

İran'ın Kuşak yol projesi üzerindeki asıl politikası nükleer enerjiye sahip olma projesini gerçekleştirmede kararlı bir tavır takınmıştır. Sonuçta 2015 yılına gelindiğinde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 5 daimi üye ülkesi ile Almanya (P5+1) ile Avrupa Birliği (AB) arasında Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) imzalanmıştır. Bu anlaşmayla İran, yurtdışında bulunan 100 milyar dolarlık dondurulmuş varlıklarına erişme imkânını yakalarken dünyaya petrol satma fırsatı da bulmuştur. 2015'te imzalanan KOEP, İran'ın Nükleer araştırmalar için düşük miktarda uranyum biriktirmesine izin verirken potansiyel oranda Nükleer silah üretimini engellemektedir. Avrupa Birliği İran- ABD anlaşmazlıklarının çözümünde aracılık yapmaktayken ABD eski Başkanı Donald Trump'ın anlaşmadan çekilmesiyle asıl odak noktası, KOEP' in devam ettirilmesine kurtarılması noktasına kaymıştır. Özellikle ABD'nin anlaşmadan çekilmesi, İran'ın anlaşmaya uymaması, Körfez Bölgesi'nde ABD-İran sürtüşmesi ve ABD'nin İran'a uyguladığı adımlar gibi olumsuz hamlelerin aksine Avrupa Birliği, Tahran ile ilişkilerini devam ettirmeye ve geliştirmeye devam etmiştir. Öte yandan Joint Comprehensive Plan Of Action (KOEP) ile birlikte 14 Temmuz 2015 tarihinde anlaşma yürürlüğe girdiğinde söz konusu anlaşma Avrupa diplomasisi için bir başarı olarak nitelendirilmiş, BM tarafından oy birliği ile kabul edilmesiyle yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma, AB için önemli bir fırsat doğurmuştur çünkü İran-AB ilişkilerini daha geniş bir yelpazeye taşıyıp kültürel ve ekonomik iş birlikleri kurma imkânını ortaya çıkarmıştır. İran söz konusu anlaşma o kadar çok ehemmiyet vermiştir ki, ABD'nin bir önceki başkanı olan Trump döneminde İran uygulanan maksimum baskı politikalarını devam ettirmesine ve Devrim Muhafızları Ordusu Kudüs Gücü Komutanı Kasın Süleymani ve Nükleer fizikçi Muhsin Fahrizade suikastlarına rağmen İran anlaşmaya devam etmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinin Obama döneminde İran- ABD arasında diyalog kurmayı başarmış olsa da Trump döneminde anlaşmadan çekilmiş olan ABD ile İran arasında diyalog kurmakta başarısız olmuştur.

Dolayısıyla 3 Kasım 2020 tarihinde ABD’de gerçekleşen başkanlık seçimlerinde ABD’nin seçilmiş 46. Başkanı Joe Biden’in başkanlık seçimleri sürecinde yaptığı kampanyalardan biri, 2018’de Trump’ın ayrıldığı KOEP’ e geri döneceğidir. Biden döneminde ise AB, ABD-İran arasında ikili diyaloglarda en önemli aracı olarak görülmekte ve iki ülke arasında uzlaşma sağlamada ön plana çıkmaktadır. Öte yandan son dönemlerde medyanın gündeminde olan İran ve Çin’in Kuşak yol kapsamında 25 yıllık kapsamlı İş Birliği Anlaşması, birçok odak tarafından merakla bekleniyordu. Söz konusu Anlaşma, 27 Mart 2021 tarihinde, iki ülkenin dışişleri bakanları tarafından Tahran’da imzalandı. Anlaşma hem İran hem de yabancı kamuoyunda büyük yankı yarattı.

Nükleer Anlaşma’nın imzalanmasıyla İran’ın önünün açılması, Tahran yönetiminin Çin ile yaptığı stratejik ortaklığı unutmamasına neden olmuştur. 2018’e kadar yaptırımların kaldırılmasıyla ülkenin ekonomisinin hızla iyileşme göstermesi, İran’ın Batı’ya daha da yakınlaşmasını sağlamıştır. Ancak 2018’de dönemin ABD Başkanı Donald Trump, Nükleer Anlaşmadan çekilince İran ekonomik olarak çöküşe girmiştir. Anlaşma bu dönemde konuşulsa da Çin’in, Başkan Trump ’la girdiği ticaret savaşlarını kızıştırmak ve İran yüzünden yaptırım ve ambargo riski almak istememesi, anlaşmanın rafa kaldırılmasına sebep olmuştur. Ancak 2020’da seçimlerin yakınlaşmasıyla Trump’ın başkanlık koltuğunu Biden’a devretme ihtimalinin artması hem Tahran hem de Pekin yönetiminde 25 yıllık Kapsamlı İş Birliği Anlaşması’nın altyapısını teşkil etmiştir. Anlaşmada endüstri ile ilgili İran’a çeşitli tecrübe ve bilgi aktarımları da gerçekleştirilecektir. Anlaşmada endüstrinin ölçek altyapısının yanında Çin’in, hem petrol ve hem doğal gazın taşınması ile ilgili ulaştırma altyapısını da hem güvenlik hem de modernizasyon bağlamında ıslah edeceği öngörülmektedir. Çin, Anlaşma bağlamında sadece ekonomik anlamda ham petrol ve doğal gaz endüstrisi ile sınırlanmayıp ülkenin önemli demir yolu ve limanlarını üstü kapalı olarak “Bir Kuşak Bir Yol Projesi” çerçevesinde kullanmak istemektedir. Özellikle yaptırımlardan muaf olan Chabahar Limanı odak noktayı oluşturmaktadır. Buna ilave olarak Bender Abbas ile de Çin’in İran limanlarındaki ekonomik etkinliğinin artırılması öngörülmektedir. Ancak bu etkinlik, Çin’in söz konusu limanlarda gerçekleştireceği yatırımlarla olacaktır. Diğer yandan ABD ile İran sorunu çözebilmek Ortan Kapsamlı Eylem Planı yeniden yürürlüğe konularak, Viyana’da müzakereler sürdürülmektedir. ABD haricindeki

tarafkların anlaşmaya dönölmesi konusunda fikir birliğine varmış olmalarına rağmen müzakereler çetin geçmekte ve aylardır süren görüşmeler henüz bir neticeye bağlanamamaktadır.

Sonuç itibarıyla Pekinle Londra'yı birbirine bağlama gayesi ve kadim bir ticaret yolunu yeniden canlandırma ilhamıyla yola çıkan Kuşak Yol Projesi, İran dış politikasını şekillendiren ve İran'ın bölgesel bir güç olarak nüfuz alanını genişletmeyi hedefleyen ve gene İran'ın diğer dış politika amaçlarıyla örtüşen bir proje olarak yeni dünyanın inşasında ve ittifakların yeniden tesisinde önemli bir fonksiyon icra etmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, D. B. (2016). *Pax Sinica Çin'in Dünya Düzeni*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Adıbelli, D. B. (2017). *İran Jeopolitiği*. İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ahmadipour, Z., & Lashgari, E. (2011). Bazshinasi Nazarı va Mısdıqı Mafhomı Mantıqaa Rahbordı dar Abar Qaraa Avrasya (Avrasya Alt Kıtasında Stratejik Bölge Konumu Teorik ve Örnek Olarak Tanınması). *Matlhaat Avrasya Markazı*, 1-20.
- Akkaya, S. ve İbrahimli, H. (2018). İran'ın Bölgesel Güce Yükseliş Süreci. *Araştırma Makalesi*, 14(28), 157-186
- Alperen, Ü. (2018). Çin'in İran Nükleer Politikası: Ulusal Çıkar ve “Sorumlu Büyük Güç” Arasında Denge. *İran Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 11-35.
- Ametbek, D. D. (2017). İran Dış Politikasının Jeopolitik Kodları. *Ankasam Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Balgat Çalışmaları*, 9- 94.
- Amirahmadian, B., & Dolatabadi, R. (2016). Abtikarı (Jadda Abrishim Jadid) Chin (Ahdaf, Mavane va Chalishha) (Çin'in Yeni İpek Yolu Girişimi (Hedefler, Engeller ve Zorluklar). *Fasılnama Ravabıt Baynılmıllal*, 10- 42.
- Ariatoday. (2020). *Pas az Khoruj Amrika, Sarnashit Poroje TAPI Chi Khahat Şut? (ABD'nin Çekilmesinden Sonra TAPI Projesinin Akıbatı Ne Olacak)?* Kabil: Ariatoday.
- Atasoy, F. (2016). *Yükselen İpek Yolu*. 2. Cilt İpek Yolu'nda Bilgi ve Siyaset. Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Ayan, P. D. (2016). Yeni İpek Yolu Stratejileri ve Trans- Avrasya Güvenlik Sistemleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2(3), 9- 24.
- Aydın, F. (2018). Kuşak Yol Projesi ve Yeniden Gelişen İran-Çin Ekonomik Ortaklığı. *Çin'in Yükselişi ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi* (s. 63-76). Ankara: İran Araştırmaları Merkez.
- Bekin, D. D. (1981). *İpek Yolu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları.

- Caner, C., İnaç, H., & Elik, S. (2020). İran Siyasal Sisteminin Yapısal Analizi. M. Önsay, G. Ayman, Ö. Z. Oktay, H. İnaç, C. Tomar, S. Elik, . . . C. Caner içinde, *Uluslararası Sistem ve İran Dış Politikası*. İstanbul: Taş Mektep Yayınları.
- Cinkara, A. (2019). Uygurlar ve İpek Yolu. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 329-345.
- Çakmak, P. D. (2017). *Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Gerekçeleri Üzerine*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yayınları.
- Delanty, G. (2004). *Avrupa'nın İcadı* (Çev.: Hüsamettin İnaç). Ankara: Adres Yayınları.
- Deniz, T. (2016). Yeni Umutların Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 34, 195-2002.
- Derman, G. (2017). Ortadoğu'da İki Etkin Güç Rusya- İran. *İRAM İran Araştırmaları Merkezi*, 1- 18.
- Drake, S. M. (2016). *Siyaset Sosyolojisi Küreselleşen Dünyada*. Çev. H. İnaç, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın.
- Ekrem, D. N. (2003). *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1959-2000)*. Ankara: Asam Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Erdoğan, H. (2008). *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar'ın Yumruğuna İran*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Fathi, M., Abdolkhodaei, M., & Shiravand, S. (2019). Tahlile Kudhay Zhopolitik Jamhuri İslami İran Dar Tahavalat Mantaqaa Khavarmiyanaı va Tasır An Bar Ayanda İnqilab İslamı (Ortadoğu'daki Gelişmelerde İran İslam Cumhuriyeti'nin Jeopolitik Kodlarının Analizi ve İslam Devrimi'nin Geleceğine Etkisi). *Pozhuhışhnama İnkelab İslami* , 1- 22.
- Fekri, A. A. (2011). *Tarihsel Gelişim Sürecinde İran Devrimi*. İstanbul: Mızrak Yayınları.
- Golkarami, A., Karmipoor, Y., Motaghi, A., & Rabiee, H. (2018). Tabayen Zhiopletik Siyaset Kharıcı Jamhuri İslamı İran ba Takid Bar Qabalıyet Hay Zhokonomik (İran İslam cumhuriyeti Dış Politikasının Jeopolitiğini Jeo-Ekonomik

Yeteneklere Vurgu Yaparak Açıklamak). *Nashriye Tahqiqat Karburdi Olumi Joghrafya* , 38- 57.

Golshani, A., & Sohrabi, H. (2014). Naqsh Camhuri Islami İran Dar Qif Jeopolitik Gharb Asya (Batı Asya'nın Jeopolitik Hunisinde İran İslam Cumhuriyet'nin Rolu). *Faslnama Tahqiqat Siyasi Baynulmillali Danishgah Azad İslami, Vahid Shareza*, 81- 117.

Gülmen, M. (2018). *Peter Frankopan İpek Yolu Alternatif Dünya Tarihi*. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Günay, E., Çetiner, S., Sevinç, S. ve Kütükçü, E. (2019). Tarihi İpek Yolundan Modern İpek Yolu Projesine: Türkiye- Çin Ekonomik İş Birliği Çerçevesinde Orta Koridor İle Bir Kuşak Bir Yol Girişimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 157- 175.

Haussig, H. W. (2001). *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

<http://kahmard.com/default>, (02.02.2021).

İnaç, H. (2003). Makro Toplumsal Teoriler Açısından Postmodernizm. *DPÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 341-351.

İnaç, H. (2004). Identity Problems of Turkey During the European Union Integration Process. *Journal of Economic and Social Research*, 6(2), 33-62.

İnaç, H. (2012). İran ve AB Arasındaki Nükleer Müzakereler. B. Adıbelli içinde, *Doğu-Batı Yol Ayrımında İran* (s. 227-245). İstanbul: Bilim + Gönül Yayınları.

İnaç, H. (2017) Identity Problems of Turkey During the European Union Integration Process. In *European Union: Decide or Perish* (ed. Berting, J., S. Devetak, H. İnaç and C. Villain-Gandossi), pp. 157-175. ISCOMET, Maribor, Slovenia.

İnaç, H. (2020). Pandemi sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türk Dış Politikası. *Değişen Dünyada Yükselen Türkiye*, Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınları.

- İnaç, H. (2018). The Possibility of Multicultural Practice During The Age of Collective Identities In Line With Arab Spring. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 306-315.
- İnaç, H. ve Aktaş, F. (2013). 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları'nın Amerikan Güvenlik Bürokrasisine Etkileri. *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Celalabad*, 34, 1-19.
- İnaç, H. ve Demiray, M. (2004). Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo-Liberalizm. *DPÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 163-184.
- İnat, K. ve Duran, B. (2019). *İran Yaptırımları*. İstanbul: SETA Kitapları.
- Işık, H. (2017). Tarihi İpek Yolu ve Tarih Bölümü Öğrencilerinin Bu Yol Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 145-176.
- Işıktaş, A. E. ve Duran, D. A. (2017). Geçmişten Günümüze İpek Yolu'nun Önemi ve Buna İlişkin Yapılmış Bilimsel Çalışmalar. *Social Sciences Studies Journal*, 3(8), 584- 596.
- İzzetî, İ. (2005). *İran ve Bölge Jeopolitiği*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Janparvar, M. & Khodadad, M. (2017). Tahlel Mevqiyet Jeopolitik İran İslami ba Envan Sukandar Qodrat Mantiqai Dar Nizam Jahani (Dünya Sisteminde Bölgesel Gücün Dümencisi Olarak İslami İran'ın Jeopolitik Konumunun Analizi). *Siyasat Pozhohi*, 53- 78.
- Kamran, H., Gholami, B., Yari, I., Hosseini, S., & Khaledi, H. (2010). Joghrafya ve Qodrat Milli İran (İran'ın Coğrafyası ve Milli gücü). *Nashriye Tahqiqat Karbord olumi Joghrafyayı*, 6- 28.
- Karluk, A. C. (2019). *Çinlilik ve Çin'de Ötekiler*. Ankara: Atlas Kitab.
- Kissinger, H. (2015). *Çin Düünden Bugüne Yeni Çin*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kissinger, H. (2016). *Dünya Düzeni*. İstanbul: Boyner Yayınları.
- Koolae, E., & Abedi, A. (2017). Faraz va Forud İran va Rusiye 1990- 2016 (İran - Rusya İlişkilerinin İniş ve Çıkışları 1990- 2016). *Fasılname Matalhat Ravabit Baynılmılal*, 135-164.

- Köksoy, D. Ö. (2019). *Kartal ve Ejderha'nın Valsi Amerika-Çin İlişkileri (2001- 2008)*. İstanbul: DER Kitabevi Yayınevi ve Dağıtım Paz. Ltd. Şti.
- Mohammadi, H. & Ahmadi, E. (2017). Mevazine Garayı Dar Siyasathay Jeopolitiki Hind (Ba Takid Bar Naqash ve Jaygah Bandar Chabahar İran), (Hindistan'ın Jeoplitik Politikalarında Dengeleme İran'ın Chabahar Limanı'nın Rolü ve Konumunu Vurgulamak). *Pojohish Danish Zamin*, 46-65.
- Mohammadi, H. & Ahmadi, I. (2018). Amkansanji Hamgarayı İran -Pakistan ba Takid Bar Gozina Raqip Hint (İran-Pakistan Yakınlaşmasının Fizibilite Çalışması Hindistan'ın Rakip Seçeneğine Vurgu Yaparak). *Dofasılname Mataliat Şaba Qara Danishgahı Sistan ve Beluchstan*, 255-276.
- Moradi, A. & Shahramnia, A. (2016). Buhran Suriye va Amniyet Mantiqa Jamhuri İslami İran (Suriye Krizi ve İran İslam Cumhuriyet'nin Bölgesel Güvenliği). *Faslname Pozhiheshhay Rahbordi Siyasat* , 126- 152.
- Najafabadi, S., & Siraki, G. (2019). Siyasat Kharici Jamhuri İslami İran Dar Qibal Tahvalat Khavarmiyana (Bidari İslami) Ba Takeet Bar Buhran Suriye (İran İslam Cumhuriyeti'nin Ortadoğu'daki Gelişmelere (İslam Uyanış) Yönelik Dış Politikası Suriye Krizi Vurgusu). *Fasılname Tahqiqat Siyasi Baynilmullalı* , 25- 50.
- Peköz, M. (2014). *Küresel Güçlerin Çatışma Merkezi Asya ve Yükselen Çin* . İstanbul: Pales Yayıncılık.
- Pirsalami, F. & Pirankho, S. (2015). Jadda Abrisham Naven ba Masaba Rahburd Siyasat Kharıcı Çin: Firsatha ve Tahditha Baray İran (Çin'in Sış Politika Stratejisi Olarak Yeni İpek Yolu: İran İçin Fırsatlar ve Tehditler). *Faslname Ravabit Kharıcı*, 7- 42.
- Qassabzadeh, M., Akhbari, M. & Hassanabadi, D. (2019). Tahlil Joghrafyayı Jeekonomi Jamhuri İslami İran dar Maadlad Mantiqa Jonub gharb Asya (Güneybatı Asya Bölgesinin Yeni Denklemlerinde İran İslam Cumhuriyeti'nin Jeo- Ekonomik Analizi). *Fasılname elmi Pzhohishi Nigarishhay nav dar Joghrafyayı İnsanı*, 132-149.

- Razavi, D. A. (2008). Rahhay Tijari dar ahd Elkhanan (İlhanlılar Döneminde Ticaret Yolları). *Pozhhush Nama Tarikh*, 72-90.
- Riahi, H., Jamali, M. Y. & Bushasbgoshe, F. (2019). Naqash Rahi Abrishim dar Tabadıl Farhangi ve Tijari İran ve Chin Dar Davra Sasani (Sasani Döneminde İran ve Çin Arasındaki Alishverişinde İpek Yolu'nun Rolü). *Mojalla Pozhohishhay Tarikhi İran ve İslam*, 92-112.
- Rigiderakhshan, M. (2020). İran'ın Dış Politika Kimliğini Oluşturan Faktörler. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 391- 410.
- Safary, F., Ahmadi, H. & Barzegar, K. (2020). İran va Mehvar Chin- Rusiye dar Asya Markazı (Orta Asya'da İran ve Çin- Rusya Ekseni). *Fasilnama İlmi Mataliaat Asya Markazı va Qafqaz*, 104- 138.
- Scobell, A., & Nadir, A. (2016). Chin dar Khavarmıyana Azhdarhay Muhtad (Orta Doğu'da Çin Temkinli Ejderha). *Markaz Barrasıhay Stratezhik Riyast Camhuri*, 4- 67.
- Shafaei, M. (2015). Nasl Panjam Rahbaran Chin va Abtikar Kamarband Aphtisadi Jada Abrishim (Beşinci Nesil Çinli Liderler ve İpek Yolu Ekonomik Kuşak Girişimi). *Fasilnama Pozhhishhay Ravabit Baynılmılal*, 201-222.
- Shahmohammadi, P. (2017). Chalishhay Siyasi ve Amniyati Rahbord Chin Baray Camhuri İslamı İran (Çin'in İran İslam Cumhuriyeti Stratejisinin Siyasi ve Güvenlik Zorlukları). *Fasilnama Asyayı Markazı ve Qafqaz*, 120- 145.
- Tangör, B. (2016). *İran Toplum, Devlet ve Siyaset*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi.
- Taşagıl, P. D. (2015). *"İpek Yolu" Çalışmalarını*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Adına Yönlendiren Yönetim Kurulu.
- Tezcan, M. (2014). İpek Yolu'nun İran Güzergâhı Ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 96-123.
- Tishehyar, M. & Touiserkani, M. (2017). Mabna Zhopolitik Rahı Abrisham Amrika va Chin dar Asya Markazı (ABD-Çin İpek Yolu'nun Orta Asya'daki Jeopolitik Temeli). *Fasilnama Asya Markazı va Qafqaz* , 1-25.

- Tutar, E., İnaç, H. ve Güner, Ü. (2006). Dış Kaynak Kullanımının (Outsourcing) Makro-Ekonomik Etkileri. *AKÜ İİBF Dergisi*, 8(2), 279-296.
- Tüter, M. (2018). *Çin Gücü Statükoya Karşı Yeni Güç Arayışları*. İstanbul: Dolmabahçe AŞ.
- Yazdani, İ. & Shahmohammadi, P. (2015). Barası Vevujoh Musbat va Lozum Poyayı İran Dar İbtikar Kamarbandı Aqtısadı Az Manzar Maktab Kapanhak (Ekonomik Kuşak Girişiminde İran'ın Dinamizminin Olumlu Yönlerinin ve Gerekliliğinin Kopenhag Okulu Perspektifinden İncelenmesi. *Markazı Matalhaat Siyasi va Baynılmılalı*, 142- 166.
- Yegin, A. (2017). *İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları*. İstanbul: SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları.
- Yıldırım, D. S. (2018). *Uluslararası İlişkilerde Asya 'Kuşak-yol'un Jeo-Ekonomisi ve Güvenliği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Yılmaz, E. (2017). İpek Yolu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme. *e-Şarkiyet İlmi Araştırmalar Dergisi*, 672- 683.
- Yılmaz, E. D. (2019). *Bir Kuşak Bir Yol Projesi: Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar*. Ankara: Astana Yayınları.
- Yiğit, M., İnaç H. ve Güner, Ü. (2007). Genişleme Mali Yardım ve Ekonomik Bütümü Perspektiflerinden AB'nin İlk Dört Genişlemesinin Analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8, 81-96.
- Zahidi, N., & Amini, S. (2016). Taasiri Barjam Bar Hamkarihay Amniyatı İthadeye Avrupa ve İran (JCPOA'ın AB-İran Güvenlik İşbirliği Üzerindeki Etkisi). *Fasılname Mattiliat Rahbordı Siyast Gozarı Omumi*, 36-49.

DİZİN

-A-

AB, viii, 2, 21, 51, 55, 87, 88, 90, 91,
94, 99, 103
ABD, vii, 2, 14, 17, 21, 24, 25, 27, 29,
34, 36, 38, 39, 40, 44, 47, 49, 50, 55,
59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
70, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 84, 85, 88,
89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 102

-B-

Bahreyn Körfezi, 24
Belh, 13, 17
Buhara, 13, 17

-Ç-

Çin, v, vii, 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13,
14, 15, 17, 18, 19, 21, 26, 31, 33, 36,
41, 46, 47, 51, 53, 55, 59, 60, 61, 63,
64, 65, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76,
77, 78, 79, 80, 84, 85, 91, 95, 97, 98,
99, 100, 101, 102, 103

-F-

Fars Körfezi, 24, 25, 28

-G-

Güney Asya, vii, 14, 33, 53, 57, 59, 60,
63, 75, 80, 81, 83, 85, 86

-H-

Hazar Denizi, v, 13, 26, 32, 37, 42, 65,
84, 87, 93
Hegemonya, vii, 49, 50
hegemonya mücadelesi, v, 49, 51

-İ-

İngiltere, vii, 14, 17, 49, 50, 53, 79, 90,
91
İpek Yolu, v, vii, 1, 5, 9, 10, 11, 12, 13,
14, 15, 17, 18, 19, 23, 24, 46, 47, 52,
53, 58, 59, 60, 61, 70, 72, 75, 76, 78,
80, 93, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103
İran, IV, v, vii, viii, 1, 2, 3, 8, 9, 10, 12,
13, 14, 16, 17, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
29, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
41, 42, 43, 45, 46, 47, 52, 57, 59, 60,
62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
85, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96,
97, 98, 99, 100, 101, 102, 103

-J-

Jeopolitik, vii, 26, 27, 29, 33, 37, 40,
42, 74, 82, 97, 98, 99, 100, 102
Jeostratejik, 24

-K-

Kuşak Yol, v, 2, 3, 45, 46, 49, 52, 54,
55, 64, 65, 80, 93, 96, 97
Kuşak Yolu, vii, 55

-M-

Merv, 11, 13

-P-

Politika, 101

-S-

Sasani Dönemi, 102

Semerkant, 11, 13, 17

SSCB, 21, 49, 50, 55

-Y-

Yenidünya düzeni, v

